

Fakultet for lærerutdanning og pedagogikk

Bente Elisabeth Moen

Masteroppgave

Natur og religion i Petter Dass sin diktning.

Økokritisk lesning av eldre litteratur.

Nature and Religion in the poetry of Petter Dass.

Eco-Critical Reading of older literature.

Master i kultur og språkfagenes didaktikk

Høst 2022

Forord

Det er en glede å få anledning til å skrive en masteroppgave innenfor et område jeg selv velger, og å få hjelp av en veileder i tillegg. Det er en viktig grunn til at jeg velger å skrive denne oppgaven innen litteratur. Det at jeg velger å skrive om en eldre tekst, ja sågar fra 1600-tallet, er kanskje mer underlig. Jeg kunne valgt annerledes. Det er mange spennende forfattere, både nålevende og døde, som kunne vært en masteroppgave verdige. En må likevel velge, og valget mitt falt tidlig på Petter Dass. Det er mange gode grunner til det. Men kanskje også noe tilfeldig. Da vi lærte om litteraturteori fikk vi en liten innføring i økokritikk på slutten av semesteret. Da jeg spurte foreleseren om ikke Petter Dass sine tekster kunne være relevant innenfor denne måten å analysere tekster på, og jeg fikk ja til det, bestemte jeg meg fort. Jeg kjenner også denne landsdelen godt. Min mors slekt kommer fra Dass sitt fødested, og jeg har også en slektning ved navn Dass langt bak i slekten. Det blir sagt i nord at Dass hadde mange etterkommere, og at ikke alle var innenfor ekteskapet. Om dette er sant, eller mer et utslag av alle mytene som er spunnet rundt forfatteren og presten i dag, skal ikke være sagt. Men en ting er sikkert, og det er at Dass fortsatt engasjerer og debatteres, spesielt i Nordland. Dette er altså en folkekjær forfatter som har levd med sitt folk og beskrevet deres vilkår i kamp mot natur og krefter. Han sto på deres side i folkeopplysning og i liv. Hans skildringer av naturens vekslinger, skjønnhet og styggedom, et liv på kanten av naturkreftene et sted ved «verdens ende». Det vil si langt fra sentrum og hovedsteder som København i den eneveldige staten Danmark-Norge. Det er utkanten Dass beskriver så utførlig og kjærlig, i periferien blant det folket han vokste opp med, levde og virket for. Det er fra denne «utkanten» jeg nå kan skrive og reflektere over problemstillinger som i dag er høyst relevante; nemlig samspillet mellom selve naturen og menneskets fortolkninger av sine livsvilkår, religiøse forestillinger om verdens skapelse og datidens samfunnsmessige lover og stadige omveltninger. Jeg vil se på hvordan dette kan komme til uttrykk gjennom lesning av eldre tekster som har naturen som et bakteppe. Jeg takker derfor først og fremst Helgeland som med sine sterke sanseinntrykk og naturbilder gjennom barndom og oppvekst har gitt meg inspirasjon til arbeidet med denne masteroppgaven. Takk til min bestefar som siterte Dass utenat. Ikke minst takk til min veileder Kristian Lødemel Sandberg som veiledet meg gjennom oppgaven om Petter Dass, og ga meg råd om artikler og relevant litteratur til oppgaven min. Tusen takk for støtte og gode råd underveis.

Innhold

Forord	2
Norsk sammendrag.....	5
Engelsk sammendrag (abstract)	6
1. Innledning.....	7
1.1 Tema.....	7
1.2 Bakgrunn for oppgaven.....	8
1.3 Problemstillinger og mål.	13
1.4 Metode og begrunnelse for valg av tekster.	17
1.5 Tidligere forskning.....	18
1.6. Oppgavens disposisjon.....	20
2. Teori.....	22
2.1 Hva gjør at litteratur kan overleve sin samtid?.....	22
2.2 Økokritikk: Menneskets plass i skaperverket.....	26
2.3 Historisere Dass. En religiøs dimensjon.	32
2.4 Salmesjangeren og topografisk litteratur.	36
3. Analyse.	39
3.1 Himmel og jord i Første Sang. Ord og uttrykk fra Bibelen.....	41
3.2 Avslutning på analysekapitlet om Første Sang.	53
3.3 Nordlands Trompet, et topografisk dikt om en landsdel.....	55
3.4 Nordlands Trompet. En miljøtekst og en religiøs tekst.....	57
3.6 Himmel og jord i Nordlands Trompet.....	60
3.6.1 Fortale til Bogen.....	60
3.6.2 Til Læseren.....	63
3.6.3 Inledning.....	64
3.6.4 Nordlands Beliggende	65

3.6.5 Nordlands Horizont, Elementer og Veyrligt	67
3.6.6 Allehånde Fugler og flyvende dyr i Nordlandene.	70
3.6.7 Svemmende Dyr i det Nordlandske Hav	70
3.6.8 Om Land og Lands Brug.	72
3.6.9 Om Ledings-Bergene.	72
3.6.10 Om Lapperne og Findene	73
3.6.11 Helgelands Beskrivelse	73
3.7.12 Saltens Lehns Beskrivelse	74
3.6.13 Loefodens Beskrivelse	75
3.6.15 Senjens Beskrivelse	76
3.6.16 Tromsøens Beskrivelse.	77
3.7 Avslutning og konklusjon på analysene av to dikt.	78
3.8 Hva er nytt i forhold til tidligere forskning?	81
4. Petter Dass inn i skolen. Didaktiske betraktninger.	82
4.1 Gamle dikt på nye måter. Skolens mål og læreplaner i dag.	83
4.2 Danningsperspektivet og begrepet «Bærekraftig utvikling».	83
5. Avslutning	89
6. Litteraturliste	91
7. Vedlegg. Lenker til Nordlands Trompet og teksten til grunn for analysen:	97

Norsk sammendrag

Denne oppgaven omhandler en studie av Petter Dass (1647-1707). Jeg har valgt to ulike dikt av samme forfatter for å undersøke om religion og natur har lik eller ulik betydning. Hans dikt kan dermed brukes både i norskfaget og i KRLE, og i skolens tverrfaglige tema som bærekraftig utvikling, demokrati og medborgerskap og helse og livsmestring.

Jeg analyserer og drøfter om Petter Dass formidling i det religiøse diktet «Den Første Sang» under «Den Apostoliske Troes Article. Forfattede i Tolv Sange» stemmer overens med hans natursyn i det topografiske diktverket *Nordlands Trompet*. Det vil si om hans grunnleggende natursyn og erfaring er i overensstemmelse med hans religiøse undervisning og hans livssyn.

Jeg finner i analysen at Dass sin religion og livssyn influerer på hans menneske og samfunnssyn, men at han i forhold til naturen er både pragmatisk og moderne i spørsmål som har med naturfenomener og moderne naturvitenskap. Derfor underordnes ikke naturen religionen på en entydig måte i hans diktning. Bibelen gir ham livssyn, men når det gjelder naturen er han en moderne tenker opptatt av erfaring og verifiserbar kunnskap. Det viser hans beskrivelse av malstrømmen i *Nordlands Trompet*.

Der ordet «Vey» betyr en konkret vei eller retning i *Nordlands Trompet*, mener han med det samme ordet «Guds vei» i katekismesangen «Den Første Sang». «Himmel» i det religiøse diktet er ikke det samme som «Himmel, stjerner, sol og måne» i det topografiske.

Det religiøse og det topografiske diktet bruker derfor samme ord, men samme ord med forskjellig betydning, ifølge min konklusjon.

Engelsk sammendrag (abstract)

This thesis deals with a study of Petter Dass (1647-1707). I have chosen two different poems by the same author to investigate whether religion and nature have similar or different meanings. His poems can be relevant both in the Norwegian subject and in KRLE, and in the school's interdisciplinary topics such as sustainable development, democracy and citizenship, and health and life skills.

I analyze and discuss about Petter Dass's dissemination in the religious poem "The First Song" under "The Apostolic Faith Article. Authored in Twelve Songs" is consistent with his view of nature in the topographical poem *Nordland's Trumpet*. That is, whether his basic views of nature and experience are consistent with his religious teachings and his beliefs.

I find in the analysis that Dass's religion and worldview influence his man and social views, but that in relation to nature he is both pragmatic and modern in questions related to natural phenomena and modern science. Therefore, nature is not subordinate to religion in his poetry. The Bible gives him a view of life, but when it comes to nature, he is a modern thinker concerned with experience and verifiable knowledge. His modernity shows in his description of the maelstrom in *Nordland's Trumpet*.

Where the Norwegian word "Vey" means a concrete path or direction in *Nordland's Trumpet*, he means by the same word "God's way" in the catechism song "The First Song". The "Sky" in the religious poem is not the same as "Sky, stars, sun and moon" in the topographic. The religious and topographical poems therefore use the same words, but with different meanings, according to my conclusion.

1. Innledning.

1.1 Tema

Jeg ønsker i oppgaven å finne nye innfallsvinkler til et eldre diktverk. Jeg ønsker å kaste nytt lys over poesi som har levd med oss en stund, og jeg vil undersøke problemstillinger som ser eldre diktning på nye måter. Jeg vil finne ut om problemstillingene er relevante i forhold til ungdom i skolen i dag. Jeg vil derfor se nærmere på naturbilder og religiøsitet i Dass sin diktning. Jeg vil se på om det er motsetninger mellom natur og religion i diktningen. Dass bruker naturen for å skildre og beskrive mennesker og miljø, men han skriver like mye om religiøse forestillinger og dogmer fra denne tiden.

For en prest og teolog som levde i tiden fra 1647 til 1707 var sannsynligvis religionen overbygningen hvor naturen var underordnet mennesket, og mennesket underordnet Gud. Skaperverket var skapt av noe utenfor det menneskelige, og menneskets oppgave var å leve under disse gitte betingelsene og under dette hierarkiet.

Religion og natur er derfor begreper jeg undersøker i oppgaven. Nordlige meteorologiske forhold vil være essensielle i forståelsen av hans skildringer av topografiske forhold. Spørsmål rundt identitet er relevant for oppgavens tema. Jeg tenker på identitet som egen nasjon i forhold til det felles tvilling riket som var med en eneveldig dansk konge. En identitet som det folket som var bofaste langt nord mot «verdens ende», slik Dass selv beskrev det. En nordnorsk identitet bygget på de til dels vanskelige kårene som de levde under, der både naturopplevelse og religiøse forestillinger var med på å prege folket.

Petter Dass har kommet i skyggen av andre forfattere fra sør i Norge, men i nordlige strøk av Norge er hans person og diktning fortsatt levende. Han er i senere tid blitt sett på med kritiske blikk, noe som åpner opp for diskusjon og ettertanke. Jeg ønsker i oppgaven min å reflektere over en forfatter som levde for rundt 350 år siden, men som fortsatt er aktuell. Han skildrer landskap og folk hvor naturens skjønnhet skinner gjennom både i de religiøse og de verdslige diktene. Det viser hans sterke tilknytning og kjærlighet til landsdelen.

Tekstene brukes i dag i salmer og sanger, i mange sammenhenger. Salmen «Herre Gud ditt dyre navn og ære» er i bruk over hele landet i dag. Diktene hans kan brukes både i glede og i sorg, men spesielt folk i nord bruker folk tekstene til Petter Dass.

Tema i oppgaven vil være natur og religion i hans diktning. Jeg vil se nærmere på hvordan dikteren samordner synet på naturen i forhold til religiøs dogmatikk.

1.2 Bakgrunn for oppgaven.

Dagens søkelys på natur og miljø aktualiserer forfatteren Dass. Hans natursyn og interesse for menneske og miljø, bør kanskje det. Jeg vil undersøke hva slags syn menneskene hadde på naturen, og om dette kommer til uttrykk i Dass sin diktning. Jeg ser på om Dass bruker naturen for å få frem synspunkter på teologi og naturvitenskap, og om hans skildringer har samme utgangspunkt som Bibelens tekster og metaforer.

Oppmerksomheten har de siste årene hovedsakelig vært rettet mot to områder; Dass sin personlige økonomi og maktstilling i samfunnet, og Dass sine litterære virkemidler i *Nordlands Trompet*. (Hansen, 2006 og Lauvstad, 2006). En lokalhistoriker fra Helgeland, Kåre Hansen, bruker en klasseorienterte lese måte. Dass tas ned fra den nasjonale pidestallen, som Hansen hevder at Dass feilaktig er blitt satt på (Spaans, 2021). Hansen legger vekt på Dass sin makt og stilling i samfunnet, og diskuterer personen Dass ut fra dette perspektivet.

Litteraturforskeren Spaans hevder at Lauvstads retoriske tilnæringsmetode til Dass sine verk spesielt i *Nordlands Trompet*, ikke strekker til for å forstå dikterens verk fullt ut. Denne diskusjonen rundt personen og forfatteren Dass har gått som en farsott i en lokal avis nordpå, Helgelands Blad, noe som viser at dikteren ikke er glemt, men stadig er like aktuell.

Jeg refererer til denne forskningen i masteroppgaven, men jeg vil prøve å finne fram til nye innfallsvinkler til hans diktning. Et spørsmål jeg reiser er hvordan Dass bruker naturen i sin diktning, og om dette samsvarer med tiden han levde i, og hans religiøse syn. Jeg ser på om hans religiøse syn forklarer naturen ut fra Bibelens lære, eller om diktningen viser at han var ortodoks, pragmatisk eller nytenkende.

Dass levde i en brytningstid, og hans presteutdannelse brakte ham i kontakt med andre land i Europa, der Danmark, Tyskland og Nederland ga ham kunnskap innenfor nyere vitenskap.

Konflikten mellom datidens teologi og den nyere vitenskapen hadde sprengkraft i seg til å føre en forfatter og teolog ut i vanskeligheter med kirken. Det må Dass ha vært klar over.

Jeg vil undersøke dette forholdet mellom Dass sin gudsforståelse og datidens nyeste kunnskap i naturvitenskap. Jeg vil undersøke hvordan Dass bruker ord for å skildre naturen, hvilke ord han bruker og om han viser tilbake til Bibelens ord og bilder.

Jeg vil bruke Dass sin «Den Første Sang», med tekst laget ut fra Trosartiklene og Luthers Katekisme. Den handler om hans Gudsforståelse og Gud som skaper av himmelen og jorden, slik det i Bibelen. Jeg vil sammenligne teksten med et annet dikt hvor han skildrer mennesket i naturen, mennesket i sitt naturlige miljø og kultur. Det er *Nordlands Trompet*, som er et topografisk og ikke et religiøst diktverk.

Jeg bruker «Den Første Sang», som et «nullpunkt» i forhold til hvordan han tolker naturen. Naturen er skapt av en altomfattende Gud, ut fra skapelsesberetningene i Bibelen.

Dass var poet og prest. Deler av hans poesi omhandler og fortolker kristne sannheter fra den tiden han levde i. Etter nye vitenskapelige oppdagelser oppsto diskusjonene om solens og månens baner, og om jorden som sentrum i universet. Bibeltro kunnskap og den nye vitenskapen var på kollisjonskurs. Tolkning av Dass sin poesi kan derfor føre til en refleksjon rundt tematikken Gud, natur, menneske og miljø, og spesielt i skolen er det viktige tema.

Jeg ønsker etter denne innledningen å definere ordet salme, fordi ordet har hatt ulike betydninger opp gjennom årene (Dahl, 1974, s. 8). I boken *Norske salmer 1600-1750* forteller Dahl at ordet salme kun ble brukt om Davids salmer til langt ut på 1600- tallet. (Blom Svendsen 1935, s.65). De sangene som ble brukt til kirkebruk ble kalt for åndelige viser, eller åndelige sanger. Dette endrer seg mot slutten av århundret slik at ordet salme får en enda videre betydning. På 1700- tallet betyr salme alle lyriske ytringer som har et kristent innhold. Dette kom av at salmene ikke bare skulle brukes i kirken, men også til opplæring i hjemmet, for kunnskap, trøst og oppbyggelse.

Dette finner jeg i *Norsk Salmesang, Arven fra gammel tid* (Blom Svendsen, 1935, s. 65). Svendsen bekrefter her at «salme» ikke ble brukt i det 16de århundret (1500- tallet), slik vi bruker ordet i dag. Det var kun Davids salmer som kunne brukes i denne betydningen.

Ordet «vise» eller «gudelig vise» ble mer brukt. Svendsen forteller at ordet «menighet» ikke eksisterte slik vi bruker ordet i dag. Ordet «menighet» ble brukt om et verdslig samfunn og ikke et kirkelig. En brukte ord som «en kristenhet» «vi kristne», «ditt folk».

Svendsen (s.66) gir et innblikk i hvordan språket forandret seg på denne tiden. Budskapet går fra et «truende» dommedags- språk til et gladere budskap om håp, trøst og glede.

Den topografiske litteraturen var en viktig sjanger i årene etter 1743. Staten brukte prester og lokale embetsmenn til å samle inn kunnskap om lokale forhold. Det var svar på spørsmål om naturforhold, ressurser, økonomi, historie og levevis. Midten av 1700- tallet blir altså beskrevet som den topografiske litteraturens blomstringsperiode (Eriksen, 2007).

Mange detaljerte beskrivelser av både norske bygder og regioner kom nå ut i bokform, og norske fornminner som gravhauger og middelalderkirker ble forstått og tolket på nye måter. Dette materialet ble systematisert og dokumentert, publisert og lest av folk (Eriksen, 2007).

En økning i litterær produksjon generelt hadde sin årsak i at flere fikk bedre utdanning, og at en så den store verdien i opplysning. Det kom en lettelse i sensuren fra 1755, og med trykkefriheten i tiden mellom 1770-73 ble det flere som publiserte. Dette gjaldt også for den historisk-topografiske litteraturen, som var en viktig del av den litterære oppblomstringen (Supphellen, i Heimen 4-79, s.198). Den historisk-topografiske litteraturen var ikke nasjonalisme eller regionalisme, men «fornuftig norsk patriotisme». (Supphellen, s.208). Fornuftig på den måten at den var i samme ånd som i opplysningstiden og i rasjonalismen, hvor en gikk inn for finne kunnskap gjennom observasjoner og med vekt på vitenskapelighet.

«Norsk» fordi temaet handlet om Norge, og «patriotisk» fordi siktemålet med litteraturen var å fremheve fedrelandet, «det norske» og til å styrke nasjonalfølelsen i forhold til det å være en egen, selvstendig og rik nasjon.

Dass var en tidlig forfatter innen topografisk litteratur, hans verk ble til lenge før dette. Hans verk kunne bli brukt i denne hensikten, ved at han svarer på geografiske og kulturelle spørsmål gjennom skildringer av regionen og landskapet. Han var en forfatter som brukte dette formålet om å opplyse og systematisere til å dikte. Han fornyet derfor tradisjonen og brakte inn noe nytt. Det er her Dass sin nyskapende kraft ligger.

Jeg ser etter hvilken betydning natur og religion har for Petter Dass, og hva han legger størst vekt på når han skriver. Jeg bruker økokritikk som teorigrunnlag for analyse og drøfting, og vinkler det mot det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling og skolens mål og undervisning.

Dass må settes inn i sin samtid og forstås ut fra dette. Forfatteren Dass, med nåtidens miljøbevisste briller på, ville vært spennende å lese eller høre på. Det er likevel ikke et riktig perspektiv på forfatterens 1600- talls tekster. Dagens måte å tenke religion og natur på, er veldig forskjellig fra hans tid. Naturens egenverdi i form av skjønnhet og opplevelse, var sentralt tema for ham i diktningen. Det er ikke bare nytteperspektivet vi får i hans dikt.

Dass hevder i *Nordlands Trompet* at hvalen spiser opp fisken som folket trenger, men han skildrer også hvalen med menneskelige egenskaper. Jeg leser derfor Dass sine tekster med tanke på hvordan han skildrer både naturens og menneskets behov. Dualismene natur og kultur, Gud og menneske, natur og religion, kan i hans diktning også være konfliktfylt.

Verden er i dag omgitt av miljøkriser som er menneskeskapte. Jeg vil derfor problematisere temaer i Dass sin diktning på en måte som aktualiserer ham på nytt, og gjør ham relevant i skolen i dag. Teologen Dass sin forståelse av naturen kan leses og forstås gjennom hans «Den Første Sang». Jeg ser på om diktet peker på naturens egenverdi, eller på Bibelens dogmatikk.

Ifølge litteraturviter Spaans hevder lokalhistoriker Kåre Hansen at forfatteren Dass sluttet seg til ortodoks lutherdoms syn på planetenes og jordens posisjon i forhold til universets sentrum (Spaans, 2021, s.86). Spaans polemiserer mot det han hevder er en av Hansen sine feilslutninger angående Dass og hans verdensbilde. Diskusjonen dreide seg i korthet om Dass på den tiden sluttet seg til påstanden om sola eller jorda var sentrum i universet. Hans personlige gudsbilde og de teologiske dogmene han sluttet seg til, fikk trolig betydning for hvordan hans syn på naturen ble, på dens rolle og underordning i forhold til skaperverket. Forskerne diskuterer derfor om Dass holdt fast ved det geosentriske systemet fordi det var i samsvar med Josva 10, 13, og som fremvises i deler av «Den Første Sang».

Jeg har valgt ut dette diktet til å sammenligne med *Nordlands Trompet*, for å kunne si noe om Dass sitt syn på det sentrale spørsmålet om sola eller jorda var midtpunktet i universet. Spaans tilbakeviser Hansens syn i dette spørsmålet, i flere artikler i Helgelands Blad sommeren 2019. Ronny Spaans er en forsker med doktorgrad fra Universitetet i Oslo, med en avhandling om litteratur og handel i Europa og Nederland på 1600- tallet. Han gir gjennom sine artikler viktige impulser og bakgrunnsstoff til å forstå denne tidlig- moderne perioden. Spaans er i dag

førsteamanuensis i nordisk litteratur ved Nord universitet i Bodø. Hans forskning gir ny kunnskap om vitenskap, litteratur og kultur som var populær og kjent i den tidsepoken da Dass fikk sine viktigste impulser fra sin teologiske utdanning i København. Spaans er derfor en viktig inspirator og kilde i oppgaven når jeg skal forstå og tolke Dass sin diktning.

Forholdet mellom vitenskap og religion på denne tiden problematiseres gjennom forskning. Troen på Gud var Dass sin grunnmur, samtidig som tiden og ny forskning innen naturvitenskap utfordret dette religiøse synet. Derfor er det viktig å undersøke hvordan Dass som teolog stilte seg til disse spørsmålene, og bruke dette perspektivet til å analysere hans to ulike diktverk for å se om dette teologiske synet slår gjennom i det topografiske, verdslige verket *Nordlands Trompet*, som i den teologiske katekismesangen «Den Første Sang».

Jeg undrer på om det teologiske grunnsynet er like sentralt i ulike deler av hans diktning. Dass måtte kanskje være «bibeltro» i sine dikt, men mer fleksibel, pragmatisk eller utvelgende i andre typer dikt. Jeg undersøker derfor om han kan gjøre ulike valg ut fra ulike typer tekst.

I *Nordlands Trompet* beskriver Dass mennesker, miljø, kultur og den arktiske naturen, og han setter sin egen person i fronten, mens han» forklarer trosgrunnlaget i «Den Første Sang». Derfor er de to diktene relevante å sammenligne i forhold til natur og religion i hans diktning.

Lokalhistoriker, lærer og forfatter fra Helgeland, Kåre Hansen, gir i sine nyere bøker et kritisk blikk på forfatteren Dass. Dette samfunnsmessige perspektivet til Hansen er nevnt i min oppgave, men får ikke så stor plass. Det er fordi jeg ser på naturens og religionens betydning. Det betyr ikke at det ikke er interessant å diskutere Dass i forhold til sosiale hierarki og makt.

Religionen var hierarkisk i sin oppbygging, billedlig forklart i Bibelens tekster. Gud skapte først mannen og så kvinnen. De skulle sammen med dyrene befolke verden. I fortellingen om byggingen av Noahs ark ser vi et konkret forsøk på å redde alle dyreslag fra flom og utryddelse. Dyrene fikk en viktig plass og egenverdi i denne eldre fortellingen fra *Bibelen*.

1.3 Problemstillinger og mål.

Dass sin diktning er variert. Innholdet i hans verk forteller om dagligliv, folkeliv og miljø. Han dikter til venner og familie, og han skrev religiøse dikt for å opplyse og forklare. Tekster ble delt i fellesskap, før allmenn skolegang gjorde at alle kunne lese og skrive.

Hans dikt og tekster viser påvirkning fra europeisk litteratur på denne tiden. Dette er påvist i en doktoravhandling av Hanne Lauvstad. Hun viser hvordan Dass var en del av en felles europeisk litteratur i den tiden han levde. Selv om han levde i en utkant langt mot nord, langt fra byene i Europa, tok hans utdannelse, vennskap og interesser ham videre av sted. Hans litterære virkemidler var kjente grep på denne tiden, og Lauvstad viser i sin doktoravhandling hvordan dette brukes flittig i *Nordlands Trompet*. Hun hevder at det er feil å kalle diktet for en reisebeskrivelse. Hans klassiske retoriske virkemidler viser at han er en lærd europeer. Han sto midt i den europeiske litteraturen, hevder hun (Lauvstad, 2005).

Naturskildringene i hans tekster griper meg sterkere enn de religiøse. Det handler kanskje om hvordan vi er i ferd med å ødelegge kloden, og menneskets påvirkning til det. Eldre og nyere litteratur belyser vårt forhold til religion, og den forklarer dens påvirkning på menneske og samfunn. Religion kan påvirke vår holdning til det skapte i verden. Endringer har også ført til et mer flerstemmig og multikulturelt land. Dette påvirker oss religiøst, politisk og kulturelt.

I denne virkeligheten skapes litteraturen. Tekstene oppstår og lever i en historisk tid, de leses og blir forstått her. Litteraturen kan derfor åpne nye innsikter til nye og eldre tekster. Sigrid Undsets tekster er like aktuelle i dag som da de ble til. Det gjelder også for Dass sine tekster. Tekster kan leses på andre måter enn det forfatteren planla. Slik tror jeg det er med Dass også.

Temaet bærekraftig utvikling kan sannsynligvis bidra til å belyse eldre litteratur på nye måter. Tverrfaglighet er et mål, og hvis norskfaget kombineres med fag som samfunnsfag, naturfag og KRLE, kan dette kanskje føre til fornying av både eldre og nyere litteratur.

Jeg vil på denne bakgrunnen undersøke Dass sin formidling av naturen, sammenlignet med hans religiøse syn. I *Nordlands Trompet* har den barske nordnorske virkeligheten satt synlige spor i hans diktning. I «Den Første Sang» er det troens grunnlag han forklarer.

Bibelens tekster handlet ofte om fiskere, båter, hav og forlis. Det må ha gjort inntrykk på de menneskene som levde ved kysten. De hørte om Jesus som går på vannet, og om disiplene som ble kalt for «menneskefiskere». Leserne hørte om et kristent fellesskap hvor havets livgivende og dødelige krefter ble formidlet på samme måte hos Dass som i Bibelen.

Å rive Dass ut av samtiden han levde i, ville være feil utgangspunkt. Dass må forstås ut fra sitt liv og virke, og i en bestemt kontekst og i bestemt tidsepoke. Jon Haarberg reiser dette spørsmålet når han referer til Jan Erik Vold sitt dikt til «Herr Petter», i en prolog til Dass i en tidligere kulturfestival på Helgeland. Herr Petter er med ett blitt til Øko-Petter, og der rulles dikteren ut, ikke av en gammel pergament rull, men ut av naturens grønne teppe (Haarberg, 2017, s. 129). Dass blir av Vold tatt til inntekt for å være en slags forkjemper for naturen.

Haarberg mener at Dass ikke kan forstås som skaperverkets høye beskytter. (Haarberg, s. 129). Han påpeker at i Dass sin verden var naturen mer en motstander. Derfor mener Haarberg at Dass ikke fortjener denne helterollen som han gis av Vold, men at han tilhører 1600-tallet mer enn vår tid. Dette er interessant i forhold til hvordan eldre tekster kan tolkes på nytt. En må likevel være tro mot forfatterens opprinnelige budskap.

Et annet perspektiv er hvordan Dass sine salmer og tekster ble brukt og forstått i samtida. Dass fortjener en viss ros for at han viser frem naturen i sine skildringer, hvor både det vakre og brutale er med i beskrivelsen av det nordlige kystlandskapet. Hans skildringer av naturen er realistiske, og derfor gir nesten sterkere inntrykk enn hos hans samtidige medforfattere.

I sammenligning med en historisk interessert forfatter som Sigrid Undset og en naturforsker og lege som Carl von Linné, viser det seg kanskje mulig å se noen likhetspunkter mellom dem og Dass. Undset bruker skildringer av naturen for å fortelle noe om spenningen i fortellingen, og om hva hovedpersonene føler eller opplever, forteller Sissel Furuseth i artikkelen *Kristin Lavransdatter og svartedauden i miljøhistorisk perspektiv* (Bokvennen, 2020).

Linné var på 1700-tallet opptatt med å systematisere og beskrive naturen og plantenes verden. Han klassifiserte alle kjente dyre- og plantearter, noe som fortsatt brukes innen biologien. Han var den første som plasserte mennesket og dyr, (apen), i samme gruppe. Forskingen ble en forutsetning for at Charles Darwin kunne legge frem evolusjonsteorien hundre år senere.

Om naturen for Dass kun var kulisser for diktningen hans, eller om han prøvde å etterligne Bibelens måte å forklare naturen på, kan diskuteres. Jeg oppfatter ikke naturen som kulisser,

men som reelle elementer som menneskene forholder seg til i sitt miljø. Han bruker heller Bibelen som rettesnor når han forklarer naturen, men ha bruker også ny vitenskap og erfaring.

Petter Dass ble etter hvert sentral i nasjonsbyggingen. Han var en viktig historisk skikkelse som ble brukt med det formål å samle Norge fra nord og sør. Han ble hentet frem som en identitetsbygger i en tid da dette var viktig. Dagens Norge er blitt et multikulturelt samfunn, religiøst, språklig og kulturelt. Den religiøse høytiden Id er i ferd med om ikke å erstatte, men heller supplere «det norske» samfunnets feiring av nasjonaldager og kristne helligdager.

Skolen kan bruke Dass i forhold til dette flerkulturelle perspektivet. Dass var en etterkommer etter skotske innvandrere, og han opplevde tidlig å bli farløs. Han flyttet ofte i sin oppvekst, og han måtte flytte til storfamilien. Hans historie gjør ham relevant i skolens virkelighet nå.

Presten Dass sitt natur og menneskesyn var inspirert av Første Mosebok. Alt det skapte ble formet og levendegjort etter Guds vilje. Dette var den kristne troens kjerne, som kirken og prestene forkynte. Dette var før industrialiseringen, og naturressursene følte ubegrensede.

Denne tolkningen må settes inn i en historisk kontekst. Det kan tolkes som å legge til rette for utnyttelse av naturen. Dass levde før den industrielle revolusjonens første fase fra 1760-1820, og kunne ikke se inn i fremtiden. Han må derfor forstås ut fra den kunnskapen som rådde da. En må historisere Dass og sette ham i en religiøs, naturvitenskapelig og historisk ramme. Hans personlige tro satte preg på hans litteratur, men hans litteratur kan fortsatt brukes i skolen til å problematisere og aktualisere religion og natursyn til ulik tid og sted.

Engelske naturfilosofen som John Locke, Francis Bacon og Isaac Newton sto for empirisk naturvitenskap som ble viktig i de nye tankene og vitenskapene som oppsto etterhvert. Oppdagelsen av den nye verden, Amerika og dens naturressurser og kartleggingen av den utgjorde nye alternativer til religiøst fundamenterte ideer.

Mot et forenklet syn på forholdet mellom religion og økologi, debatterer nevnte Sissel Furuseth, Universitetet i Oslo, i en artikkel om Kristin Lavransdatter og svartedauden i miljøhistorisk perspektiv. Furuseth bruker Sigrid Undset som eksempel i artikkelen. Hun viser til Lynn White, som i 1967 hevdet at kristendommen var den mest antroposentriske religion som verden hadde sett. Fortsatt har White sitt syn på jødisk-kristent tankegods som naturfiendtlig, satt preg på moderne økokritisk tenkning frem til i dag, hevder Furuseth her.

Tore Rem diskuterer dette i sin artikkel «Det grønnes i litteraturens verden» (1998). Han mener at begrepet økokritikk kan vitne om en slags ny «politisk korrekthet» i litteraturkritikken. Rem sier dette i artikkelen: «Politikken er imidlertid bare en side ved denne nye retningen, som setter spørsmålsteget ved selve det jødisk-kristne verdensbildet som ligger til grunn for svært mye av litteraturen» (s. 127).

Furusest polemiserer tilbake at for Undset betyr dette synet på religion ikke at naturen skal undertrykkes. Det er snarere en religion som forventer en moralsk årvåkenhet og at dette nettopp peker frem mot hva en sivilisasjon er (Furusest, s. 2).

Spørsmålet er hvordan økokritisk tenkning forholder seg til moralsk årvåkenhet av naturen, og om Petter Dass var preget av dette synet eller ikke. Jeg vil derfor undersøke om hans syn på naturen er påvirket av hans gudstro, og om dette fikk betydning i hans dikt.

Jeg ser på hvordan Dass forholder seg til dette tilsynelatende motsetningsforholdet mellom natur og religion, mellom datidens religionsforståelse og natursyn, og nåtidens syn på religion og menneskeskapte miljøproblemer. En nyere oppfatning av religion, menneske, natur og kultur, utvikles sannsynligvis med den historiske forståelsen, og gjennom utviklingen innenfor andre vitenskaper som psykologi, jus og sosialantropologi. Dass ville nok ha omtalt menneske og natur, religion og vitenskap på en annen måte nå enn i sin samtid.

Mitt spørsmål er hvordan dette mulige motsetningsforholdet som ligger i dualismen natur og religion formidles i hans to ulike dikt, eller om han balanserer hensynene i ulike dikt.

Jeg har laget to konkrete forskningsspørsmål for å undersøke dette temaet nærmere, hvor det ene spørsmålet utdyper det andre.

Forskningsspørsmål 1: Hvordan er naturens og menneskets rolle fremstilt i relasjon til religiøs dogmatikk i Petter Dass sin diktning? En analyse av to diktverk, et religiøst og et topografisk.

Forskningsspørsmål 2: Kan jeg finne innebygde konflikter i to ulike verk av Petter Dass i forhold til datidens religion, naturvitenskap og til forfatterens egen erfaring av naturen?

En didaktisk relevans til oppgavens undersøkelse og problemstilling vil være å konkludere på hvordan Dass sin tekst kan brukes i en undervisningssammenheng. Det kan være å bruke hans tekster til refleksjon om forholdet mellom datidens religion og vitenskap, og dagens

økologiske perspektiv om bærekraftig utvikling i dagens læreplan og generelle mål. Distanse og nærhet blir derfor relevante begreper i den avsluttende, didaktiske drøftingen.

1.4 Metode og begrunnelse for valg av tekster.

I oppgaven vil jeg undersøke hvor i diktene vi kan finne at Dass bruker vitenskapelige fakta som var kjent for offentligheten og for Dass gjennom studiene i København. Jeg ser på hvor de eventuelt ikke stemmer med de religiøse tekstene delene av de ulike diktene hans. Jeg undersøker om Dass er tilpasningsvillig eller i konflikt med sitt religiøse ståsted i egne dikt.

Det er gjennom sammenligningen i analysen at jeg finner svar på problemstillingene. Metodisk vil det derfor være naturlig med en sammenligning av forskjellige deler av diktningen hans. Hvilken metode som kan få frem nyansene i verdier og holdninger i Dass sine tekster, blir derfor et valg i oppgaven. Jeg legger et historisk perspektiv til grunn, og tekstene fortolkes i forhold til den historiske og religiøse bakgrunnen.

Dass levde for rundt 350 år siden, og samfunnet den gang var preget av ortodoks religion. Religionen var altomfattende, og inneholdt sannheter som ikke kunne diskuteres offentlig. Det var et styrt enevelde, med en monark og et «kunstig» opprettholdt tvilling- rike. I denne historiske perioden skrev han, men mye av hans litterære verk ble utgitt først etter hans død.

Jeg bruker «Den Første Sang» fra Trosartiklene som grunnlag for sammenligning med *Nordlands Trompet*. Det er fordi Dass gjennom sine katekismesanger med Bibelen som rettesnor, viser det trosfundamentet som Dass hadde. I sine dikt til trosopplæring i katekismesangene, sier han noe om hva han og kirken mener er troens grunnlag. Om dette er like viktig på samme måte i *Nordlands Trompet*, undersøker jeg i oppgaven.

Det som er viktig for min analyse er at han viser frem sin grunnleggende forståelse av hvordan naturen er satt sammen og fungerer, og om han følger datidens nyere vitenskap.

Jeg vil derfor sammenligne disse to verkene for å se om naturen skildres forskjellig ut fra hensikt og mål med diktet. Jeg ser derfor etter Dass eget, personlige syn på natur og naturvitenskap, og om dette samsvarer med prestens. Jeg ser etter naturens og dyrenes egenverdi i forhold til menneskenes.

Jeg konkluderer mitt valg av verket «Trosarticle Første Sange», heretter kalt «Den Første Sang», fordi jeg ønsker å finne ut mer om dette. *Nordlands Trompet* er det landskapet Dass viser oss og dikter frem, hvor levende dyr og svømmende fisk i havet, og han skildrer folk og miljø, religion og kultur, tradisjon, redskaper og gjøremål fra en nordlig synsvinkel.

Han ble på denne bakgrunnen løftet frem igjen under Norges uavhengighet og nye selvstendighet, etter oppløsningen av unionen Danmark- Norge, og spesielt av Welhaven. Ifølge Haarberg (Haarberg, 2017, s.77) leste Wergeland på sitt dødsleie. Dass har fått æren av å sette navn på en hel landsdel. Dass hadde kvaliteter i sine dikt, som gjorde ham tidløs.

Jeg tolker både «Den Første Sang» og *Nordlands Trompet*, og leter etter steder i diktet som først og fremst handler om religion og natur. Jeg ser på hvordan han beskriver fenomener som er synlige i naturen som sol, måne, planeter og sterke havstrømninger som malstrømmen i Lofoten. Jeg vil finne ut om Dass er mer på linje med datidens naturvitenskap og andres erfaringer i det verdslige diktet enn i det religiøse. Dass visste gjennom sin utdanning mye om det vitenskapelige grunnlaget for naturfenomener i de nordlige områdene. Han lærte mye av det andre hadde erfart, som forhold rundt havstrømningene og malstrømmene i nord.

Økokritikk blir av Cheryll Glotfelty (Claudi, s. 241) definert som «studiet av forholdet mellom litteratur og det fysiske miljø». En studerer hvilket syn på, og begrep om naturen som teksten formidler, på metaforbruk i litteratur og kultur, og hvordan dette samspillet mellom natur og kultur foregår. Litteratur som tekstene til Dass, kunne derfor påvirke holdninger som leserne av tekstene fikk til naturen. Økokritikk forklarer hvordan samspillet går begge veier. Gadamer og Greenblatt er to teoretikere som også har bidratt til den vitenskapelige forskningen, og deres synspunkter på økokritikk blir diskutert i teorikapitlet.

1.5 Tidligere forskning.

Hanne Lauvstad skrev en doktoravhandling om forfatteren Petter Dass i 2006, og hun fant frem til nye momenter i hans litterære stilbruk, og spesielt fremhever hun hans påvirkning fra europeisk diktning på denne tiden. Jeg mener derfor at det er naturlig å tenke at han også ble påvirket fra europeisk vitenskapelig tenkning og forskning fra denne perioden av hans liv. Det vil si at han ikke var påvirket bare av litterære skrivemåter fra denne perioden, men også i

innhold omkring vitenskapelige spørsmål rundt for eksempel den polske vitenskapsmannen Copernicus sitt verdensbilde som i sum utfordret kirkens syn om at jorda var midtpunktet i solsystemet. Hans syn om sola som midtpunktet i solsystemet var en revolusjonerende tanke, som også var kjettersk og farlig. Det fantes andre, viktige vitenskapsmenn og filosofer i første halvdel av 1600-tallet, som Johannes Kepler og Galileo Galilei. Østerberg tidfester den moderne tids begynnelse til rundt år 1600, men han sier også at moderniteten ikke starter for alvor før senere, kanskje ikke før rundt 1740-50. (Østerberg, 2001, s. 16-17).

Østerberg nevner Galilei og Newton som viktige representanter for som innleder naturvitenskapen, men at det samtidig finnes oppfatninger som kan regns som førmoderne, som astrologi og trolldom (s. 16). Selv om Descartes gir et filosofisk grunnlag for «det moderne individets bevissthet», er likevel tiden preget av «standssamfunnet og eneveldets kultur» (s.16). Dette er en viktig impuls til å forstå Dass sin samtid, og hans ståsted både historisk, kulturelt og litterært. Han var preget av eneveldet, og av standen som han tilhørte, og han skrev innenfor denne historiske rammen.

Det som er usikkert er om det heliosentriske verdensbildet var like godt kjent i presteskapet i utkanten av Europa, i periferien i nord. Det er derfor interessant å se på hvordan Dass behandlet disse nye tankene og kunnskapen i *Nordlands Trompet* og i de religiøse katekismesangene. Den lutherske og den katolske kirken sto for det geosentriske, eller ptolemeiske synet til langt ut på 1600- tallet.

Lauvstad påviser hvordan Dass var påvirket av dikt og klassisk litteratur fra de lærdes kretser i Europa på denne tiden. Det var et kjennskap om datidens litterære virkemidler som han fikk gjennom sine studier i Københavns universitet. Hun tolker *Nordlands Trompet* ut fra den måten dikt ble fremstilt på i denne tiden. *Nordlands Trompet* er preget av tidens hyllest eller hilsningsdikt. Dette er ikke først og fremst heimstaddiktning, fastslår hun i sin avhandling. Dass skrev først og fremst for de lærde og ikke for vanlige folk, er konklusjonen. Dette på tross av at *Nordlands Trompet* også er en hyllest til landsdelen. Lauvstad leser verket først og fremst innenfor rammene av de litterære normene og de retoriske grep som var vanlige i 1600- tallets Europa. Dette gir en pekepinn på hvordan Dass forholder seg til samtidens litterære miljø, og til datidens syn på litterære virkemidler, og tidens kunnskap og bruk av den i litteraturen. Hvordan litteratur ble til på den tiden, til hvilke formål og med hvilket innhold.

I tillegg til de litterære kvaliteter som mange av Dass sine verk utvilsomt har, kan det også være interessant å se på andre verdier i hans verk som er av historisk, kulturhistorisk, teologisk og språkhistorisk interesse (Dahl 1974, s.7). Dass har avstedkommet en stor samling av ikke bare egne tekster, men også av beskrivelser om hvordan dette har gitt impulser til ny forskning og interesse rundt hans person og diktverk. Dass gir viktige innsyn i liv og samfunn fra denne tiden. I forhold til det å utvikle en stolthet over egen norsk og nord-norsk identitet, har han vært betydelig. Hans tekster er blitt fornyet språklig sett, og utgitt i stadig nye utgaver. Tekstene hans har derfor stor interesse også i dag, ikke bare som dikt, men også som språkhistoriske og kulturhistoriske oppslagsverk. Tidligere forskning på Petter Dass er derfor viktige bidrag til forståelsen av ham. Det er nødvendig også å se på de siste årenes forskning om økologi, miljø og natur, i min oppgave i forhold til eldre litteratur. Mitt fokus i oppgaven er eldre litteratur, i en religiøs, nasjonal og historisk kontekst. Jeg ønsker å analysere Dass sin litteratur i et historisk, kontekstuellet og religiøst perspektiv.

1.6. Oppgavens disposisjon.

I oppgaven bruker jeg «Den Første Sang» som utgangspunkt for å analysere og drøfte Dass sitt syn på naturen ut fra religiøs dogmatikk i forhold til menneske og bibelsk opphav. Sangen var en komplett forklaring på vers av den «Apostoliske Troes Article», skrevet i tolv sanger.

Katekismesangene var av de mest brukte og populære bøkene i eneveldet Danmark-Norge på 16-1700 tallet, og en må derfor anta at de var innflytelsesrike og viktige i denne tiden.

Teksten som er hentet fra Dass tolkning av Luthers lille Bibel, «Den Første Sang», vil jeg forsøke å bruke som utgangspunkt for å analysere og drøfte deler av *Nordlands Trompet*, i et natur og miljøperspektiv. Jeg har et sammenlignende perspektiv i analysen.

Moderne mennesker i dag kunne kanskje ha noe å lære av Dass. Dass sin tid kunne kanskje også ha lært noe av dagens søkelys på miljø og fornybare og ikke- fornybare ressurser. Verden og naturen i dag er ikke den samme som for 350 år siden. Dass kunne ikke ha forutsett denne utviklingen. Likevel er det kanskje grunn til å stille spørsmål til, og diskutere de kulturelle og religiøse drivkreftene, og de menneskelige behovene som har styrt frem til i dag.

Østerberg skriver interessant om paradigmeskiftenes filosofi i boka: *Det moderne: Essays om Vestens kultur 1740-2000*. Han påpeker at naturvitenskapen tildeles stadig mye penger og kapital, med begrunnelsen bestemt ut fra det nyttige, fordi vi skal bedre levestandarden vår ytterligere (2001, s. 377). Det vitenskapelige livssynet er derfor blitt svekket, hevder han. Østerberg viser til filosofen Jean-Francois Lyotard og hans essay «Den postmoderne tilstand» som kom ut i 1976. Vitenskapen blir på denne måten betraktet gjennom «hva den yter, ikke ut fra den erkjennelse den gir» (s.377-78). Dette mener jeg er et viktig tema i skolen i dag. Vi har behov for en etisk og økokritisk tilnærming til litteratur om natur, miljø og forbruk.

Metoden jeg bruker er en form for nærlesning hvor jeg ser på hvilke ord Dass bruker om religion og natur. Jeg vil derfor historisere Dass og se på Dass sin diktning som hans selvpresentasjon, sli jeg ser det i *Nordlands Trompet*. Spaans legger vekt på Dass sin måte å bruke sitt nettverk på. Dass skrev ofte tekster til personer han kjente eller om familien.

Naturen og naturvitenskapen på Dass sin tid er et viktig fokus i analysen og tolkningen av den, særlig hvis ord om natur, økologi og vitenskap krysser religionens dogmer. Dette er fordi eneveldet fortsatt sto støtt like før modernitetens gjennombrudd, ifølge Østerberg (2001).

2. Teori.

2.1 Hva gjør at litteratur kan overleve sin samtid?

Det at litteratur overlever sin samtid kan, i tillegg til tekstens kvalitet, også handle om identitet. Det kan være en forfatters evne til å treffe sine lesere på en måte som gjør at de verdsetter sin egen kultur gjennom synliggjøring av denne i litteraturen. En nasjon som lenge var underlagt en annen har behov for å «nasjonalisere» seg selv blant annet gjennom litteratur. Her er det en kunstner som setter ord på hverdagen på en måte som levendegjør både folk, tro og landskap gjennom tid. Teksten peker både bakover og fremover, og levendegjør historien.

Petter Dass som «en folkelig forfatter», som uttrykk for «en folkelig kultur» med «folkelige sanger», er påstander og begreper som kan diskuteres ut fra kulturteori og estetikk. (Storey, s. 1-30). Storey er, som jeg forstår det, opptatt av hvordan vi lever og handler gjennom kultur. Han hevder at kultur ikke er et statisk fenomen, men dynamisk. Det er aktører i handling som er med på å bestemme kulturbegrepet. Hvis en tenker kultur gjennom kommunikasjon, tegnspråk og artefakter, da blir det et viktig spørsmål å finne ut hvem det er som eier og deler eller bruker disse symbolene, og hvordan de er fordelt (Storey, 2003, Preface).

Det er alltid «noe» som faller utenfor av kunst eller litteratur, noe som vi ikke med en gang oppfatter som verdifullt. Men hva er verdifullt? Hva anser det norske samfunnet i dag som verdifull kultur? Er det musikk av Edvard Grieg, skuespill av forfatteren Ibsen eller bøker av Hamsun og Dass? Noe regner vi som genuint «norsk», men hvordan vi velger det ut, kan diskuteres. Læreplanen legger en kvalitativ og verdiorientert tilnærming til grunn for utvelgelsen av tekster. «Enhver norsk skal vite noe om» for eksempel samisk musikk eller samisk historie og språk. Storey bruker et historisk og samfunnsbeskrivende kulturbegrep som utgangspunkt for diskusjon. Han beskriver kulturvariasjon uten å være partisk eller verdiladet. En forfatters tekst og litteratur kan gi nye innsikter hos nye generasjoner, og denne innsikten kan skape grobunn for nye tekster. På denne måten har Dass vært delaktig i en «fornorsking» av litteraturen, selv om den også har vært bygget på Dass sin kjennskap til europeisk litteratur. Han kan derfor ikke frigjøres fra datidens formularer og tradisjoner innenfor litteraturen, men at han har gitt den nytt liv. Landskapene skildres med friske øyne, og han gir oss sterke bilder av menneskenes liv i nordområdene. I romantikken hadde en bruk for tidsbilder av folk og

miljø, landskap og religiøse forestillinger. Arktisk litteratur er litteratur som oppsto i nord, og som skildret sted, folk og klima. Petter Dass beskriver fiskerbondens selvberging og slit med Lofotfiske, og små jordbruk med fiske i fjord og sjø. Naturen i nord setter rammene for menneskets ve og vel. Det kan også sies om det geografiske området Genesaretsjøen, som skildres i mange av *Bibelens* fortellinger. Denne sjøen er nå Israels største ferskvannsinnsjø.

Dass sin diktning foregår også ved et kystmiljø, og det finnes mange likheter her. Innsjøen ligger svært lavt i terrenget og er omkranset av mange høydedrag. Dette fører til spesielle, lokale klimatiske og meteorologiske forhold som gir plutselige stormer, høye bølger og harde vindkast. Dette er forhold som minner mye om skildringer fra nordlige og arktiske strøk, og ikke minst gjennom lesning av arktisk litteratur. Fiskernes skjebne ved Genesaretsjøen kan likne, selv om den geografiske avstanden er stor.

Bibelens fortellinger om Jesus som stilnet stormen, må ha gjort et sterkt inntrykk på folket der Dass kom fra. Dass skildrer storm og uvær, enker og farløse, og han fremstiller den menneskelige tragedien. Mange i Norge kjente til fortellingene i Bibelen, men de som levde i nord hadde en ekstra erfaring med det farlige havet. I nord levde de oftere med en tro som handlet om at hver dag kunne være den siste. Jobs fortelling om lidelsen beskrives i *Bibelen*, i en tekst som presten Dass for øvrig ofte referer til i *Nordlands Trompet*. Forfatterens mål med teksten er et viktig tema å drøfte i undervisning av litteratur, men også hvordan skolen skal nå unge lesere med eldre tekster. Eldre tekster kan inneholde religiøse ytringer som i dag kan virke gammeldagse. Distanse til teksten kan gi grunnlag for refleksjoner om før og nå.

Dass sin religiøse forståelse av verden er formet av erfaringen med naturen og menneskets rolle i den. Bibelens tekster har paralleller til Dass sin egen virkelighet. Derfor er det viktig for meg å forstå om Dass bruker de samme bildene og metaforene i sine dikt i *Bibelen*, og om Dass henter disse metaforene fra sin religiøse lesning og studier.

I teorikapitlet bruker jeg informasjon fra Willy Dahl sitt verk: *Norske salmer 1600-1750* for å komme tiden nærmere. Jeg bruker Francis Bull og Per Thomas Andersen sine litteraturhistorier, og økokritisk teori med et samfunnsmessig og religiøst perspektiv.

Hanne Lauvstad har skrevet om litterære virkemidler i hans diktning. Hun så på hvordan hans litteratur var påvirket av hans utdanning i København og den litterære epoke han tilhørte. Hennes tilnærming til Dass handlet om å lese Dass gjennom kunsthistorisk litteratur, i stedet for gjennom begrepet skjønnlitteratur (Spaans, 2021, s. 86). Ifølge Spaans i artikkelen: «Hekser, Kopernikus og nordnorske fiskeslag» diskuterer hun ikke maktforhold og hierarkier i samfunnet slik Hansen og Blix Hagen gjør.

Ny forskning om Petter Dass, er blitt behandlet i artikler, bøker og i aviser og tidsskrift. Spaans, en norsk litteratur- og barokkforsker, skriver at hans eget utgangspunkt for å forstå og tolke Dass er å bruke teorier som brukes til å forske i nederlandsk og engelsk tidlig moderne litteratur (2021, s. 85). Det vil si rettet mot «historisk kontekstualisering, aural sjølvframstilling og sosiale nettverk» (s.85). Spaans påpeker at dette er metoder som går tilbake til ny- historismen og Stephen Greenblatt sitt teoretiske arbeid.

Spaans kommentarer i Helgelands Blad, og hans forskning for øvrig, gir tilsvar til Kåre Hansen sine innlegg i samme avis sommeren 2019. Dette bidrar til å bringe frem nyanser i Dass sine verk. Spaans betoner den kunnskapen om naturvitenskap som var kjent for Dass fra den tiden han studerte i København, og slik fikk Dass kjennskap til datidens viktigste oppdagelser. Hans påvirkning fra Europa kommer til syne i hans tenkning og diktning. Spaans sitt interesse og forskningsfelt er nordisk litteratur, spesielt renessanse, barokk og nynorsk lyrikk. Han viser hvordan Dass ble påvirket fra datidens europeiske kunnskapsutveksling gjennom studietiden i København. Dette geografiske stedet var ikke langt fra universitetene i Tyskland og i Nederland. Dass må settes inn i en europeisk sammenheng, selv om sentrum og periferi på mange måter veksler i Dass eget liv.

Dass gjelder skrev ulike typer dikt som verdslige, topografiske og religiøse, og han skrev lyrikk med datidens regelfasthet og rytmikk. Innholdet i den religiøse diktningen har kanskje endret seg mest, ut fra endringer i tidens smak og religiøse tenkning. Slik sett har *Nordlands Trompet* endret seg minst i forhold til dagens skildringer av landskap, mennesker og miljø. Religiøse dikt må forstås ut fra tidens virkelighetsforståelse og samfunnets rammer. Leserorientert litteraturvitenskap handler om hvordan vi forstår en tekst. Den historisk-biografiske metoden ble avløst av en annen lese måte og forståelse av tekst. En ønsket i større grad å lese teksten som en sluttet helhet, på måter som ikke var avhengig av en forståelse av tiden teksten ble skrevet i, eller av forfatterens bakgrunn og interessefelt (Claudi, 2013, s. 112). Haarberg diskuterer hvordan man skal tolke de verdslige og religiøse tekstene til Dass i

dag (2017, s. 128-129). Han problematiserer dette når han viser til poeten Jan Erik Vold sin prolog om Dass til Petter Dass- dagene i Alstahaug sommeren 2001. Haarberg hevder at Vold vekker en slags «Øko-Petter» til live, noe som Haarberg mener ikke støttes gjennom Dass sine dikt. Haarberg påpeker at Vold fremstiller Dass som en slags forkjemper for naturen. Naturen kan hos Dass forstås som en motstander, og derfor blir det feil å fremstille Dass som «skaperverkets høye beskytter» (Haarberg, s. 129). «Øko-Petter» blir et feil begrep om Dass.

Forfatterens tekster kan likevel leses fra nye innfallsvinkler. Det finnes kanskje paralleller mellom forfattere som Wergeland og Dass, og Undset og Dass. Intertekstualitet handler om teksters samspill og vekst, eller om endringer i forståelsen av tekstene. En kan nesten «høre» en dialog mellom forfatterne. En ser på hvordan «den første leseren» forsto teksten, og hvordan den samme teksten kan leses på nye måter i dag. Spesielt mener jeg det er behov for at elever i nordområdene får lese Dass, på grunn av hans betydning. Det kan være behov for en identitetsorientert opplæring i skolen, hvor det nordlige og det sørlige perspektivet hentes inn. Det er mest i spenningen mellom sentrum og periferi som utfordrer elevene her.

Den nye læreplanen har en viktig funksjon til å bruke spesielt eldre tekster til undervisning. Mange fag kan knyttes sammen til en ny dialog, og gi barn og ungdom større forståelse for hvordan litteratur formidler verdier som ligger i temaene miljø og natur. Mulighetene er mange for tverrfaglig undervisning, dybdeforståelse og til å se sammenhenger i fagene.

Dette er i tråd med den generelle delen av den nye læreplanen. En tekst leses altså ulikt gjennom tidene og kan leses i forhold til historien som ligger bak. Hamsun leses på grunn av hans litterære kvaliteter, men også gjennom politiske synspunkter fra andre verdenskrig. Hans bøker må leses historisk, og derfor også gjennom nazismens ideologi.

Jeg skriver «også», fordi en tekst kan inneholde så mye mer enn det en ser i nåtiden. Den kan tolkes med nye kunnskaper og erfaringer. Slik kan Dass sine tekster fra før-moderne tid nå frem til oss i dag. Han når oss gjennom århundrene, frem til vår moderne verden i dag.

2.2 Økokritikk: Menneskets plass i skaperverket.

Det å definere begrepene natur og økokritikk, blir vesentlig for å ha et vitenskapelig og faktabasert grunnlag for diskusjon og analyse av tekstene. Natur er i dag et ofte brukt begrep, og det kan favne vidt, mens økokritikk er et nyere og mer spesialisert begrep. Et begrep som natur få et nytt innhold ettersom vitenskapelig tenkning endres. Det er de nyere tolkningene av begrepene som jeg bruker i forståelsen og drøftingen av problemstillingene. Definisjonene mener jeg griper direkte inn i oppgavens tema og formål. Jeg går til teorien for å vite hvordan ny forskning ser på disse begrepene i dagens samfunn og vitenskap. Jeg vil først prøve å definere hva naturvitenskap står for.

Den filosofiske tenkningen på 1800- og 1900- tallet bygget på naturvitenskapelig forskning fra siste del av 1700- tallet. Dette er langt unna i tid i forhold til Dass sitt liv og diktning, men det forteller noe om at naturvitenskapelig forskning fikk virkninger på flere felt, her på det filosofiske og religiøse feltet. Naturvitenskap ble etter hvert en samlebetegnelse på empiriske vitenskaper som alle handlet om naturens lover og prosesser. Kvarv (2010, s. 54) viser til fag som fysikk, biologi og kjemi. Dette er lover som kan måles og kvantifiseres, og de er regelmessige og observerbare. Det er faktabasert kunnskap og ikke verdiladet. Det skiller seg på den måten fra teologi og trosmessige forhold, men de kan også observeres og diskuteres. Tro er ikke en vitenskap som kan verifiseres eller falsifiseres, eller en fysisk skikkelse i form av en menneskekropp eller en synlig og observerbar del av naturen. Det kan imidlertid måles hva tro gjør med oss, altså hvilken virkning den har. Leganger- Krogstad hevder at religion handler om meningssøking, og at religion kan bli forstått som dybdestrukturen i en kultur (I Afdal, Haakedal og Leganger-Krogstad, 2006, s. 44). Kulturen overleverer religiøse dogmer, men kan ikke bevise dens religiøse sannheter eller trosinnhold. Kulturen lever ut religionen.

Dass sin diktning handler om hans trosmessige og verdiladete erfaringer, og om det personlige, men ikke verifiserbare innholdet i hans tro. En tro er ofte basert på kulturelle overføringer og personlige erfaringer, og ikke på systematiske, observerbare fysiske lover.

Derfor kan tro og vitenskap ses på som to forskjellige størrelser, selv om det finnes likheter. Dass behandler i *Nordlands Trompet* naturen som en forsker. Han beskriver naturen med sine underlige kast og merkelige luner, og han forklarer ikke naturen som overtroiske hendelser eller eventyraktige forestillinger. Jeg tenker spesielt på *Nordlands Trompets* skildringer av

malstrømmen utenfor Lofoten. Her er han helt på linje med datidens naturvitenskaplige nyvinninger og oppdagelser. Han beskriver naturen på en systematisk og saklig måte. Han beskriver det han ser, og gir forslag til forklaringer som er både observerbare og «fornuftige».

Samtidig som Dass skaper dette hyllingsdiktet til dagens Nordland og Troms, har diktet også et forkynnende preg. Språklig sett er det preget av kristne formaninger (Wærp, 2017, s. 234). Wærp hevder at det på 1600-tallet ikke var et absolutt skille mellom verdslig og religiøs diktning. Derfor ble *Nordlands Trompet* sannsynligvis i større grad oppfattet som et topografisk dikt enn det gjør i dag. Tidligere la en vekt på det økonomiske og naturvitenskapelige faktagrunnlaget i diktene, mens det i dag legges det større vekt på formidlingen av en livsverden, slik det beskrives gjennom et kunstverk som skjønnlitteratur.

I *Nordlands Trompet* skildrer Dass naturen på en ekte og levende måte, og gjør den gjenkjennbar. Naturen er et fysisk landskap, som kan observeres, måles og analyseres. Til forskjell fra Dass kan nevnes salmedikeren Thomas Kingo, som på 1600-tallet bruker skildringer av naturen for å si noe om menneskenes natur (Wærp, s. 235). Naturen i hans dikt skildres mer som enkeltstående fenomener, og ikke med hensikt for å beskrive den jordiske, geografiske naturen, ifølge Wærp. Dass og Kingo skriver begge om natur, men de behandler den forskjellig. Hos Kingo handler det også om begrepet frelse, som et trosmessig og personlig utgangspunkt. Tematisk kan det derfor ligne, men uttrykket er forskjellig.

Mads Claudi stiller viktige spørsmål til hva natur er (2013, s. 241). Han bruker et eksempel fra nederlenderen Hans Bertens, som stiller spørsmålet om en katt kan betraktes som natur. Katten spiser for å overleve. Katten blir en del av naturen, fordi katten har inkludert naturen i seg. Mennesket, tenkt på denne måten, er derfor også natur.

Tro definerer jeg som troen på at «noe» større finnes utenfor en selv, og at dette «noe» får stor betydning i ens liv. Derfor kan ikke troen måles og veies eller kategoriseres. En kan observere på hvilke måter troen får betydning og en kan studere troens «sannheter» og dogmer, men ikke finne ut om dogmene er vitenskapelig sanne eller bevisbare.

Troen på det skjulte, skapte i naturen kan også bli til en form for religion. Vi har hatt mange trossamfunn i vårt land gjennom tidene. I *Nordlands Trompet* beskriver Dass sjamanismen hos samene. Vikingenes trodde en gang på Odin og Tor. Naturreligioner har ofte forklart uforklarlige hendelser i naturen som de så og opplevde, men som de ikke kunne forstå.

Bibelens ulike skapelsesberetninger kan kanskje føre til at mennesket blir vurdert som mer verdifullt enn naturen selv. Om slik tenkning fører til at mennesket gis en høyere posisjon i forhold til naturen, kan være et mulig resultat. Dualismen, som innebærer at mennesket er atskilt fra naturen, kan føre til dette.

Bibelens dogmer sier at vi er skapt av ånd og materie. Det åndelige, refleksive nivået skiller oss fra dyrene. Mennesket kan reflektere over seg selv og sine handlinger på et annet nivå enn det planter og dyr kan. Ethiske, filosofiske og verdimeslige problemstillinger oppstår i kjølvannet av dette. Et problem er at hvis religionen opphøyer mennesker til noe annet og viktigere enn naturen, vil det påvirke hvordan en ser på naturen, og på hvordan vi bruker den.

Hva som legges i begrepet natur er derfor med på å bestemme hvordan vi ser på naturen og bruker den. Det er derfor viktig å ha presise og nøytrale begrepsavklaringer til disse spørsmålene. Claudi viser til at det gjensidige samspillet mellom natur og kultur fører til spørsmål rundt hvordan menneskets kultur blir påvirket av vår natur, og til hvordan naturen påvirkes av menneskets kultur. Hvordan dette samspillet påvirker oss i dag vites ikke.

Økokritikk ser på forholdet mellom litteratur og det fysiske miljøet. Slik blir litteratur knyttet til natur og økologi og til at en tekst, skrevet av en forfatter, kan påvirke naturen positivt eller negativt. Negativt hvis teksten fører til større utnyttelse av naturen gjennom overforbruk og miljøødeleggelse, og positivt hvis teksten formidler verdier som handler om at mennesket, «som natur» må tilpasse seg den samme naturen, og leve i samsvar på naturens egne premisser og i balanse med den. (Claudi, s.241).

Mennesket kultur kan på samme måte formidles gjennom en teksts forståelse av naturens plass og verdi sett i forhold til mennesket. Det hevder litteratur- forsker Cheryll Glotfelty i artikkelen «The Ecocriticism Reader» (1996, s. 18). Hun definerer økokritikk som «the study of the relationship between literature and the physical environment (taking) an earth-centered approach to literary studies».

Greg Garrard (2004, s.5) forteller hvordan mennesket setter sitt preg på naturen, på hva et menneske er og på det menneskelige og det ikke menneskelige, og hvordan dette presenteres og forstås i litteraturen. Glotfelty legger altså vekt på samspillet mellom tekst og natur, og på om dette samspillet kan påvirke leserens holdning til denne naturen. Dette er derfor viktig å undersøke, mener hun. Det er den estetiske helheten mellom natur og tekst som Glotfelty mener kan føre til at leseren påvirkes i sin oppfatning av og holdning til naturen.

Sissel Furueth (Filologen, 3/18, s. 22) viser også til Glotfelty og hennes innledning til «The Ecocriticism Reader» (1996) når Furueth slår fast at på denne bakgrunnen som Glotfelty bereder, er økokritikk kontekstorientert mer enn både feministisk kritikk, marxistisk kritikk eller post-kolonial teori. Furueth hevder at «Litteraturens omverden består ikke bare av sosiale nettverk og institusjoner, men også av jord, vann og luft» (s.22).

Dette kan synes å være en litt unødvendig kommentar, mener hun, men vi trenger likevel denne påminnelsen. Særlig gjelder dette nå i nyere tid, hvor vi ser at klimaet endrer seg i større grad enn før, med brutale virkninger. Furueth sier derfor at vi mennesker som lever i dag må ta inn over oss dette skjøre samspillet med naturen. Hun sier at vi mennesker ikke bare er en del av naturen, men at vi **er** natur (i oss selv).

Furueth problematiserer Cheryll Glotfelty sin oppfatning om at «en grønn moral» må forplikte også for litteraturforskere. Furueth viser her til Henning Fjørtofts avhandling: «Jordsanger. Økokritiske analyser av Inger Christensens lange dikt», hvor Furueth hevder at Fjørtoft reagerer på en ensidig miljøpolitikk og tematisk orientering hos Glotfelty og andre amerikanske forskere (Furueth, s.23).

Furueth støtter seg på Greg Gerard som i sin bok *Ecocriticism* legger vekt på andre sider ved tekstene, som for eksempel retoriske troper som han undersøker i tekstene. Slik går debatten rundt begrepet økokritikk, både om hva det står for og hva dette begrepet innebærer for oss mennesker og for naturen rundt oss.

Tore Rem bygger på Glotfelty når han deler økokritikken inn i tre ulike faser eller retninger:

1. Her analyser man hvordan naturen fremstilles i den litterære kanon.
2. Her forsøker man å gjenvinne den såkalte «nature writing» eller naturskriving, som betyr en litteratur som ifølge Rem er en slags type naturfokuseret ikke-fiksjon. Rem viser i en fotnote (s. 134) til at dette begrepet viser til en litterær tradisjon som startet i England med en forfatter som Gilbert White og hans bok: *A Natural History of Selbourne* (1789) og i USA med forfattere som Henry Thoreau og Rachel Carson.
3. Her holdes overordnede teoretiske diskusjoner. Ifølge Rem ofte av anti-dualistisk innhold (Rem, 1998, s. 128).

Min undersøkelse av Dass vil sannsynligvis falle inn under den første kategorien, nemlig hvordan naturen er fremstilt innen litteratur fra den litterære kanon. En kan kanskje kalle Dass sin diktning for «nature writing», fordi det er litteratur som bygger på ikke -fiksjon, og som er naturfokusert, spesielt i *Nordlands Trompet*. Diktet er i utgangspunktet en presentasjon av et geografisk område, med en fortellerstemme og en fast struktur. Fiksjon er et litterært verk som ikke gjør krav på å være faktabasert. Oppramsingen av steder i *Nordlands Trompet* er realistisk og dokumentarisk. Gjennom dette verktøyet utvikler Dass et lite univers som han dikter om. Naturen er så levende beskrevet at det kan synes som det guddommelige gjennomsyrrer alt. Om Gud er i naturen eller plassert over naturen, kan derfor diskuteres.

I Wærp (2017, s. 94) blir Nansen plassert i den tradisjonen som handler om å skrive om natur og landskap på en dokumentarisk måte. Ikke som en fiksjon, men heller med en personlig, essayistisk stil, ifølge Wærp. Han trekker samtidig opp en linje fra Nansen til moderne økokritikk. Arne Næss som filosof og hans økofilosofi er eksempelet her. Wærp referer til Næss sine ni punkter om levesett som kan gi mennesket et bedre grunnlag for å leve i samsvar med sine naturgitte omgivelser. Noen punkter fra Næss (2008) som Wærp (2017) referer til:

1) Minimal forurensning, 2) Gjenbruk av materialer, 3) Høy grad av selvhjulpenhet, 4) Enkel livsstil med et minimum av kompliserende hjelpemidler (Næss 2008:241) (Wærp 2017: 94).

Dette er i dag kjente og ikke like kontroversielle standpunkter som tidligere. Jeg vil hevde at disse punktene var i daglig bruk på Dass sin tid, men kanskje på grunn av andre grunner enn i dag. Det var fattigdom som gjorde dette nødvendig. Den miljøkrisen vi ser i dag, med store klimaendringer på grunn av høyt forbruk av miljøforurensende produkter og fossiler, fantes ikke på 1600 tallet. De hadde samme tilnærming til naturen, men ut fra andre premisser.

Punkt 3 hos Rem er også relevant i forhold til min oppgave om Dass, fordi jeg forsøker å få til en teoretisk diskusjon på et overordnet plan. Det er ikke sikkert at det anti-dualistiske preget skal prege diskusjonen om Dass sitt forfatterskap. Her heller jeg mot Sissel Furuseth tidligere refererte argumenter og gode resonnementer. Det er ikke gitt at Dass i dag ville godkjent et anti-dualistisk preg som grunnlag for sitt natursyn.

Claudi (s. 246-47) definerer dualisme slik: «verden betraktes og forstås i form av motsetninger, og sentralt i vår dualistiske verdensoppfatning står forestillingene om at tanken eller sinnet er atskilt fra kroppen, ånden er atskilt fra materien og mennesket er atskilt fra naturen» (s.247).

Dass kan ha sett dette i et annet lys. Det religiøse var viktig for ham, men han hadde et realistisk og virkelighetsnært syn på livet og døden. Mennesker og natur var vevd sammen i det daglige på måter som gjorde at avhengigheten av naturen ble synligere. Menneskene var i større grad avhengige av hverandres hjelp og støtte, og religionen var der hvor de søkte trøst, håp og beskyttelse.

Rem viser til at noe av økokritikkens mål er å bidra til økt forståelse av de historiske og idemessige forutsetningene for vår situasjon i dag (s. 130). Rem viser til historikeren Lynn White jr. og hennes angrep på den jødisk-kristne tradisjon og teologi. Gjennom kristendommen etablerte det seg en dualisme mellom mennesket og naturen, og dette skilte seg fra tidligere animistiske religioner. Skapelsesberetningen i 1. Mosebok kunne forstås slik at mennesket brukte skaperverket til sitt eget beste, uten nødvendig forsiktighet og hensyn.

Rem (s. 130) hevder at White åpner for en reform av denne formen for tenkning innenfra. Frans av Assisi er et forbilde som blir brukt for endre den egalitære tilnærmingen til naturen. Et annet veivalg er materialismen, som den egentlige sydebukken for menneskets overforbruk og miljø ødeleggelser. Derfor er det Descartes som i egenskap av å ha lagt grunnlaget for mekanisk biologi og fysikk, får skylden. Mennesket har på denne måten beveget seg fra å tenke på frelse for sjelen, eller å lære seg respekt for både naturen og det guddommelige, til en forståelse av verden som hovedsakelig er materiell og at materiell standard blir livets største gode. Det materielle overgår innholdet av det guddommelig skapte.

Spørsmålet er om Dass har et dualistisk eller anti- dualistisk natursyn som ligger under for hele hans diktning. Hans tro og livssyn bygger på 1. Mosebok og skapelsesberetningen. Dass har derfor sannsynligvis et syn på naturen som samsvarer med hans religiøse standpunkt og forståelse. I den sentrale og positive plassen som han gir naturen, beskriver han også menneskers levekår. Mennesket høster av naturen og tar derfor vare på den.

Dass var kjent for sine tydelige og virkelighetsnære tekster. Leserne kunne kjenne seg igjen i diktene hans. Han gjorde både personene og naturen levende. Han hadde en klar, moralsk stemme til leserne i samtiden, men han var lojal mot myndighetene, både religiøst og verdslig.

Det er viktig å diskutere hva en tekst er, i et pedagogisk siktemål. Språk er som kjent makt, og en tekst kan også være bærer av en maktposisjon, her i kraft av forfatterens maktposisjon i samfunnet. Historiker Hansen har nok rett i at Dass i hovedsak sto for det bestående.

Dass sin tekster er viktige å undersøke også i forhold til makt og kjønnsperspektiver, nordlige og sørlige strøk, sentrum og periferi, og bygging av en nordlig, arktisk identitet. Både den religiøse «Den Første Sang», og den topografiske *Nordlands Trompet* er relevante diktverk.

Det ene diktet er et hilsningsdikt fra en forfatter, mann og prest, med en selv- presentasjon og retorikk som viser til hans stand og skoloring innenfor klassismens retorikk, selv om diktet med sin kunstneriske kvalitet sprenger disse grensene.

Det andre diktet har et religiøst og dogmatisk innhold, men med et pedagogisk mål for øye. Diktet har mistet mange lesere i dagens flerkulturelle og moderne samfunn. Perspektivene om det såkalte «norske» kan være en innfallsvinkel til forfatteren Dass. I det didaktiske kapitlet ser jeg på økokritikk og temaet bærekraftig utvikling.

Henning Fjørtoft sin doktoravhandling som omhandler et diktverk av den danske lyrikeren Inger Christensen, hvor han knytter temaet til økokritikk i analysen. Gjennom økokritikk kan en problematisere forholdet mellom natur og litteratur, ifølge Fjørtoft.

Natur og miljøspørsmål kan bearbeides gjennom litterære tekster. Det betyr at litterære tekster kan påvirke vår natur og miljøforståelse. Litteratur er derfor viktig når det gjelder endringsarbeid. Skolens oppgave kan iblant være å endre holdninger. Jeg tror at Henning Fjørtoft sitt perspektiv om økokritiske analyser av Inger Christensens lange dikt kan være relevant også i forhold til problematisering av tekster av Dass.

2.3 Historisere Dass. En religiøs dimensjon.

Jeg vil forsøke å historisere Dass ut fra religion og kontekst. Det vil i oppgaven min si å kontekstualisere og historisere naturens betydning i forfatterskapet hans. Tore Rem hevder i en diskusjon med Ståle Dingstad, Hamsun-forsker og professor i nordisk litteratur, at flere kontekster må være relevante når en skal lese et litterært verk, og at dette spesielle forholdet mellom tekst og historie ikke er noe som er entydig eller avgjort en gang for alle. En tekst kan ha både estetiske og historiske dimensjoner, og kan ikke ses på som rene budskap når det gjelder ideologi. Dette er en diskusjon som kommer i kjølvannet av Hamsuns tekster sett i forhold til hans nazivennlige ideologi og innflytelse under andre verdenskrig. Noen mener derfor at Hamsun må leses i dette perspektivet.

Eldre tekster kan på mange måter aktualiseres og fornyes, gi oss ny innsikt om litteratur og samfunn, og gi oss noe å bryne oss på. Petter Dass må ses i en historisk og religiøs kontekst, men hans litteratur er i tillegg levende materie og uavhengig av den kontekst den en gang ble skrevet inn i. På tross av dette er det vanskelig å underslå Petter Dass sin stilling og stand, eller hans religiøse utdannelse og oppvekst i et i stor grad totalitært samfunn bygget på enevelde og kongemakt. Hans tekster er skapt under disse forholdene, og de må leses som et svar på samfunns og religionsoppfattelse på denne tiden.

Mads Claudis artikkel i *Norsklæreren*, digital publisering, (#2 2019), sier noe viktig om dette som handler om hvordan en kan få til en historisk kontekstualiserende litteraturundervisning som har en annerledes innfallsvinkel på litteraturhistorie.

Claudi hevder i artikkelen at «teksters historisitet i liten grad tematiseres i norsk litteraturdidaktisk litteratur». Han forklarer dette fenomenet med to litteraturteoretiske og didaktiske omslag gjennom tidene. Det var spesielt med nykritikken og den angloamerikanske retningen, at oppgjøret med historiserende lese måter kom også hit til Norge. Det var på mange måter en vending som førte leseren bort fra historien og mot leseren og teksten selv.

Claudi slår i artikkelen fast at undervisningen om litterære tekster ikke bare burde dreie seg om elev og tekst, men utvides til å handle om «forholdet mellom eleven, teksten og de kulturelle og samfunnsmessige omstendighetene som omgir begge disse».

Denne problematikken jeg viser til ovenfor handler om hvordan Dass sine tekster skal leses og forstås. De handler om metodevalget mitt. Skal tekstene leses historisk, eller bør det legges større vekt på form og innhold i teksten selv? Valget mitt er enten å lese Dass historisk og kontekstuell, eller legge større vekt på formen og de litterære elementene han benytter. Det kan være om forfatteren bruker grep som struktur for å fremstille naturen, eller på hans bruk av rytme og tempo i tekstene. Jeg kommer ikke til å se på litterære virkemidler, slik Lauvstad har gjort i sin doktoravhandling. Hun har påvist hans litterære grep og forbindelser til Europa.

Hvordan en kan lese en historisk tekst er blitt debattert gjennom tidene. Historisere betyr å sette teksten inn i en historisk sammenheng. Det å de- kontekstualisere den litterære teksten handler nettopp om å sette teksten ut av en bestemt kontekst og inn i mer selvstendige vurderinger av teksten alene. Dette var nykritikkens brudd med den historisk-biografiske litteraturforskningen (Claudi, s. 59). Nye lese måter og metoder måtte til, og endret litteraturvitenskapen og tekstlesingen på viktige områder.

Det er på bakgrunn av dette at jeg velger å bruke historisitet som metode i oppgavens analysedel. Dass sin religiøse overbevisning må tas med for å forstå hans tekster. Det betyr at fortolkning og analyse av tekstene settes inn i en historisk og kontekstuell ramme.

Stephen Greenblatt og Hans-Georg Gadamer er to teoretikere som har mye å bidra med i den videre diskusjonen omkring litteraturteori, men først og fremst når vi kontekstualiserer og fortolker eldre verk. Greenblatt kan føre oss nærmere inn på begrepet nyhistorisme og viser oss ulike innfallsvinkler på forholdet mellom tekst og forfatter. Hvis kunstverket får «mening i et nettverk av tekster og diskurser», blir tanken om at teksten er en sluttet helhet i seg selv, ikke mulig å oppnå. (Claudi s. 219).

Det er ikke en enkeltpersons verk alene å skape et kunstverk som et dikt eller en tekst. Dialogisme og intertekstualitet er derfor viktige begreper i Greenblatts tenkning. For ham blir det derfor viktig å prøve å finne tekstens såkalte yttergrenser, fordi det er forbindelsen mellom tekst og kontekst som er viktigst å utforske. De reaksjonene *Nordlands Trompet* fikk etter utgivelsen, fikk Dass ikke selv oppleve. *Nordlands Trompet* ble utgitt først etter hans død. Hans mest brukte religiøse dikt i dag er «Herre Gud! Dit dyre Navn og Ære». Det handler om naturen, hvor Dass i strofe åtte sammenligner Guds storhet med naturens og universets storhet. Dass formidler at naturen er forgjengelig sammenlignet med Guds evige storhet (Andersen, 2012, s. 121). Hans bruk av naturen som en fysisk og observerbar størrelse, og naturen som metafor på Guds storhet, finner jeg både i den topografiske *Nordlands Trompet* og i den religiøse «Den Første Sang».

Greenblatt forteller om intertekstualitet og flerstemmighet i tekster. Dette er en synsvinkel å lese og tolke Dass sine tekster på, enten religiøst eller som folkelig skildring. Nyhistorismen gir en reflektert tilnærming til historien, og den åpner i større grad for historiske og kontekstuelle faktorer (Claudi, s. 224). Greenblatts sitt teoretisk grunnlag er en vei til å historisere og forstå naturen betydning i Dass sin diktning.

Med Luther fikk begrepet hermeneutikk en ny aktualitet. Hermeneutikken ble til en egen hjelpedisiplin også innenfor teologien. På 1700-tallet, fortsatt i Petter Dass sin levetid, blir begrepet videre brukt for å sette ord på «redskapsdisipliner innen studier av teologiske og juridiske tekster og tekster fra antikken» (Lægreid og Skorgen, 2014, s. 9).

Dette kan være fordi det religiøse aspektet krever andre tilnærminger og forståelse av både nye og eldre tekster. Opprinnelig handlet det mest om å tolke og forstå bokstavene, og det å

kunne tyde teksten helt bokstavelig. Luther bidro til viktigheten av å forstå det skrevne ordet i Bibelen også omfattet ordenes hele og fulle forståelse og dermed av Guds vilje i denne teksten (s.10). De hermeneutiske hjelpedisiplinene var på 1700- tallet nødvendige redskap til å forstå meningen bak uforståelige bibeltekster. På 1800- tallet ble hermeneutikk utvidet til å gjelde forståelsen av alle språklige ytringer.

Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834) beveget dreiepunktet fra det som skulle erkjennes til fokus på den personen som var «i det erkjennende subjektet selv» (s. 10).

Den romantiske hermeneutikken ga på denne måten forståelsen «et nytt språk- og bevissthetsfilosofisk fundament» (s.10).

Som både teolog og filosof hadde Schleiermacher et godt personlig grunnlag for å utvikle denne utvidete forståelsen av hermeneutikk begrepet. Det er denne mannen, teologen og filosofen som gir oss det nye begrepet en hermeneutisk sirkel, som nettopp handler om dette spillet frem og tilbake mellom tekstens grammatiske deler og den fulle og hele meningen, eller tekstens psykologiske og åndelige helhet. Han ønsket med sin forskning og teorier å finne løsninger på problemet som oppsto ved at språklige ytringer kunne forstås og utlegges vilkårlig. Dette var ikke etter hans ønske.

Med vitenskapsteoretikeren Dilthey (1833-1911) ble den hermeneutiske sirkelen brukt til å avgrense nettopp åndsvitenskapene fra natur-vitenskapene (s. 11). Europa var i forandring i løpet av 1700- tallet. Nye forskningsteorier ble utviklet. Troen på det semiotiske kosmos ble nå kritisert i vitenskapelige miljøer i Europa. Verden ble tidligere oppfattet som interaktiv, der dyr og planter sto i et bestemt forhold til mennesket. En knyttet mystiske tegn og varsler til naturlige fenomener, men dette forsvant gradvis ettersom vitenskapen og kunnskapen utviklet seg. Naturen, havet og kysten i nord ble gjort til gjenstand for oppmerksomhet og beundring. De nye tankene handlet om at mennesket var unikt, og at mennesker og dyr var skarpt atskilt. Gud som skaper og opprettholder av verden ble nå i større grad diskutert. Kirken utfordres også av de nye tankene. (Lockert, 2011, s.96).

Med dette er jeg kommet noe nærmere til å forstå og analysere Dass med blikket rettet mot natur og religion i hans diktning. Dette skillet mellom det åndelige, religiøse og det vitenskapelige i hans diktning, forsøker jeg å belyse i analysedelen av oppgaven. Jeg håper at økokritikk og linjen over til dagens tverrfaglige tema om bærekraftig utvikling, kan hjelpe meg til å belyse hans diktning på nye måter. Men først en definering av ordet salme.

2.4 Salmesjangeren og topografisk litteratur.

Jeg vil definere begreper som har betydning for temaet. Det er begrepene salme og topografisk litteratur. Jeg bruker H. Blom Svendsen og Norsk Salmesang (1935) for å se på salmenes plass i kirken i gammel tid, og å trekke linjene til dagens salmer i kirkene i dag.

Her trekkes trådene tilbake kirkemøtet i Laodicea i år 372, da det ble bestemt at det i messen ikke skulle synges noe annet enn fra den hellige skrift; Bibelen. Det betydde at hymner som var skrevet av privatpersoner ikke skulle synges i kirken. Dette fordi problemet med vranglære var det de fryktet aller mest (Blom, s. 5). Menighetene måtte holde seg til poetiske stykker fra Det nye testamentet, som ulike lovsanger og Davids salmer. Blom hevder at kirkefaderen Augustin la mer vekt på tonene og melodien enn på ordene som blir uttalt.

Utviklingen innen hymnediktningen førte likevel til en ny oppstramming fra kirkens side, og kirkesangen fikk etter hvert en ny ordning i det åttende og niende århundre. Det ble på den måten skapt en enhet kirkesamfunnene imellom. Likevel trengte både den latinske hymnediktningen og den folkelige menighetssangen gjennom, og inn i gudstjenestene spesielt i Vest Europa (Blom, s. 7).

Petter Dass levde fra 1646 til 1707, men her hevder Blom at han ikke var en salmedikter i egentlig forstand. Blom fremhever at dikterens største fortrinn hovedsakelig som folkesanger. Han skriver godt og vakkert, sier Blom, men det er ikke en kirkesalme (Blom, s. 160). Dette bekrefter Jon Haarberg i sin artikkel om dikteren i Den norske litterære kanon 1700-1900 (2009). Her skriver Haarberg at det ikke ble skrevet en eneste salme av Petter Dass i betydningen «sang til bruk i gudstjenesten» (s. 15). Det han skrev var pedagogiske og religiøse sanger som ble brukt utenfor kirkerommet, og til hus andakter. Haarberg viser til at en «mindre» populær dikter (etter Haarbergs ord, s. 15) som Elias Blix, fikk mer enn femti salmer i salmeboka, mens Dass fikk bare syvendeparten av dette tallet.

Seks av de syv salmene han har fått med, er basert på katekismesangene og den syvende er hentet fra diktet *Til sine sognefolk*. Den er med tiden blitt til salmen *Om alle mine lemmer*. Den mest kjente salmen til Petter Dass er *Herre Gud ditt dyre navn og ære*, og den er også blitt noe omskrevet med tiden, men er en av salmene hentet fra katekismesangene hans.

I løpet av årene rundt 1700 tallet skifter salmene karakter til å sentrere mer rundt Bibelen og fra kirkens trosliv (Dahl, 1974, s. 12). De bibelske historiene blir gjenfortalt og sunget i mindre forsamlinger og i kirkene. Den moralske belæringen blir viktigere enn før. De forteller kanskje også om kirkens trosartikler, som i Dass sitt verk «Den Første Sang», og legger ut katekismen på en sanglig måte. I denne sammenhengen er ikke Petter Dass unik.

Dette følger en trend i tiden, og som flere forfattere bruker som utgangspunkt for diktning. Som prest er Dass godt belest, men også godt forankret i kirkens dogmer. Hans utgangspunkt var trosopplæringen. Konfirmantundervisning lå under hans arbeidsoppgaver. Han hadde gode evner til dette arbeidet, på grunn av talent for rytmer og rim som han brukte for å gjøre innlæringen lettere. Det måtte derfor være lett å lære seg versene til bruk under konfirmasjon.

Ifølge Dahl (1974, s. 12) kunne tekstene som ble skrevet også ha en indoktrinerende funksjon som hadde mer med politiske og jordiske ting å gjøre. Det var et uttalt ønske i tiden om at folket skulle «overbevises om at den allmechtige Gud stod på Kongens og myndighetenes side. Petter Dass var eneveldets svorne tilhenger», hevder Dahl, men utsagnet har en kjerne av sannhet. Det kan man lese i deler av *Nordlands Trompet*. Dass var ingen revolusjonær. Han hadde funnet sin plass i hierarkiet. Han hadde ingen ønsker om å endre verken på samfunn eller hierarki. Det han gjorde var å tilføre versene skildringer fra sitt nærområde, som var langt mot de nordlige utkantstrøkene og opp mot Arktis. Det var slik han fornyer sjangeren, og den friskheten og realismen i skildringene står seg fortsatt i dag.

Skildringen av natur og miljø i *Nordlands Trompet* står i dag foran de i samtiden så populære religiøse diktene, der tiden har tært på både innhold og form. Trosopplæring i dag er annerledes enn på Dass sin tid. Trosopplæringsreformen som ble vedtatt av Stortinget i 2003, har bidratt til fornyelse av trosopplæringen i nyere tid.

De eldste salmene fra tidlig 1600 tall, hadde en handling som i stor grad handlet om vår tilværelse her på jorden. Det handlet konkret om det daglige strevet, om pest og uår, og om krig og krigsherrer som herjet over landet. (Dahl, s.11). Det kom etter hvert et sterkere fokus på det hinsidige livet, til livet etter døden og møtet med Jesus i en himmelsk tilstand. Reformasjonen gjorde det mulig å synge på morsmålet. Latinen ble erstattet, og morsmål ble benyttet både ved gudstjenesten og i det religiøse livet, som gjennom hus andakter. Luther var både prest og salmedikter, og en viktig person var dansken Anders Arrebos topografiske skildring *Hexaameron*, utgitt i 1661. (Dahl, s. 11). Dette er i Dass sin levetid, og en må kunne

anta med sikkerhet at Dass med sin utdanning fra København hadde kjennskap til dette verket. Aarrebo sin oversettelse og gjendiktning på 1620- tallet av Davids salmer, fra Bibelen.

Det er nok som landskapsdikter og skildrer av mennesker, miljø og natur Dass blir husket. Katekismesangene hans var ikke salmer i rett forstand. Dass var kanskje den første som tok i bruk slike didaktiske virkemidler i denne sammenheng. Det vitner om en omsorg for sine sognebarn. Det passet sikkert hans lynne, og hans poetiske penn. Han hadde kanskje en drøm om å bli en salmedikter til kirkebruk. *Herre Gud ditt dyre navn og ære* er den mest kjente av hans salmer, mens andre religiøse tekster brukes mindre i dag. *Nordlands Trompet* er den teksten som mest leses og siteres, ved siden av salmen ovenfor.

Topografi og topografisk litteratur er viktige begreper i sammenheng med Petter Dass, og spesielt i forhold til hans topografiske verk *Nordlands Trompet*. Denne sjangeren var vanlig på 1500 og 1600- tallet, i Dass sin tid. Topografi handler om landskap og geografiske forhold. Topografisk litteratur eller diktning er om geografiske og klimatiske forhold, men også om hvordan mennesker forholdt seg til naturressursene. Folkelivet skildres i forhold til dette.

Mennesker og natur skildres i barokken med sterke følelser og kontraster. Kunsten, spesielt den litterære, men også i andre kunstformer som musikk og malerkunst, har en litt snirklete og pompøs form. *Nordlands Trompet* regnes som et læredikt med mange vers. Dass hadde kanskje et ønske om å skildre folkelivet og de livsvilkårene som folket levde under.

Kjærligheten til landsdelen betydde mye, men kanskje like den åpenbare glede han fant i å skrive. Det religiøse fletter han inn sammen med skildringer av mennesker, hav, dyr og miljø.

Neste del i oppgaven er analysen. Her utlegger han Luthers katekisme på vers i sitt didaktiske opplæringsformål, «Den Første Sang».

Jeg ser på hvordan Dass bruker naturen i sin diktning ved å undersøke ord som handler om natur eller religion, og analyserer ord som Dass bruker i «Den Første Sang» med *Nordlands Trompet*. Jeg undersøker hva slags forhold Dass har til datidens teologi og naturvitenskap gjennom nærlesning av to ulike dikt. Det kan finnes ulike tilnæringsmåter eller konflikter i synet på naturvitenskap og tro i ulike deler av diktningen hans. Det kan være bevisste eller ubevisste tilpasninger i forhold til diktets innhold og formål med teksten. Dass kan også skrive ulike dikt, men med samme religiøse forkynnelse, som i dette eksempelet: «Som pløyet har Bølgen sin levende Tiid», hentet fra *Nordlands Horizont, Elementer og Veyrligt*.

Dass kombinerer elementer som havet, jorda og det evige perspektivet i en eneste kort linje.

3. Analyse.

Jeg legger et komparativt, sammenlignende perspektiv i analysedelen. Jeg forankrer analysen på det som handler om natur og religion, forhold til Bibelen og litterære virkemidler.

Jeg vil ta opplæringsmomentet som en del av forståelsesrammen min til slutt i kapittel 4.

Jeg skal i oppgaven analysere mine uthevede ord om natur og religion.

Jeg skal analysere «Den Første Sang» og *Nordlands Trompet* gjennom mine markerte ord i de to diktene ut fra en undersøkelse av to sentrale perspektiver; det verdslige, vitenskapelige og det religiøse, himmelske. Jeg ser på om de to diktene er forskjellige i innhold eller like.

Spørsmålet i oppgaven var om dette eventuelle motsetningsforholdet som lå i datidens nyeste naturvitenskap og datidens religionsforståelse kommer frem i forfatterens to ulike dikt.

Jeg undersøker om Dass balanserer tro og vitenskap, og tro og egen erfaring. Jeg har laget problemstilling med to forskningsspørsmål, hvor det andre spørsmålet utdyper det første:

Forskningsspørsmål 1: Hvordan er naturens og menneskets rolle fremstilt i relasjon til religiøs dogmatikk og referanser til Bibelen i Petter Dass sin diktning?

Forskningsspørsmål 2: Kan jeg finne innebygde konflikter i to ulike verk av Petter Dass i forhold til datidens religion, naturvitenskap og forfatterens erfaring av naturen?

Jeg ser på hvordan Dass beskriver den nordnorske naturen med dyr, planter og øko-systemer.

Jeg ser også på hva slags innhold ordene har, og hvilke referanser de har til Bibelen. Jeg drøfter underveis om Dass bruker de samme ordene likt eller forskjellig i de to ulike diktene.

Jeg vil sammenligne ord og beskrivelser som Dass bruker i «Den Første Sang» med *Nordlands Trompet*. Jeg ønsker å finne ut om dikteren behandler moderne kunnskap og begreper om naturen likt i et verdslig som i et religiøst diktverk, altså om ordene brukes likt. Dass skrev i en samtid, og tekstene må derfor forstås i den. Det betyr forfatterens hensikt og mål som er hans budskap til leserne sine. Når det gjelder antall dyr og fiskeslag Dass forteller

om i *Nordlands Trompet* er det ikke så lett å telle dem opp. Det er fordi han gjentar hvert dyreslag flere ganger, og fordi han lager nyord av dem. Det betyr at ord om dyr gjentas ofte.

Dualismen himmel og jord, om hva slags forhold forfatteren i diktet etablerer mellom dem, og i tillegg om dette er i samsvar med Bibelen, blir et viktig fokus for analysen. Bibelen blir derfor en viktig kilde i oppgaven. De viktigste bibelhenvisningene står derfor i litteraturlisten. Bibelens to skapelsesberetninger er relevante i forhold til problemstillingen, spesielt i skildringen av lidelsen og (u)rettferdigheten slik vi finner den i fortellingen om Job i Bibelen. Dass refererer til denne fortellingen i *Nordlands Trompet*, derfor blir teksten viktig i analysen.

Dagens diskusjon omkring natur, økologi, miljø handler i stor grad om energiforsyning og bruk av fornybare eller ikke-fornybare ressurser. Fokus på miljøvern i dagens forstand fantes ikke på Dass sin tid. Han kan ikke tolkes slik. Det kan finnes konflikt mellom naturvitenskap og datidens religiøse syn. Jeg ser på om Dass møter dette problemet når han skriver, altså om han behandler natur og religion forskjellig i de to ulike diktene.

Jeg skal undersøke «Den Første Sang» og *Nordlands Trompet* gjennom å nærlese diktene, og understreke ordene for å finne ut hvordan Dass bruker dem.

Jeg skal sammenligne hvilke ord som brukes, og den konkrete betydningen og bruken av ordene. Betyr ordet klippe det samme i den religiøse «Den Første Sang» som i den miljøbeskrivelsen vi finner i den topografiske *Nordlands Trompet*, er noe jeg vil undersøke. I *Nordlands Trompet* beskriver Dass alt fra dyr, planter og landskap til værfenomener og jordens og planetenes stilling på himmelen. Sannsynligvis sto Dass friere til å formulere egne tanker og observasjoner i *Nordlands Trompet* enn i «Den Første Sang».

Nordlands Trompet ble først trykt og utgitt i 1739, 32 år etter hans død. Katekismesangene hans ble lest i hans levetid. I «Den Første Sang» opptrer ordene himmelen og jorden i en religiøs betydning. Jeg undersøker om ordene brukes slik i begge diktene.

3.1 Himmel og jord i Første Sang. Ord og uttrykk fra Bibelen.

Jeg ser på hva slags forhold dette diktet etablerer mellom himmel og jord og om det i samsvar med Bibelen. Jeg bruker Jon Haarberg: Historisk- kritisk utgave som kom ut i 2013, og Det norske språk- og litteraturselskap i samarbeid med Nasjonalbiblioteket til analyse og tolkning.

Jeg undersøker sammenhenger mellom Dass sitt språklige og meningsdannende uttrykk, og Bibelens ordbruk og metaforer. Jeg ser på ordene som inneholder troens grunnprinsipper. Sangen skulle brukes i konfirmasjonsundervisning og er religiøs undervisning.

Jeg vil i kapittel 4 diskutere om moderne teori som økokritikk kan gi nye innfallsvinkler til forskningen om Dass, og eventuelt hvordan. Temaet natur og religion er særlig relevant i forhold til det tverrfaglig målet «Bærekraftig utvikling».

Jeg legger ved en link til *Nordlands Trompet* etter litteraturlista, utgitt av Universitetet i Oslo. Her er *Nordlands Trompet* i sin opprinnelige form. Min metode var å understreke alle ord om natur, dyr og planter, naturfenomener og planeter, og ord som hadde med religion å gjøre. Dette ble et bakgrunnsmateriale å arbeide ut fra. Dette ble ikke med som vedlegg.

Jon Haarbergs tekst med henvisninger til hans kommentarer til «Den Første Sang» er relevant i analysen. I Haarbergs kommentarer finner jeg bibelhenvisningene. Hans forklaringer har hjulpet meg å tolke og analysere. Min analyse hviler derfor i stor grad på Jon Haarberg sitt arbeid. Hans store arbeid med bibelreferanser til Dass sine dikt har vært verdifulle i analysen av de understrekede ordene i «Den Første Sang». Jeg undersøker nå sangen strofe for strofe, vers for vers, med god bruk av Haarbergs bibelhenvisninger til de utvalgte ordene:

Før første strofe er det ordene fra innledningen som jeg har understreket. «Himmelens og Jordens Skabere» er derfor understreket. Ordene viser til Bibelen og Trosbekjennelsen, som også er grunnlaget for diktet, og dermed uttrykker diktets mening.

I Salme 146,6 heter det: «Han som skapte himmelen og jorden, havet og alt det som finnes der. Herren er trofast til evig tid.»

Himmelen og Jorden er knyttet sammen i et bilde av skaperen, og jeg merker meg at havet også er en del av dette bildet av skapelsen. Havet er tilstede fra første stund i Bibelens tekster, og dette er også et nøkkelord både i Petters religiøse og topografiske, verdslige dikt.

I den første strofen er det ordet «landet» som jeg finner interessant å diskutere.

Hva «landet» betyr her kan det være flere tolkninger på. «Landet» Norge var på den tiden Petter Dass skrev diktet i union med Danmark. Norge var en lillebror i et eneveldig tvillingrike. Det kan derfor kanskje bety noe annet enn selve «landet» Norge. Det kan bety nord i landet, eller «landet» der folket bor, som Petter forteller om her.

Begrepet «Det norske» diskuteres i Dag Østerbergs bok: *Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740-2000*. Landet i nord kan ha en annen forståelse, bruk eller betydning enn kun Norge/Danmark. Arktisk litteratur handler om den særegne litteraturen som oppsto i nord, og som Dass var en foregangsmann for. Landet kan her forstås både religiøst og konkret i fysisk forstand, fordi «landet» kan også være en motsats til «himmelen». «Himmelen» kan også tolkes både fysisk og metafysisk; konkret eller abstrakt.

Det religiøse innholdet i første verset er i den siste linjen: «Og ey fremmed Guder lære!» Det at det diskuteres muligheten for flere guder, eller at det finnes andre guder, er interessant. Dass polemiserer muligens mot at folk lærer om fremmede guder.

Det første budet handler om at «du skal ikke ha andre guder enn meg». Det henviser til dette budet. Med «vår tunge» skal vi synge, betyr vel her «tunge» vårt talespråk og dets innhold som frembringes når vi snakker. Vi skal snakke til Guds ære, men vi skal holde oss til vår egen tro og ikke til andres guder, sier Dass. I 5 Mos 30.14 heter det: «Thi det Ord er gandske nær hos dig, i din Mund, og i dit hierte, at du skal gjøre det». Rom 10.08. Det en tror på ligger i hjertet, og skal synges ut.

I den andre strofen har jeg understreket ordet «Himle». Nå kommer det himmelske perspektivet inn for første gang i diktet. Hvordan ordet «Himle» er brukt i Dass sin betydning av ordet, skal jeg se på i forhold til Bibelens bruk av samme ord. Ordene «i høye himle», hentes fra diktet *Herre Gud ditt dyre navn og ære*. Her brukes også ordet «himle». Vi finner ordet også i Trosbekjennelsen; i Fader vår du som er i himmelen, brukes ordet «himmelen».

Haarberg viser til at «himle» eller «himler» i flertall, går tilbake til 5 Mos 10.14: «See, Himlene og alle Himlenis Himle; og Jorden; og alt det, som er i dem, det hører HERren din Gud til. Det er en bibelsk forestilling at det finnes flere himler. Haarberg påpeker at ordet for himmel er flertall på hebraisk. I islam har vi også en forestilling om flere himler, hvor

Mohammed befinner seg i den innerste. Trospåvirkning er det naturlig å tenke på, da folk levde tett på hverandre i denne tiden, og påvirket hverandre kulturelt, men også trosmessig.

I den tredje strofen har jeg understreket ordene Jorderig, verden og dit Rige.

«Jorderig» og «landet» fra første verset kan ses i sammenheng. Verden beskriver han som et egg med en eggeplomme i midten senere i diktet. Det er derfor en konkret betydning av verden som en planet i himmelrommet han mener. Religiøst er det kanskje setningen «Er nogen Gud din Liige» som jeg sammenligner med. Om dette er en henvisning til andre guder, eller en stadfestelse av at vår kristne gud er over alle andre i betydning og verdi, er uvisst. Haarberg viser til den atanasianske og den nikenske trosbekjennelsen som sammen forklarer treenigheten. En Gud i tre personer eller tre personer i en Guddom. «Dit rige» betyr i diktet et åndelig rike, altså ikke i fysisk forstand, men åndelig. Fysisk tilstede som en åndelig sannhet.

I den fjerde strofen har jeg understreket ordene «Jorden» og «Klippe». Religiøst er det «Guders navn» jeg har understreket. Hvorfor står Guder i flertall? Jeg undrer på hva Dass mener når han skriver Gud i flertall? Det kan være en diskusjon opp mot andre religioner og andre guder. Haarberg forteller at ordet «Klippe» går tilbake til Moses sin avskjedsang. 5 Mos 32,18: «Du forloed med Foract den KLippe, Som dig fødde, og forglemte Gud, som dig skabte; Matt 16.18». Ordet «klippe» brukes ofte i Bibelen, et bilde på trygghet og fasthet, fast som en klippe. Slik som i 1. Samuels bok 2.2: «Ingen er hellig som Herren, for ingen er til uten du; det er ingen klippe som vår Gud.» Gud sammenlignes med en klippe i Bibelen. Jorden har jeg allerede behandlet i ordet «Jorderig», i tredje vers.

I den sjette strofen har jeg understreket «Himlen» og «Jorden». Ordene har jeg analysert tidligere, men de kan ha en annen betydning slik de står her. Dass veksler mellom å bruke ordene. Konkret som en skildring av den fysiske virkeligheten med jorden som en planet og himmelen som en hvelving over jorden. I religiøs forstand får de samme ordene en annen betydning. Det fysiske livet er her på jorden mens det åndelige oppstår først i himmelen.

I den åttende strofen har jeg understreket «Sti, sander og strander». Ordet «sti» er ikke nevnt av Haarberg. Det kan være et ord som er hentet fra nord- norsk språkbruk. Sti er et konkret ord og gir en beskrivelse av natur hvor mennesker ferdes. Sti går tilbake til et religiøst språk og en metafor for Guds veier. Ordet kan være både fysisk og åndelig. I Salme 77: 14 finner jeg ordet vei: «Gud, din Vey er hellig». I Salme 25:4 finner jeg ordet sti: «Herre, vis meg dine veier, og lær meg dine stier». Vei og sti blir brukt i åndelig og ikke i fysisk forstand her.

Haarberg forklarer ordene «Bankker og Sander». Bankker er grunner i sjøen og Sander er det samme; sandgrunner eller sandbanker i havet. Ordene er fra Dass sitt eget landskap ved havet.

I den ellefte strofen har jeg understreket «Flo, Himlen og Jorden».

Haarberg viser til Din Børne-flok utallig er, fra 1 Mos 17.2: «Jeg (den allmektige Gud) vil gjøre min Pact imellem mig og dig: Og formeere dig gandske meget». Luk 20.36 «Thi de ere Englene lige: og ere Guds Børn, efterdi de ere Opstandelsens Børn». Jeg ser at det står «Børne-Flok» i verset. Budskapet er at Gud vil at vi skal bli mange her på jorden. Ordene «Himlen» og «Jorden» har jeg behandlet tidligere.

I den tolvte strofen har jeg understreket «Sool, Agre og Dale». Plan betyr, ifølge Haarberg, eng eller slåttemark. Det kan være et dansk ord. Dass bruker ordene plan (eng), sol, agre (åker) og dale for å forklare hvordan Gud løfter opp de som er «slått i bakken», slik vi uttrykker det i dag. Landskapet brukes for å skildre et indre landskap.

Dass gjør Bibelens tekster og budskap forståelig ved å bruke naturen som metaforer i en kristen, religiøs sammenheng. Solen som skinner over alle daler og varmer opp åkrene som gir grøde til folket. Med dette gode fra Gud reises også folket opp fra den åndelige nøden så vel som den fysiske. Dette budskapet minner om fortellingen om Job fra Bibelen.

Dass bruker naturen som religiøse metaforer, for å nå ut til folket. Jeg vil analysere dette senere i forhold til Nordlands Trompet. Jeg undersøker om det er samsvar mellom diktene i denne måten å skrive på.

I den trettende strofen har jeg understreket «Dug», «Eng», og «Klode». Dug viser nok her til mengde. «Din Dug nedfalder til i Fleng». Det er en metafor som handler om at det finnes mye av noe. Hvordan kan en telle dugget på marken og i engen? Bli tallrike som «dugg på marken», heter det i Bibelen. Eng kan vise til det å få ligge i Guds grønne enger, som er en metafor fra Salmenes Bok, fra Bibelen. Klode er en betegnelse på Jorden, men dette handler mer om at jorden er en planet av mange, formet fysisk som en kule.

Kopernikus verdensbilde fikk stor innflytelse på Dass sin tid. Det gikk fra ortodoksien sitt religiøse verdensbilde og mot et nytt og grensesprengende bilde, hvor religion og vitenskap kjempet om den vitenskapelige sannheten. Ordet «klode» kan kanskje sammenlignes med bruken av ordene «Himlen og Jorden» i vers 6.

En viktig filosof og astronom som levde på 1600 tallet var Giordano Bruno. Han ble brent for kjetteri på Campo Dei Fiori nærmere bestemt på «Blomstertorget» i Roma. Det skjedde sannsynligvis på grunn av hans kritikk av den aristoteliske astronomi. Bruno avviste dogmet om Jorden som verdens midtpunkt. Han hevdet at universet var uendelig, og at naturen var en besjelet helhet. Dette kan ligne på samenes naturreligion på samme tid. Besjelingen av naturen er viktig i denne virkelighetsforståelsen. Bruno ble fengslet og dømt av inkvisisjonen i 1592. Han ble derfor en martyr for nye, moderne ideer.

I den fjortende strofen har jeg ikke funnet ord som har med dyr eller natur å gjøre. Det finnes ikke slike ord. Jeg har i stedet understreket ord som har med det religiøse budskapet i hele diktet; det er budskapet som handler om Guds nåde til alle syndige mennesker og at en likevel kan møte Herren. Dass forklarer sitt gudsbilde ved å bruke ordet Gud som i metaforen far og barn. Det beskriver en relasjon mellom to personer, hvor den ene har et oppdrageransvar overfor den andre. Det er et hierarki hvor mennesket står under en farsskikkelse. Denne skikkelsen liknes med en kjærlig far som ikke ønsker at barnet skal dø, selv når barnet synder, og er i nød. Min understreking handler derfor i denne strofen om det religiøse budskapet til Dass. Det handler om at Gud «forlater vår skyld», og tar oss til seg selv når vi ikke fortjener det. Det er slik farshjertet til Gud er, ifølge Dass.

I den femtende strofen har jeg understreket «Fisk, Slange og Skorpion». Haarberg viser til Luk 11.11-12: «Hvor beder en Søn Faderen iblant eder om Brød, at hand byder hannem en Steen derfor? Og dersom hand beder hannem om en Fisk, at hand byder hannem en Hug-Orm for fisken? Eller dersom hand beder hannem om et Æg, at hand byder hannem en Scorpion derfor?» I dette bibelverset finnes de tre bestemte ordene jeg har understreket.

Det er ord om dyr som brukes som religiøse metaforer, og bilder som Dass tar fra Bibelen om apostelen Lukas. Ordene fisk, slange og skorpion gir ikke helt den samme gjenklang i alle land i verden. Slange finnes ikke nordpå, heller ikke skorpioner, likevel bruker Dass disse metaforene fra dyreriket. Fisken var og er et viktig bindeledd mellom Bibelen og virkeligheten i nord, men det gjør ikke de andre dyreslagene. Det må derfor være en bibelsk bruk av ordene, og ikke ord han bruker som er knyttet til miljøet i nord.

Dass bruker altså her en religiøs metafor som er hentet fra Bibelen. Slangen fristet Eva i Edens hage, og skorpioner fantes i ørkenområder. Det er en slags negativ forsterkning i det at en stein erstattes av et brød, en huggorm av en fisk, og en skorpion av et egg.

Brød og fisk var det man levde av, både på Jesu tid og i Dass sin. Brødet representerer Jesus i form av sakramentene brød og vin. Slanger og skorpioner var ikke så langt nord som her.

I den sekstende strofen har jeg understreket «Elv» og «Strømme». Jeg finner ikke henvisninger hos Haarberg her. Jeg assosierer med «strømmer av vann», og dåpen. Her er det brukt konkret i betydningen strømmer i vannet, sterke undervannsstrømmer i vann. Dette bildet bruker Dass for å forklare at Gud kan dempe ved sin store kraft. Det sier noe om styrke, slik metaforen Gud og klippen også gjorde. Disse naturfenomenene er sterke og forståelige bilder på Guds kraft, og det han kan gjøre for menneskene. Dass bruker naturen for å forklare religiøse tanker og dogmer. Han gjør religionen forståelig for folk, og det er Dass som pedagog vi møter her.

I den syttende strofen har jeg understreket «Tordens Liud», «Luftens Kiempe», (stille kand), «brusend Vand», «Strømme», «Vandet», «Landet». Haarberg viser til Salmene 77, vers 14 og 19: «Det tordnede i Himmelen, dit Liunet skinde paa Jorden; Jordroge rørde sig og befvede der af». Sterke bilder hentet fra naturen, og det forsterker bare inntrykket fra forrige vers. Dette kan vise til både menneskers indre og ytre kamp. Dass viser her til Salmene 107, versene 28-29, ifølge Haarberg.

I den attende strofen har jeg understreket «det røde Hav», «Vand og Damp», «natur». Dass hentet denne metaforen fra 2. Mos 14. 22 og viser tilbake til da Israels barn gikk inn i havet, og havet delte seg for dem så de kunne gå tørrskodde i land.

Dass bruker ordet vann og damp som en slags metafor på naturen i forandring, og han sammenligner det med Gud: «Du maa den give Vand og Damp Og sin natur forandre». Han bruker ordene mur og grav for å skildre hvor tørrskodd folket kunne vandre etter at Det røde havet ble skilt i to. Naturen forandres akkurat som når vann blir til damp. Alt kan Gud forandre, forteller han, selv naturen og naturens lover.

I den nittende strofen har jeg understreket «Jordans Flod», «et Lam», «Jorden skalv», «store Bierge», «en Kalv». Jordans Flod viser til et konkret sted på jorden hvor underet skjedde at Israels folk kunne flykte fra slaveriet i Egypt. Et lam er et religiøst bilde på Jesus, i betydningen Guds lam. «Stille som et lam» og «De store Bierge som en kalv». Petter bruker dyrebilder for å forklare meningen i forståelige bilder. Dass er pedagogisk. Lam og kalv er fra Bibelens metaforer. Haarberg viser til Sal 29, 5-6: Hærens Røsty sønderbryder Ceder-Træ,

Herren sønderbryder ceder i Libanon. Og gjør, at de springe som en Kalf, Libanin, og Sirion, som en ung Enhiørning.»

I den tjuende strofen har jeg understreket «Steene», «Luften» og «manna». Stein ble til brød og luften skulle bringe velsignelsen til menneskene. Manna fra himmelen kommer gjennom atmosfæren. Dette kjenner vi fra bibelfortellingen om Israels folk sin vandring gjennom ørkenen på leting etter det lovede land. Det kom manna fra himmelen da Moses ba til Gud om hjelp til folket som sultet. En parallell til dette med stein og brød finnes, ifølge Haarberg i Luk 4, 3: «Og Diefvelen sagde til Hannem: Er Du Guds Søn, da siig til denne Steen, at dend blifver Brød.» Haarberg mener at manna fra himmelen går tilbake til Mos 16, 31. «Og Israels Huus kaldede det Man; Og det var ligesom coriander-Frø, og hvit, og smagede som en Simle med Hunning.»

I den tjuelførste strofen har jeg understreket «Himmel», «jord», «vand» og «Naturen». Haarberg bruker både den apostoliske og den nikenske trosbekjennelsen i forklaringen til ordene himmel og jord. Vannet er en metafor som ofte brukes i Bibelen. I Johannes 7: 38-39 (Bibelen, 1988) heter det: «Den som tror på meg, fra hans indre skal det, som Skriften har sagt, renne strømmer av levende vann. Dette sa han om den Ånd de som trodde på ham, skulle få». Vannet sammenlignes med Den hellige Ånd i Bibelen. Vannet knyttes også til dåpen. Dass er omgitt av et bestemt kystlandskap og natur som preger hans tanker og verdensbilde både i religiøse dikt som i verdslige. Men i *Nordlands Trompet* er naturen hovedsakelig konkret forstått. Det religiøse innholdet står som personlige kommentarer utenpå landskapsbildene. Og landskap, vann og hav brukes også til å forklare religionens dogmatikk.

Det religiøse budskapet ved diktet kommer i *Nordlands Trompet* i tillegg til beskrivelsene av natur, miljø og folkeliv, mens i dette diktet er de religiøse metaforene bakt inn i selve teksten, slik jeg ser det her i «Den Første Sang». Naturen blir gitt en religiøs betydning i tillegg til den fysiske, konkrete virkeligheten.

I den tjuende strofen har jeg understreket «Befæstningen», «Loft» og «Hvelving», «Himmel-Blus» og «Cirkler». Befæstningen betyr her himmelhvelvingen. Haarberg viser til 1 Mos 1.6 for å forklare hva Dass kan mene her: «Og Gud sagde, blif en vidt udstract Befestning midt i Vandene, som skal adskille Vand fra hver andre.» (Haarberg viser til Nielsen 2010:157). Loft betyr tak, og Himmel-Blus betyr stjernene. De tvende store Lius

betyr sol og måne. De to store lysene på himmelen blir beskrevet slik. Haarberg viser til 1 Mos 1.17: «Og Gud sette dem i himmelens Befestning, at skinne paa Jorden.»

Dette viser at Dass bruker ordene akkurat som Bibelen gjør. I Bibelen finner Dass grunnlaget for symbolikken han senere utvikler når han bruker naturen i religiøse dikt, og han oppnår å nå leserne med noe de kjenner fra egen erfaring.

Litteratur og vitenskap handlet snart om det gamle og nye verdensbilde som oppsto, et verdensbilde som først ble motarbeidet av kirken. Forskere som Nikolaus Kopernikus (1473-1543) og Galileo Galilei (1564-1642) støttet det heliosentriske verdensbildet med solen i sentrum av solsystemet, og jorden som kretser rundt sola. Newton (1642-1727) var samtidig med Dass, som var født i 1647 og døde i 1707. Newtons hovedverk ble publisert i 1687.

Vitenskapen tok med disse forskerne en ny og viktig retning. Kirken var ikke lenger enerådende i disse spørsmålene. Hvordan Dass forsto de nye spørsmålene om jorden sto stille mens planetene og stjernene beveget seg rundt jorden, eller teoriene om solens og de andre planetenes baner, er ikke kjent. Dette strides forskere om helt frem til i dag.

Kåre Hansen hevder i Helgelands Blad at Dass holdt på det gamle verdensbildet. Dette er det ikke godt nok grunnlag for å hevde, sier Haarberg. Han viser til forfatteren Holberg som i Ep.32 polemiserer mot det gamle verdensbildet kirken hadde om at jorden står i stille i all sin evige ubevegelighet, mens andre planeter sirkler rundt denne forestillingen om jordens solide og evige festepunkt i verden. På bakgrunn av denne debatten mener jeg at strofen er viktig for å forstå verdensbildet på den tiden Dass levde. Jeg vil sammenligne det med noen steder i *Nordlands Trompet* som skildrer hans eget syn på jord, himmel og planeter. Det er kanskje lettere å finne egne meninger hos Dass i et topografisk verk enn i et dikt han skrev for å tolke kirkens lære til bruk i trosopplæring i kirken.

I den tjuetredje strofen har jeg understreket den «Hvelving blå», «De Siuv planeter», «Saturns», «Mars og fleere», «Aar og Dag», «Rund-deelen», «Verden». Som nevnt bruker Dass ordene Himmelhvelvingen, Befæstningen og firmamentet (1 Mos 1,6) for å beskrive det vi i dag kaller for himmelen. Men ordet Himmelhvelvingen har opprinnelig en referanse og forklaring fra Det gamle Testamentet. Med De Siuv planeter forteller Haarberg at på Dass sin tid kjente man kun til seks planeter. Da var Jorden medregnet de seks.

Haarberg forteller at Uranus, som er den syvende planeten som først ble oppdaget i 1781. Hvis man teller med solen og månen sammen med de fem kjente utenom Jorden, blir det syv planeter. Det er derfor sannsynlig at det er dette Dass mente med «De Siuv planeter.» Dass nevner Saturn og Mars blant de kjente planetene på hans tid. Aar og Dag betyr et helt år. Rund-deelen betyr sirkelen. Dette er et interessant trekk ved verset.

Johannes Kepler hevdet i 1609, stadig ifølge Haarberg, at planetbanene var elliptiske og ikke runde. Men dette fikk ikke gjennomslag blant folk flest før år 1700, altså like før Dass sin død. Jeg vet derfor ikke med sikkerhet om Dass kjente til dette.

Dass bruker ordet «Rund- deelen» i verset, og det betyr en rund del, eller sirkelen. Sirkel og ellipse er ulike typer baner. Dass var godt kjent med vitenskapen fra sin tid i København, og han kan ha kjent til det nye i tiden. Han velger å bruke sirkel og ikke ellipse, og det kan også være fordi dette er et religiøst dikt. Det vi forstår ut fra diktet, er hvor interessert Dass var i nyere astrologi og vitenskap. Han fletter astrologi inn i egen religionsundervisning.

I den tjuefjerde strofen har jeg understreket «den Stierne-Sal», «De Himmel-Tegn tolv af Tal», «Solen, i sin Kretz», «de tvende Poler kolde», «den gandske Bygning».

Den Stierne-sal er nok et ord om himmelen. De Himmel-Tegn tolv af Tal er henvisning til astrologi som deler inn himmeltegnene i tolv tegn; Tvillingene, Tyren, Væren osv. Disse tegnene har vært brukt helt fra 500 tallet, ifølge Haarberg. Det er der solen, månen og de andre planetene befinner seg, i den store stjernesalen, slik Dass beskriver det.

Kretz og Gang betyr bane. Huus viser til de himmelske hus. Det er en henvisning til de tolv avdelingene som himmelen eller himmelhvelvingen er delt inn i, fortsatt ifølge Haarberg. Den gandske bygning betyr sannsynligvis hele skapelsen med Jorden i sentrum og alt det synlige som befinner seg rundt den. De tvende pole betyr de to polene som er nord og sør. Begge er kolde, ifølge Dass. Dette stemmer bra med realitetene. Hvordan visste Dass dette? Vitenskapen hadde beskrevet det, og han var, ifølge Hanne Lauvstad en belest, lærd mann.

I den tjuefemte strofen har jeg understreket «Befæstningen» og «Himlene, Sool og Maanen», «i sin Grad», «Aarsens Tider» og «de himle». Ordet Befæstningen har jeg vært inne på før. Himlene også. Sal 89.6: «Og Himlene, Herre, skulle prise dine underlige Gierninger, og din Sandhet i Helgenes Meenighed». Himlene er i flertall også her. I sin grad betyr her fase. Sol og månen var kjente himmellegemer på denne tiden.

I den tjuesjette strofen har jeg understreket «jordens Klode», «Vand», «Middel-Puncten», «alle Himle» og «Middel-Kloden». Jordens Klode er en overdrivelse. At jorden er en klode er selvsagt. Det betyr at jorden er en planet på linje med andre planeter som de kunne se. Det blir en slags «understatement» som er lov for en lyriker.

Vand er det havet som omkranset de som levde ved kysten. Vann er også symbol for livets vann, og dåpens og gjenfødelsens vann i religiøs betydning. Livet oppsto ved havet.

Fortellingen om Noahs ark handlet også om vann. Den første dåpen vi kjenner gjennom Bibelens fortellinger, var ved breddene av Jordan-elven der Johannes Døperen fikk i oppdrag å døpe Jesus. Vann er et viktig symbol i kristen symbolikk og dogmatikk. Med vitenskapen er også kunnskapen kommet til oss om at livet oppsto i vann. Middel-Puncten handler om at jorden er verdens middelpunkt. Dette fordi jorden er det tyngste elementet, og derfor er den lagt underst. Jorden er den grunnen som vannet flyter oppå. Her viser Haarberg til Arndt (1690: 4.32-38) som beskriver dette fenomenet med jorden slik.

I den tjuesjuende strofen har jeg understreket «jorden», «Tyngde», «kant», «den Blomme Egget», «mit i flyder», «Middel-rommet». Tyngde betyr tyngde. Blomme betyr eggeplomme. Det er en beskrivelse av jorden slik som ovenfor i forrige vers. Noe, her eggeplommen, flyter midt i egget. Landskap, hav og himmelhvelvingen over, beskrives med en metafor; egget. Jan Erik Vold tar tilbake dette bildet av jordkloden som et egg i et dikt som handler om dette. Dette er en form for intertekstualitet, hvor metaforen som Dass bruker i diktet tas inn i en ny tekst, og til vår tid. Dass bruker en metafor om jordkloden som et egg, og dette går fra Vold og frem til lesere i dag. Det er et eksempel på at en eldre tekst blir aktualisert på en ny måte.

I den tjuende strofen har jeg understreket «jorden», «Kugle-trind», «Jorden». Disse ordene har jeg behandlet før.

I den tjueniende strofen har jeg understreket «Jorderig», «Bierg og dybe Dale», «Fior og elv», «Sky», «Moser, Roser, Tulipaner», «Høye graner, Ask og Linder».

Jorderig har jeg behandlet før, men på Jorden og Jorderig er det litt nyanseforskjell. Jorden og rike er flettet sammen. Skje din vilje, heter det i Fadervår, i Himmelen og på Jorden.

Jorderig er det stedet vi er på før vi kommer til riket i Himmelen; himmelriket. Derfor er jorderig sannsynligvis en religiøs betegnelse på planeten Jorden. Berg og dype daler, fjord og elv, skyer, mose, rose, tulipaner og forskjellige treslag er natur og landskap som er beskrevet slik vi kjenner det i dag. Moser betyr forskjellige mosearter.

I den trettiende strofen har jeg understreket Klippen, Guld og Malm, dalen, Hør og Halm, Bierget, Druer, Ax, muld, jorden, Kaaber Bierge Dråber.

Klippen er en religiøs henvisning til Bibelen som i Matteus 16.18: «Du er Peter, på denne klippe vil jeg bygge min kirke, og dødsrikets porter skal ikke få makt over den».

Gull og malm er en direkte henvisning til at bergverksindustrien var veldig viktig på 1600-tallet. Haarberg viser til at Kingo også brukte ordet gull i et dikt, og at Dass har brukt sølvfunnet i Mo i Rana ved dette ordet sølv i diktet, nemlig «Sølvberggrimet.»

Denne industrien førte til vekst og var derfor et stort satsningsområde i Dass sin levetid.

Hør betyr lin, som ble brukt til klær, halm betyr korn, eller strå. Bierget er berget, men druene hørte til i varmere strøk. Det viser til en sammenligning med fortellinger i Bibelen. Det kan også være en henvisning til Salmene 23,2: «Han lar meg ligge i grønne enger, han leder meg til vann der jeg finner hvile». Dass bruker ordet druer for å sammenligne med et annet sted.

Bierge Draaber betyr dryppstein eller stalakitt. Det var ifølge Haarberg kalksteingrotter i Helgeland på Dass sin tid. I Nordland er det til sammen 900 kalksteingrotter, noe som ikke var like vanlig i andre steder av Norge. Dass må ha kjent godt til dette fenomenet. Haarberg nevner at bergkrystall kan være et alternativ til denne forståelsen av uttrykket Bierge Draaber.

I den trettiførste strofen har jeg understreket «Lunden», «Stærr og stillitzen», «Nachtergal», «Uglen». Dette er kjente linjer av Dass. Han sammenligner fuglene med et menneskekor som synger i flerstemt sang. Vi hører en sopran, en alt og en bass. Dass gir oss lesere et fornøydlig bilde av en dyreverden som foregår parallelt med menneskenes, og som ligner på oss.

Dass beskriver seg selv som en mann som «strør sitt poetiske pulver». Han skriver ikke for de lærde kretsene, men levendegjør naturen slik at alle kan kjenne seg igjen. Dass likestiller dyrene og menneskene på en original måte. Dass viser derfor at hans måte å se naturen på ikke er hierarkisk hvor menneskene står over dyrene. Mennesker og dyr er likestilte.

Haarberg viser til Kingos hyrdedikt: «Candida» som en parallell til Dass her, og kanskje opprinnelsen til Dass sin beskrivelse av fuglekoret. Haarberg mener at sannsynligheten er størst for at Dass har imitert Kingo. Vanskeligheten ved dette er at Kingos sang ikke var trykket da Dass skrev dette, men han kan likevel ha kjent til innholdet.

Det kan også være nok et eksempel på hvordan en forfatter bruker en annens tekst og innhold, slik vi mener at intertekstualitet mellom forfatteres ulike tekster oppstår.

De to ordene Stillitzen og Nachtergal viser mer tysk ortografi enn norsk-dansk. Nacht betyr natt på tysk og Stillitzen staves med en z i ordet. Ordene kan vise en påvirkning fra hans studietid i København, eller en skrivemåte fra europeisk litterær tradisjon. Ifølge Haarberg betyr stillits en fargerik finkeart. Nachtergal er nattergal. Stærr er vel stær. En diskantist er en sopran, og en altenist er en altstemme. Haarberg viser til at Johann Arndt i sin fjerde bok om den sanne kristendom brukte et fuglekor i forbindelse med jordens vannkilder.

I den trettiandre strofen har jeg understreket «Havsens Bred», «Bølgen», «hav», «Fisker», «Lyren», «Seyen», «Torsken», «Skrejen», «Lax og Brosmer», «Gromme Hvale», «Sæl og Rosmer». Nå beskrives endelig havet med bølgene og all slags fisk i, som seien, lyren, skreien, laksen og brosmer som er en slags torskefisk. Hvalen, selen og «rosmer» som betyr en hvalross, beskrives også. Fisken var det de stort sett levde av, som ved breddene av elven Jordan og ved Galileasjøen hvor Jesus befant seg i store deler av sin levetid. Naturen, med dyreriket i havet, eller «svømmende dyr» ifølge Dass, er derfor kjent både fra Bibelen og fra Dass sitt eget liv.

I den trettitredje strofen har jeg understreket «een Bæk», «hver Elv og Aa», «havet», «Vand». Det er det synlige og konkrete landskapet som beskrives.

I den trettifjerde strofen har jeg understreket «vand», «Sti», «luften», «Hæster», «Sky». Veye betyr skipslei. Veien på havet, som var livsviktig for folk som levde ved kysten. Det blir en parallell til ordet sti, som er en vei på land. Fra Sal 25-4 hører vi salmen: «HERre, vis mig dine Veye, og lær mig dine Stie.» En kjent salme, som har sin opprinnelse i en tekst fra Bibelen, fra Salmenes bok. Veier og stier er to ord som brukt sammen blir en forsterkning.

Dass bruker ordet hestene, og jeg setter hestene i sammenheng med ordet Vogn som står samme sted. Haarberg viser her til Sal 104:3: «Du far paa Skyerne som paa en Vogn, og gaar paa Væirets Feyre.» Og videre til Sal 18:11 og Jer 4:13.

Skyer er noe som gir regn, grøde eller vekst til mat for menneskene. Det er naturens kretsløp som også kan gi utslag i storm og uvær. Det finnes flere steder i Bibelen, som i Sal 147.8.

I den trettifemte strofen har jeg understreket «luften», «Vand», «Sky», «havit», «Land», «Bølge». Det er de ordene Dass bruker om havets kretsløp, og som jeg har beskrevet før.

I den trettisjette strofen har jeg understreket «Himmel», «Hav», «paa Jord og alt»

I den trettiåttende strofen har jeg understreket «Natur».

Det kunne være konkret, som i menneskenes natur, som i Guds natur eller naturen i skapelsen.

I den trettiniende strofen har jeg understreket Israel. Israel er et sted, men det kan også være et religiøst ord og betydning, som i «Israels barn». Spørsmålet er om det gjelder bare landet Israel, eller om det også kan ha en åndelig, religiøs betydning.

I den førtiende strofen har jeg understreket «Skabelsen». Skapelsen er ikke et fysisk sted på Jorden. Det kan derfor diskuteres hvorfor jeg har tatt med dette ordet. Det er ikke natur, men er en religiøs forklaring og en beskrivelse av naturen, og av mennesker i den. Skapelsen er et nøkkelord, som handler om både natur og religion.

I den førtiførste strofen har jeg understreket «Naturen», «Creature», «Statt», «Stæd» og «Stænde». Naturen har jeg beskrevet før. Creature betyr ifølge Haarberg det skapte eller skapningen. Dette samsvarer godt med det engelske ordet «creature» som også betyr det skapte. Jeg tror at ordet Creature også kan bety kuer eller kyr, men det kan også være en dialektform. Dyr i fjøs kan også være en forklaring på ordet. Statt betyr by (Stadt på tysk), og staænder betyr steder eller plasser. Statt, Stæd og stender hører sammen, og beskriver forskjellige steder og byer.

3.2 Avslutning på analysekapitlet om Første Sang.

I dette kapitlet har jeg drøftet ords betydning i «Den Første Sang» av Petter Dass. Det gjelder ord som har med naturen eller religionen å gjøre. Jeg undersøkte Dass sine ord og metaforer fra Bibelen og om han avviker fra Bibelen. Jeg så på ordenes opprinnelse og betydning.

Dette punktet handlet om forholdet mellom diktet og referanser til himmel og jord, om ord og uttrykk fra Bibelen, mens det andre punktet handlet mer om nord-norsk natur og dyr, planter og økosystem. Disse punktene ser jeg på i utvalgte kapitler av *Nordlands Trompet*.

Jeg mener at jeg finner klare referanser fra Bibelen når Dass bruker ord om natur. Dette gjelder ikke bare når forfatteren bruker religiøse ord og uttrykk, men også når han bruker ord om natur for å beskrive noe abstrakt, som i religiøs tenkning. Et eksempel er når ordet klippe

ikke betyr fjell, men en person; apostelen Peter. Det finnes mange eksempler på dette i analysen, og det er slike forbindelser jeg har analysert og undersøkt.

Analysen viser det samme når det gjelder naturfenomener. «Den Første Sang» bruker naturen som virkemidler i en religiøs kontekst. På samme måte som Bibelen også gjør det. For forfattere vil det lokale språket snike seg inn i teksten. Det gjelder også for humoren. Selv om Kingo har skrevet en parallell til fuglekoret, er det Dass sin tekst som huskes best. Hans metafor av planeten jorden som et egg, er senere blitt brukt av andre forfattere.

Konklusjonen min i analysen av «Den Første Sang» er at Dass følger slavisk kirkens lære, men som han formulerer det om til et levende språk hvor han tar i bruk didaktiske grep som i prinsippet om det nære og kjente. Han beskriver i «Den Første Sang» landskapet på en nesten religiøs måte. Klippe kan hos ham bety noe annet enn fjellet vi ser foran oss. En vei kan bety Guds vei. Himmelen er ikke det samme som det vi ser over skyene. Referansene til Bibelens fortellinger og tekster er mange. Dass er en god pedagog som driver med forståelig konkretisering, han bruker det nære i stedet for det fjerne, og han gir bilder fra folks hverdag. Naturen skrives inn i «Den Første Sang», og den behandles litterært på en måte som kanskje var mer sjelden på den tiden. I forhold til kristen og religiøs litteratur var Dass en pioner i forhold til samtidige forfattere i måten hans å skildre naturen i en kristen, litterær tekst. Han skildrer naturen slik at vi skimter både det guddommelige og det menneskelige i den.

Jeg skal nå undersøke om Dass i *Nordlands Trompet* formidler natur og religion på samme måte som i det religiøse diktet. Jeg ser på om budskapet i de to verkene er likt, eller om det er andre temaer eller budskap i den topografiske teksten som den religiøse ikke har.

Jeg skal gå over til å analysere *Nordlands Trompet* som en miljøtekst, for å se om naturen skildres på andre måter her enn i det religiøse verket. Jeg markerer ord om natur og religion og tolker det slik jeg skrev i problemstillingen.

3.3 Nordlands Trompet, et topografisk dikt om en landsdel.

Jeg skal i analysen av *Nordlands Trompet* undersøke om det religiøse synet som preger «Den Første Sang» også preger dette diktet, som er både friere og mer personlig i utgangspunktet. Jeg vil se spesielt på steder der Dass omtaler forhold som handler om hans forståelse av den nye naturvitenskapen. Dass levde på mange måter et totalitært samfunn. Kongedømmet var et felles tvilling- rike hvor Norge ble styrt fra Danmark.

Dass kom fra en landsdel i periferien, men han hadde sin utdannelse fra ulike sentrum i riket, fra Bergen og universitetsbyen København. Dass kjente derfor godt til betingelsene for publisering av bøker. Han visste hva som var innenfor reglene, og hva som måtte skrives om. Dette kan vi se noen tegn på i *Nordlands Trompet*, i hans tekst om handelsbyen Bergen og farlige farvann som måtte passeres med fisk fra nordområdene. Det ligger en skjult kritikk i måten han skriver om dette. Han var forsiktig i sin kritikk, men likevel er det blitt spekulert i om dette kunne være bakgrunnen for at Dass ikke fikk utgitt *Nordlands Trompet* før etter sin død. Dass hadde et stort nettverk, både i inn og utland, men det gjorde ikke utgivelsen lettere.

Dass er en mester til å lage nye ordkonstellasjoner og bilder som gir nye assosiasjoner til alt han forteller om. Som når han skriver om «den grumme hvalen» som lar seg frivillig fange, og fjellrekken «De syv søstre» som har hvite kåper på. Et annet sted «fletter» søstrene sitt hvite hår. Det er en fjell rekke med snø på toppene som han beskriver slik.

Diktet starter som et topografisk verk, men teksten blir mer personlig og preget av forfatterens ordkunst og lyst til å fortelle. Det religiøse slår gjennom også her, men kanskje på en annen måte enn i katekismesangen. Her var det didaktikken og dogmatikken som preget verket, selv om humoren vises også her, som i beskrivelsen av fuglekoret.

Det religiøse preget er nedtonet når han beskriver land og folk i nord. Likevel har nesten hvert kapittel i *Nordlands Trompet* et gudsord til leseren på veien. Det er kanskje i de to diktene ulike formål at den språklige ulikheten oppstår. Den grunnleggende holdningen Dass har til himmel og jord, mennesker og dyr plass, og til skapelsens formål og Guds plan med den, er den samme. Men Dass uttrykker dette på forskjellig måte, og det er i dette skillet jeg vil ta en stopp og beskrive ord, tekst og mening.

Hanne Lauvstad sin avhandling handler om en forfatter som er kjent med litterære grep som blir brukt blant velutdannede og lærde i Europa på Dass sin tid. Dette kan han ha blitt gjort kjent med gjennom studiene sine i København. Min tolkning er at Dass utvikler dette grepet til å bli mer personlig og komme nærmere leserne sine. Han så dem i sitt virke og dagligliv. Hans personlige religiøse syn er sentralt i diktet, men hans bånd til natur og folkeliv i nordlige strøk, i utkanten av Europa, er kanskje like viktig. Hans vitenskapelig kunnskaper utfordrer kanskje hans religiøse tanker eller dogmer. Det er derfor like interessant å se på delene av diktet som beskriver geografiske og meteorologiske forhold i nordområdene som de religiøse.

Identitet er et tema i forhold til Dass. Mange ganger nevnes ord som har med den geografiske beskrivelsen nord, og betegnelsen Nord-Norge brukes i teksten. Han skapte bevissthet og selvtillit gjennom å bruke ord som befestet Norge som et sted og et land.

Han er blitt stående for ettertiden som et symbol for landsdelen Nord-Norge. Med teksten i *Nordlands Trompet* fikk vi for første gang en arktisk og nordlig identitet, men også historien om Olav den hellige og slaget mot Tore Hund får plass i denne teksten. Norge samles i en og samme tekst. Herren nevnes ofte i kapitlene til *Nordlands Trompet*, selv om teksten skulle handle om topografisk litteratur og en landsdel i nordområdene.

Jobs Bok handler om forholdet mellom Gud og mennesket. Dass bruker Bibelen i en av strofene i *Nordlands Trompet*: «Herren gav, Herren tok, Herrens navn være lovet».

Jeg vil vise hvor tett teksten til Dass i dette topografiske verket ligger deler av Bibelens tekster og innhold. Likevel finnes viktige forskjeller fra «Den Første Sang».

Jeg kommer til å velge ut kapitler i *Nordlands Trompet* for å sammenligne utdrag fra dem med katekismesangen «Den Første Sang».

Dass kan slik gjøres relevant i en diskusjon i skolen i dag. Hvordan vi ser på verden og det skapte, kan være grunnlag for refleksjon også med tanke på ulike religioner og naturfag. Bærekraftig utvikling handler om at verden med sine økosystemer skal gis videre til neste generasjon. I Jobs bok viser Gud seg til både å være større og ha bedre oversikt enn mennesket. Gud har rett til å bestemme i forhold til liv og død. Dyrene er Jobs eiendom. En slik fortelling krever mye av leseren. Dass bruker denne teksten ofte i *Nordlands Trompet*. Derfor er den viktig for meg å forstå. Jeg skal forsøke å tolke dette i det kapitlet det gjelder. Jeg skal undersøke *Nordlands Trompet* med søkelys på hvordan Dass behandler natur og religion, og om han bruker ulike ord om natur og religion her enn i «Den Første Sang».

3.4 Nordlands Trompet. En miljøtekst og en religiøs tekst.

Jeg leser *Nordlands Trompet* like mye som en miljøtekst som et religiøst verk, på grunn av tekstens mål, budskap, skildringer av landskap og den forventede lesergruppen. Forfatteren er ikke uten en personlig holdning og overbevisning. Det kristne budskapet kommer frem når forfatteren beskriver naturen og mennesket, og kampen for å overleve. Jeg vil derfor se spesielt etter indirekte religiøse eller kristne budskap i en tekst som skal handle om topografi. Pastoralen handler om en idyllisering av naturen. *Nordlands Trompet* er etter mitt syn ikke en idyllisering av naturen. Tvert imot viser Dass i diktet naturen i all sin grusomhet. Religionen spiller en trøstende rolle i budskapet til Dass. Herren gir og tar, og ofte uvilkårlig. Budskapet ble forstått av datidens mennesker, fordi dette med døden kjente de godt til i eget liv. Derfor er det ikke uvanlig at temaet kommer opp når forfatteren forteller om fiskernes vilkår. Døden lurte også bak en morgen med stille hav. Prestene som besøkte kirkene på øyene ute i havet erfarte dette. Jeg tror derfor at tema som livet og døden er viktige å forstå i alle tekstene til Dass, men spesielt i de passasjene som handler om de nordligste områdene i *Nordlands Trompet*. Jobs rop og klage til Herren, og budskapet fra *Bibelen* er alltid tilstede i diktet.

Økokritikk handlet som beskrevet tidligere, om hvordan forfatterens syn på natur og miljø kan prege forfatterens tekst, og motsatt kan tekst om naturen virke tilbake på leserens syn på naturen. Tekstene til Dass sirkulerte rundt i hjemmene, og påvirket derfor de som leste.

Henning Wærps bok *Hele livet en vandrer i naturen* handler om økokritiske lesninger i Knut Hamsun sitt forfatterskap. Hans økokritiske lesning åpnet nye veier inn i Hamsuns bøker. Slik kan eldre litteratur leses inn i vår tid. Distansen i tid gjør det lettere å se ting i perspektiv. Nærhet i tid kan skygge for forfatterens mindre heldige sider, som i politiske saker. Petter Dass var ingen vanlig folkedikter, hevder Spaans (2021, s.96). Han tilhører den første nordlige og arktiske litteraturen, og slik har han fått en viktig stemme opp til vår tid.

Dass er i likhet med Shakespeare en poet som bruker mange navn og betegnelser på dyr og planter. Spaans bruker Ken Runar Hansen som kilde og referanse til observasjonen om likhetstrekk mellom Dass og Shakespeare (Spaans, 2021, s. 95). Likheten består i at begge bruker mange betegnelser på dyreslag i diktningen. Hos Dass teller jeg rundt 176 ord som

handler om dyr i *Nordlands Trompet*. Dette er ikke et nøyaktig tall, fordi Dass bruker samme ord på dyr flere ganger, og lager samtidig nye ord som i eksemplene Heste-Fax og Fisker-Sax.

Jeg stilte tidligere et spørsmål om andre forfattere bruker naturen som Dass i *Nordlands Trompet*. Wærp gir et svar hvor han leser *Nordlands Trompet* som en form for landskapsdiktning (2017, s. 235). Han hevder at «naturen knapt fremtrer som et landskap i Thomas Kingos salmediktning fra 1600- tallet». Wærp mener derfor at naturen i Kingos diktning mer er «enkeltstående fenomener eller emblemer», til forskjell fra hos Dass.

Topografisk litteratur kjennetegnes av en skildring av landskap og natur, med en oppregning og dokumentasjon av det som finnes der. Dette kan vi finne i *Nordlands Trompet*. Wærp hevder at Dass bruker påfallende mange sider i sin beskrivelse av «kirkesogn, prester og inntekter i beskrivelsene nord for Helgeland». (Wærp, s. 235). Wærp tolker det som at Dass vil imøtekomme «tekstens intenderte leser» (Wærp viser her til Lauvstad, 2005). Dette vil si at Wærp og Lauvstad mener at Dass har et bestemt publikum i tankene når han skriver.

Spaans skriver i en artikkel (2021, s.85) at Lauvstad konkluderer i sin doktoravhandling at *Nordlands Trompet* ikke er skrevet til norske bønder, men til «dannemenn i Danmark-Noreg».

Wærp (2017, s. 234) beskriver *Nordlands Trompet* som et topografisk hyllestikt til landsdelen, men også som et diktverk med et forkynnende preg, med kristne formaninger. Det er dette forholdet om natur og religion jeg også problematiserer i hans diktning. Han bruker kjente, retoriske grep for å skildre en landsdel han tilhører, samtidig er han personlig. Det religiøse knytter han nært sammen med hverdagslivet.

Wærp viser til og bekrefter Spaans påstand om at Dass bruker selvframstilling som et grep i skildringen av landsdelen. Spaans viser til at hans utgangspunkt til å lese og forstå Dass er gjennom metoder som går tilbake til nyhistorisme, med Greenblatt som teoretiker.

Denne måten å lese på bryter med «ei monolittisk oppfatning av makt og ein ensidig nærlesingsstrategi i forskning på tidlegmoderne kultur», skriver Spaans.

Han bruker derfor «historisk kontekstualisering, aural sjølvframstilling og sosiale nettverk» i sin tolkning av Dass (Wærp, side 234).

I Dass sin *Fortale til Bogen*, setter han seg selv i scene som en prest i nordlige strøk: Her er Dass iført en prestedrakt, og han bor et sted hvor det er kaldt. Det er det motsatte av et solrikt, fruktbart område. Han plasserer seg selv i et arktisk landskap. Han setter seg selv inn i en

historisk og geografisk kontekst som også er sosial og kulturell. Han er bare en blant mange likemenn, sier han. Han fremstiller seg derfor ikke som rik og mektig i diktet.

Kåre Hansen har i sine siste bøker problematisert spørsmålet om Dass si presterolle og makt. Presterollen er helt sentral i Dass sin selvframstilling i diktet. En prest hadde i sin stilling både uformell og formell makt. Den makten var mye større på Dass sin tid enn den er i dag. Konfirmasjonen var en inntreden inn i den voksne verden, og her hadde kirken en stor rolle. Materiell velstand fulgte med et større kirkesogn. Men slit og farer fulgte også med prestens kall, slik Dass har beskrevet det i *Nordlands Trompet*.

Hans prestegjerner var et fysisk slit i de første årene, og økonomisk var det vanskelig. Derfor kan han kanskje fremstille seg som en vanlig mann, iført en Nordlands prestedrakt, som bor blant kalde tuer langt mot nord. Dass kan skildre fiskerbondens ofte vanskelige kår med omsorg og varme, selv om han ikke var en av dem.

Wærp refererer i boka *Arktisk litteratur* (2017, s. 241) til Kjell Heggelunds bok: *Norges litteraturhistorie* at Dass omtales som en person med «en arktisk identitet». Dass var kanskje en mann med mange identiteter, nettopp på grunn av oppvekst, familiehistorie og utdanning.

Dass kan ikke regnes som en folkedikter i ordets rette forstand, fordi han ofte skrev til venner og bekjente i et bestemt miljø. Han brukte kjente retoriske grep som bare de mest skolerte kjente til, men han skrev også ofte til religiøse formål og til formaninger og råd.

Jeg opplever derfor at *Nordlands Trompet* ikke bare er vendt til lærde lesere. Hans dikt bygger på realistiske opplevelser fra fiske og fangst og levd liv i nord. Han skriver i utgangspunktet likt som i de populære topografiske tekstene fra den tiden han levde i, men tekstene hans kom til å skille seg fra de andres. Hans «poetiske pulver» strøs over. Natur blir til menneskeskapte skikkelser med egne følelser. Skildringen av fjellrekken «De syv søstre» er et godt eksempel. Fjellene blir til metaforer på mennesker med personlige egenskaper, som når søstrene fletter sine hvite hår. Dass bruker naturen til å fortelle om mennesker og spesielle trekk ved dem, og menneskelige trekk til å fortelle noe om naturen. Han bruker personifisering av naturen slik at den som leser den, kan se den på nye måter. Han skildrer naturen på menneskers premisser, ut fra menneskenes blikk på den. Hans måte å beskrive naturen på kan derfor virke tilbake på hvordan menneskene betraktet og behandlet naturen. Teksten kan derfor leses økokritisk.

Jeg skal drøfte forholdet mellom natur og religion i *Nordlands Trompet* gjennom to forskningsspørsmål, slik som i «Den Første Sang».

I analysen ser jeg også på forbindelsen mellom himmel og jord, ut fra referanser og metaforer i Bibelen. Jeg undersøker ord om natur, dyr og naturfenomener, og om det religiøse eller det naturvitenskapelige perspektivet preger hans måte å forklare naturen på.

Forskningsspørsmål 1: Hvordan er naturens og menneskets rolle fremstilt i relasjon til religiøs dogmatikk og referanser til Bibelen i Petter Dass sin diktning?

Forskningsspørsmål 2: Kan jeg finne innebygde konflikter i to ulike verk av Petter Dass i forhold til datidens religion, naturvitenskap og forfatterens egen erfaring av naturen?

3.6 Himmel og jord i *Nordlands Trompet*.

Jeg ser på alle kapitlene i *Nordlands Trompet*, men ikke alt vektlegges likt.

Jeg drøfter diktet i forhold til Bibelen og jødisk-kristen tenkning, og i lys av spørsmålet om Guds allmakt som skaper av himmelen og jorden, slik jeg finner den i Bibelens to skapelsesberetninger. Jeg ser på diktet på samme måte som i «Den Første Sang», der viktige ord om religion og natur er markert og tolket i forhold til forskningsspørsmål innledningsvis.

3.6.1 Fortale til Bogen

I fortale til boka presenterer forfatteren seg selv på en enkel og morsom måte. Han er en mann med en Nordlands Messe-serk, altså en mann med prestekjole og krage.

Klerk er et annet ord for prest. Han presenterer seg selv som en som bor blant kalde tuer, langt borte fra varme områder i sør, som for eksempel i området rundt dagens Israel.

Dass nevner byen Nazareth i landet Israel i den neste linjen etter at han har presentert seg selv som en prest som bor blant kalde tuer i Nordland. Det er et uttrykk om en by i Israel som har sitt opphav i Bibelens tekster, og som Dass nok kjente til og brukte her.

Dass beskriver et landskap og en natur blant torner og druer, det vil si at teksten gir et bilde av et landskap som ligger langt fra Dass sitt Helgeland og dets kalde klima.

Med ordet torner tenker jeg på roser, samtidig som at et tornekratt ikke lover noe godt.

Druer vokser heller ikke så langt mot nord.

Hva godt kan komme fra Nazareth, spør Dass i siste verselinje. Da henspiller på uttrykket:

«Intet godt kommer fra Nazareth». Dette er et paradoks. Jesus var, etter tradisjonen, født i en stall i Betlehem. Som snekkersønn vokste han opp i provinsbyen Nasaret. For å forstå hvorfor Dass bruker metaforen om byen Nasaret her, må en gå tilbake til Bibelen.

Jesus var også en opprører i den tiden han levde. Han levde med fattige fiskere og tollere som hadde dårlig rykte, og syndefulle kvinner etter datidens normer. Han gjorde sine meninger tydelig til kjenne, og var ikke bare populær. Han gikk mot det religiøse systemet slik det ble organisert, og hjalp svake i samfunnet, de som av ulike grunner hadde falt utenfor.

Han tok imot kvinner, syke, utstøtte, og en tollere som hadde hjulpet okkupasjonsmakten.

Dette fører oss frem til dagens kriger og konflikter. Eldre litteratur kan minne om vår egen tid.

Dass nevner byen Nazareth i teksten om Jesus. Han er den historiske personen som kom fra Nazareth, og som Filip fortalte om til vennen Natanael i Bibelen. «Kan det komme noe godt fra Nazareth», spurte Natanael sin venn Filip. Svaret «Jesus fra Nazareth» ga ikke et positivt inntrykk, fordi byen Nazareth ble regnet som en avkrok i landet. Det er kanskje denne betydningen av ordet som Dass henspiller på.

Dass som presteutdannet kjente godt til fortellingene i Bibelen, både i Det Gamle og Det nye testamentet. Svaret finner jeg i Det gamle testamentet, der det fortelles at noe godt skulle komme fra Galilea. I Matt 4:13-16 blir det fortalt at Jesus etter hvert slo seg ned i Kapernaum, ved Genesaretsjøen. Matteus går en omvei om Jesaja 9:1-2 og 9: 6-7 for å forklare at Jesus allerede var profetert som et barn som bringer et fredshåp til verden.

Det var også i Galilea at formaningen om å bringe budskapet videre til alle folkeslag kom. Spørsmålet om det kan komme noe godt ut fra Nazareth kan på mange måter virke som et fordomsfullt spørsmål. Det forteller like fullt noe viktig om Jesu liv og virke.

Kan torner bringe frem druer, var nok et retorisk spørsmål fra Dass, som har rot i Bibelens tekster. Svaret er nei, akkurat som Nasaret på Jesu tid ikke var en by som ble regnet for å bringe fram noe godt. Siden det heller ikke er lett, verken før eller nå, å dyrke fram druer på Helgelandskysten virker det som en dobbelt negasjon. Bildet han bruker om torner og druer betyr noe annet enn det han faktisk sier.

Dass bruker her metaforer og sammenligninger som lærde og bibelkyndige kunne forstå og bruke på denne tiden. Bildene han bruker er ofte hentet fra Bibelens landskap og fortellinger. Det er ikke bare metaforer hentet fra Nordlands natur og miljø. Det tolker jeg som at Dass i et topografisk verk, bruker landskap og natur, navn og steder fra Bibelens fortellinger for å fortelle noe spesifikt om området han skildrer i nord.

Etter reformasjonen i 1537 ble Bibelen oversatt og lest på norsk, og skolene brukte Luthers katekisme og Pontoppidans forklaring. Skolegangen for allmuen på 1700-tallet fulgte skoleloven av 1739. Bibelhistoriene var godt innarbeidet, og metaforene som Dass brukte var derfor like gjerne om druer som om fisk.

Dass sine kunnskaper fra Bibelen bruker han til å vise et poeng eller uttrykke en påstand. Han bruker fremmede ord og begreper som for en vanlig person var ukjente. For de lærde i Europa og i Norden var disse ordene mer kjent. Dass skrev kanskje for et større publikum. Han hadde selv vært i Bergen og København, og hadde fått se verden. Han skriver i tittelen til «Velærede Venner» og gir dermed en pekepinn mot de som kan være hans «intenderte lesere». Det var til lærde venner som på samme måte som Dass hadde fått opplæring i skrivekunsten og i kunsthistorie, ifølge Lauvstad sin doktoravhandling om «Helicons Bierge og Helgelands schiær: *Nordlands Trompets* tekst, repertoar og retorikk». Den handlet om Dass sin bruk av klassisk poetikk og retorikk.

Lauvstad konkluderte med at Dass ikke skrev til de som hadde forutsetninger til å «forstå Dass sine poetiske krumspring og store kunnskaper i skjulte allusjoner til klassisk litteratur». Lauvstad sin kommentar tyder på at hun mener at dette var et skjult budskap for vanlige folk, og at teksten *Nordlands Trompet* derfor ikke først og fremst var skrevet for dem. Lauvstad har naturligvis et poeng i at denne avanserte delen av Dass sitt forfatterskap ikke var ment for at alle skulle forstå alt. Den religiøse meningen gjennom ordbruken kommer likevel tydelig frem. Dass lager en mangfoldig tekst med flere lag og betydninger i seg. Dette gjorde tekstene hans spennende for mange lesere, både før og nå. For de første leserne av *Nordlands Trompet* var fortellingen om byen Nazareth kjent stoff. Det viser tilbake til Johannesevangeliet (1:46), som var kjent bibelstoff da diktet ble skrevet.

3.6.2 Til Læseren

Dass setter ord og benevnelser på landsdelen med betegnelsen om Nordland som den kalde Trakt, i betydningen det kalde sted. Han er selv en Nordlands mann. Stoltheten over området han bor i kommer godt frem allerede i innledningen. Han har ikke noe ønske om å bo et annet sted enn i Helgeland, som er den andre benevnelsen han bruker. Norden nevner han i neste sekund. Men det er ikke her han bor. Det er **mitt** Helgeland som han uthever, to ganger på rad. Slik innleder Dass sitt personlige verk med en nøyaktig plassering av seg selv i nord. En identitet han formulerer ved selv å sette navn på området.

Dass innleder diktet og iscenesetter seg selv i en bestemt geografisk og sosial sammenheng. Det er en mann vi møter i teksten, og han har en penn. Med denne pennen skriver han det som er sant og riktig om landsdelen han dikter om. Han forteller hva han mener er sann og riktig tro. Det er en lærd og kunnskapsrik mann vi møter i teksten, en mann med et stort sosialt nettverk, og som har mye kunnskap. Derfor kunne Dass skrive så riktig om religion, kultur og natur på stedet, slik at alminnelige folk kunne kjenne seg igjen. Han kan ha hatt informanter som hjalp ham med fakta om folk og sted, spesielt om steder i nord hvor han ikke var selv. Det kan ha vært arbeidsfolk eller andre prester som ga ham den nødvendige informasjonen han måtte ha for å skrive om landskapet helt opp til Troms og Finnmark.

Ordene Auvel, Eng, om Jord og Grund finner jeg i teksten. Auvel er en eldre skrivemåte for avl. Jeg tenker her på fiskerbonden i nord som levde av fiske, med noen dyr og et gårdsbruk. Naturen er omgitt av gress og eng. Den geografiske plasseringen fremhever Dass spesielt. Han benevner Helgeland og Norden. Dass avslutter med en religiøs hilsen «på reisen» til den som kanskje er hans tenkte leser i hus og hjem. Han bruker uttrykkene «på fredens vei» og «ønsker deg vår Herres fred». «Herre fred» var et vanlig uttrykk i Helgeland helt fram til vår tid. Det er faste uttrykk som brukes fortsatt i dag, og slik traff Dass leseren med sine ord og uttrykk. Leseren kjente seg igjen, noe som er et godt litterært grep for å fange sine lesere.

3.6.3 Inledning.

I Innledningen til *Nordlands Trompet* kommer Dass med noen interessante betraktninger. Det ene er hvordan han bruker ordet «vei» i betydningen en ukjent retning som i retning i livet. Dass bruker uttrykket Den romerske Musam, som var kjent i akademiske kretser på hans tid. I fortsettelsen skriver han om Helicon. Deretter kommentar hans redsel for å møte Fanden på veien. Det er noen ord som må oppklares for å kunne forstå denne teksten. Det er særlig ord og begreper som «Den Romerske Musam», «Helicon» og «de Satyriske Troid».

Hanne Lauvstad gir en forklaring i sin doktoravhandling om Dass sine litterære virkemidler i *Nordlands Trompet*. Lauvstad mener at Dass griper tilbake til klassisk poetikk og retorikk der han avviser de romerske musen på Helikon. Dette var et hedensk tankegods, og var derfor ikke sømmelig å bruke for presten Dass (Lauvstad, 2011).

Dass skriver at hans skrøpelige penn kanskje burde søke vennskap med Den Romerske Musam, kanskje med et ønske om poetisk inspirasjon fra dem. Det er likevel for lang reisevei dit, mener Dass, og han frykter å møte Fanden på veien. En kan til og med risikere å havne i ørkenen sammen med Fanden, fordi han tror at de Satyriske Troid vrirler i den øde ørkenen.

Det er antikke forestillinger som Dass bruker i strofen for å illustrere et kristent budskap. Ifølge det kristne budskapet er og virker Gud i oss når vi tror. Det er ikke knyttet til et hellig sted. Men Dass bruker antikke forestillinger for å illustrere et poeng. Han skriver for de lærde, altså for de som allerede kjente til antikke tanker, hevder Lauvstad. En forklaring på ordet Fjellet Helicon finner jeg i Nasjonalbiblioteket sine lenker. Helicon viser til et fjell i Boiotia, helliget Apollo og de ni musen. Helicon var altså i antikken et hellig fjell, et åndelig sted. Ordet «middelste» som Dass bruker i betydningen «sentralest», kan her tydes som at Gud kan treffes overalt. Den kristne tolkningen her er at Gud er tilstede overalt, etter Den hellige Ånds komme, slik fortellingen om Jesu død og oppstandelse handler om. Allerede i det som omhandler skapelsen i Bibelen, kan vi lese om ånden som svever over vannet. Ånden var der både før, under og etter skapelsen av verden. Slik er den kristne forståelsen av dette.

Dass sin bruk av fjellet Helicon som metafor kan derfor være et hedensk og utenlandsk svar på vårt kristne og hjemlige, men det kan også være en parallell til den kristne troen vår fordi bruken av ordet fjell og klippe om Gud går tilbake til Bibelen og til Moses avskjedssang i 5

Mos 32:18: «Klippen, ditt opphav, brydde du deg ikke om, du glemte Gud som fødte deg (Bibelen, 1988). Lauvstad nevner også en mulig allusjon her til Matteus 4:11, som handler om hvordan djevelen frister Jesus i ødemarken. Slik ser jeg at teksten har mange lag i seg. Den kan tolkes både enkelt og vidt. Kanskje var det slik som Lauvstad hevder i sin avhandling at Dass henvender seg til et lærd publikum, og at ikke alle forstår alle lagene i teksten like godt. Det er heller ikke nødvendig, mener jeg. Teksten er sterk, og har slående bilder om både djevel og hedenske muser på fjellet Helicon. Det er det hjemlige som Dass fremhever i strofen. «Hvad søge vi Herren i fremmede land», spør Dass retorisk. Konklusjonen er: «alene til Herren han føyer seg hen, fordi Herren selv er den beste til å røre hans maal-løse penn».

Jeg valgte å forklare denne strofen så inngående for å vise hvordan Dass allerede i innledningen setter diktet inn i en religiøs ramme rundt det som i utgangspunktet skulle være et topografisk verk. Tekstens religiøse budskap kommer frem allerede i første strofe. Det er derfor et like mye religiøst verk og kristent budskap som jeg fant i analysen av «Den Første Sang». Ikke se dere tilbake til hedenske forestillinger, men mot det kristne budskapet, er det sentrale budskapet fra presten Dass i strofen ovenfor. Jeg finner ikke mye om natur i innledningen men overraskende mye om religion.

3.6.4 Nordlands Beliggende

Her i dette utdraget av første strofen i kapitlet om Nordlands beliggenhet, kan jeg lese at Dass bruker ordet Veyen på en konkret og fysisk måte. Dette er en vei som fører til byer og steder. Det er ikke et ord som brukes i abstrakt og religiøs betydning i dette verket, slik vi leste det i katekismesangen «Den Første Sang». Her ser jeg at Dass skiller mellom hvordan ordene kan forstås ut fra hva hensikten eller målet med teksten er.

I beskrivelsen av Nordlands beliggenhet er han veldig konkret i sin skildring av landskap og steder. Han bruker betegnelsen nord for å forklare hvor vi er i landet, og han bruker navnet Arctandria som er det latinske navnet for Nordland. (Hentet fra Nasjonalbiblioteket i bokselvskap.no). Dass beskriver Nordland hvor den reisende møter noen høye fjell med spisse tinder som strekker seg mot skyene og mot himmelen. Jeg ser for meg Lofotveggen som reiser seg som en vegg for alle besøkende som reiser langs kysten i nord. Fjellene er

majestetiske i høyde og bredde, og slik må de ha framstått fra små båter som lå i havet. Men andre fjell møter en også lengre sør i Helgeland. Det at fjellene reiser seg midt i havet, gjør inntrykk på en reisende. Litteratur om naturen gjør også inntrykk i sine beskrivelser. Når tekst om natur virker tilbake til den som leser, påvirkes leserens oppfatning av naturen gjennom teksten. Slik kan Dass ha vært med på å påvirke hvordan naturen på den tiden og etterpå ble oppfattet, og kanskje få oss til å oppleve naturen på en ny måte.

I strofen setter han navn på andre folk og nasjoner. Det er svensker og dansker og Norge og nordmenn samt Island. Dass navngir dessuten både Skottland og Irland. Den reisende kommer frem til Trollbotternes Havn, Archangel og Ryssernes land.

Jeg tolket ved første lesning betydningen av navnet Archangel til det religiøse ordet «erkeengel». Jeg vet at ordet Archangel brukes i Det nye testamentet, hvor det betyr erkeengel. Dass nevner ordet i forbindelse med Russland. Russland var et ortodoks kristent land, som betydde at de brukte andre benevnelser enn protestanter på samme tid. Som luthersk prest levde Dass i en brytningstid på 16-1700 tallet. Jeg tolker likevel ordet Archangel i betydningen stedet Arkangelsk i Russland.

Jeg har funnet at Troldbottneres Havn på Dass sin tid betydde området mellom dagens Arkangelsk og Finnmark. Det er derfor det geografiske navnet på et område i nord som Dass referer til her. Dass bruker mye plass i diktet til å fortelle om steder som ligger nord for nåværende grenser til nasjonen Norge. Selv om det har vært et utstrakt samarbeid i nordområdene rundt Kirkenes frem til i dag, og har fem til nå hatt et godt samarbeid med russerne i nærområdet, blir det likevel ikke regnet som «norsk» område.

Dass levde i en tid da det nordlige området var et felles område med en felles arktisk identitet. Nasjonalgrensene var ikke like fastlagte på denne tiden, og det nord- norske området kunne inkludere områder i Sverige, Finland og Russland. Samene var nomader, og flyttet seg med flokken sin over store områder i nord. Grensene i nord var derfor ikke like viktige.

Dass konkluderer med at Grønland er stedet hvor hedningene bor, men sier samtidig at de er våre naboer. Vi kjenner dem bare ikke like godt som andre naboer i nord. Det religiøse fellesskapet var nærmere mellom de ortodokse, katolske og lutherske kristne enn med de «hedenske» grønlenderne. Det religiøse perspektivet hos Dass er derfor et viktig tema i diktet, selv når han beskriver geografi i nordområdene, naboland og deres religiøse tankesett.

Grønland blir nevnt til slutt, og Dass kaller grønlendere for «de ubekjente (for oss ikke kjente) hedenske naboer». Jeg tolker det slik at i et ellers veldig saklig og opprømsende strofe kommer Dass med sterke religiøse påstander som nedvurderer andres tro. Det tyder ikke på religiøs ytringsfrihet eller toleranse. Derfor kan denne teksten være et utgangspunkt til å diskutere hva som er sann eller feil tro, noe som er relevant i fag som KRLE og norsk.

Dass hevder i denne strofen at det ikke er samme Gud som tilbes i Norge og i Grønland. «De andre» er hedenske i sin trosutøvelse. På den tiden fantes det en eneveldig, kristen konge, og forvaltningen av troen var en viktig del av rikets grunnlag, tankesett og verdier. Troen og kirken var derfor på mange måter bindeleddet i samfunnet. Dass er en del av dette samfunnet.

3.6.5 Nordlands Horizont, Elementer og Veyrligt

Her setter Dass Norden på kartet, og han legger vekt på det nordlige, i nordområdene som befinner seg like under den iskalde polen, forteller han i verselinjene her.

Det er langt til sola som sender sine stråler til andre og mer gjestmilde steder på jorda.

Dass kan uttrykke seg i noen få ord, og få sagt mye. Dass har i dette sin styrke som forfatter. Han skaper sterke og sanne bilder i løpet av noen få ord. En tekst i en fortellende, poetisk form, og en poesi som bringer frem budskapet med sterke og gjenkjennelige bilder.

Utover i kapitlet beskriver han flere stjernetegn, og han forteller at solen står først i Skyttens tegn, for siden å gå uti Fiskene:

Dass forteller videre om planeten Saturnus som står på vakt og tar vare på skatten Norden. Planeten er beskrevet nesten som en soldat som står og vokter over noe dyrebart.

I verselinjene nedenfor nevner Dass en annen kjent stjerneformasjon; det er sola som står i Tvillingenes hus. Da er det sommer, og landet ligger og soler seg i et yndelig lys.

Yndelig skal her ifølge dansk ordbok bety ivrig, utholdende, bestandig eller vedholdende. Det at Dass beskriver sola som ivrig, er å tillegge sola menneskelige egenskaper. Ordet kan bety utholdende eller vedholdende, og det er spesielt å si om en «død» ting eller planet som sola. Dass personifiserer naturen på ulike måter i *Nordlands Trompet*. Han gir naturen og dyrene menneskelige egenskaper, noe som kan føre til at lytterne kommer nærmere teksten.

Jeg tror at Dass kan ha gjort dette bevisst. Her er naturen og landskapet, dyr og fugleliv så tett på som en kan. Dass bruker sin erfaring med naturen når han forklarer den.

Naturen besjeles i teksten, slik det også gjorde i samiske forestillinger på samme tid, og slik vi ser det i naturreligioner verden over. Livet førte med seg en naturlighet overfor døden.

Dette alminnelige synet på døden viser Dass i teksten. For Dass er det Herren som råder over livet og døden, og menneskene må stole på at Herren venter ved livets utgang.

I kontrast til døden formidler teksten et gledens lys med solens tilbakekomst om sommeren. Han skildrer solen som står på himmelen natt og dag, og menneskene og naturen våkner til liv etter vinteren. Det er det livgivende aspektet som teksten også forteller om. Dass er ikke noen utpreget «mørkemann», men han er religiøs i sitt uttrykksmåte.

Dass skriver om «Aurora den røde». Jeg tror det er morgenrøden han mener. Det er en sang om sola som står så høyt på himmelen om sommeren at den går over bergenes topp og lyser med sin røde farge tidlig om morgenen. Han skildrer livet som sterkere enn dødens krefter. I de siste linjene trenger hans religiøse budskap gjennom når han beskriver naturen: «Og Fugle sin Skabermænd love! Hvad Væjrlig og Guds Elementer angaaer».

Selv fuglene er skapt av Gud. Det er budskapet hans også når det gjelder dyrene. Dass tolker dette videre; Gud styrer over alle elementer som vær og klima, altså meteorologiske forhold, i tillegg til alt det skapte livet på jorda. Det gjelder derfor både dyr og mennesker. Dette forteller om hvordan Dass ser på naturfenomener som Guds fulle verk og «eiendom».

Dass forteller om Neptunus, som er en skikkelse vi kjenner i fra gresk mytologi.

Neptun hersket over havet. Han var kjent som den romerske havguden, og planeten ble oppkalt etter ham. Planeten Neptun er den fjerde største planeten i solsystemet.

Det tyder teksten på også, siden den forteller om uvær på havet, med ild og torden i skyene.

Dass kaller ham for Neptunus. Når Neptunus blir umild, eller sint, gjelder det å være rask.

I neste verselinje tar Jupiters fyrverkeri av, og både himmel og jord skjelver.

Hvordan tolke dette utsagnet? Det er mystikk, mytologi, og vitenskap som sammen blir til en spennende tekst. Naturelementene er aktive og sterke, og lager ramme rundt fortellingen om landskapet og menneskene. Dette opprørte havet kjente folk til.

De hadde observert naturfenomenene ved selvsyn. Om folk flest hadde kjennskap til alle planetene og deres navn, er ikke sikkert. Dass hadde studert i utlandet, han var en lærd mann som kunne fortelle om dette på en enkel måte. Forbindelsen mellom planetene, været og naturkreftene var ikke allmennkunnskap. Men Dass hørte på de som ofte ferdes langs kysten, som fiskere og prester. Han lærte av deres erfaringer.

Jupiter får tillagt egenskapen å sende ut fyrverkeri. En personifisering på linje med det jeg har bemerket før i *Nordlands Trompet*. Dass bruker litterære grep som personifisering, og bruker gresk mytologi i kapitlet som handler om været og elementene.

Derfor er dette kapitlet etter min mening et av de mest interessante kapitlene i *Nordlands Trompet*. Det inneholder nyere naturvitenskap, kunnskap og personlig erfaring som møtes i skildringen av elementene. Likevel har det et religiøst perspektiv som Dass setter høyere enn sine egne tanker og kunnskaper: «Hvem kan vel forstå og utgrunne hele Guds velde»?

Dette har man jo lest i Skriftene, sier Dass. Det er Gud alene som lager vinden og blåsten.

Alminnelige menn som «Poul eller Peder» kan neppe vite noe om dette, mener han.

Mange ting er skjult for mennesket. Han bruker det tyske ordet «gedult» som betyr skjult.

Det viser hvordan teksten er påvirket fra andre språk eller litteratur i Europa.

Hvorfor skal en bruke krefter på å granske de tingene som fornuften ikke kan se eller finne ut av på egen hånd, spør Dass. Det er presten som snakker her, fordi Dass var kjent for å være interessert i astrologi generelt, og påvirkningen av månen på havstrømmene i nord; hvor spesielt malstrømmen i Lofoten beskrives av Dass på en akademisk måte.

Men her i diktet ber han altså leseren om ikke å tenke selv. Det er Herren som har regien.

Gud selv sender vinden dit han vil. Dette er ikke noe menneskene styrer over. Hvorfor skal mennesket gruble over det som er skjult, spør Dass. Budskapet er kanskje at det fornuften vår ikke kan vite noe om, skal vi heller ikke plage oss med. Budskapet som jeg har vist til flere steder i diktet er dette: Gud alene vite, og mennesket må tilpasse seg det. Det religiøse budskapet er at vi har ikke de samme forutsetningene som Gud, men at troen er den broen som skal bære oss over dit Gud vil for oss. Mennesket er, ifølge Dass, vesensforskjellig fra Gud og mennesket må derfor tåle denne begrensningen i forståelse.

Dette er Dass sitt religiøse syn i forholdet mellom mennesker og Gud. Det samme budskapet finner jeg i Job, som Dass referer til. Gud er alltid større, og mennesket er avhengig av Gud. I dag utfordres vi av denne tankegangen. Det kan få oss til å stille spørsmål ved lidelsen i verden, og om Gud alltid har oversikt? I Job heter det at Herren gir, Herren tar, Herrens navn være lovet. Dass viser i den første strofen til at vi må gjøre som våre fedre alltid har gjort, og kjenne på lidelsen fordi vi er født syndefulle. Dette er, tror jeg, et typisk luthersk tankesett, til forskjell fra for eksempel det katolske synet. Dass var en luthersk prest med utdanning i en luthersk tradisjon. Det var viktig på den tiden å skape avstand til tidligere tro.

På denne måten kan en bruke Dass sitt dikt også her til å diskutere ulike fagdisipliner som ulike religioner, trossamfunn, filosofi, etikk, moral, miljø, natur og naturvern, økologi eller skolens tverrfaglige mål: Bærekraftig utvikling. Den blå planeten vår Tellus, er interessant nok oppkalt etter en romersk gudinne. Det gir litt å tenke på, også i skolens undervisning. Slik kan norsk, historie, geografi og religion vise oss hvor, hvordan og hvorfor vi lever.

3.6.6 Allehånde Fugler og flyvende dyr i Nordlandene.

Dass påpeker i kapitlet at det er vår Herre som står for alt i naturen. Til og med vinden har en oppgave i å holde varmen ute fra land. Dette er i innledningen til kapitlet om alle slags fugler og flyvende dyr. Kapitlet handler stort sett om dyr og natur i nordområdet. Det er fjære og lyng, vind og hav, og mange ulike dyrearter. Dass bruker ord og uttrykk som for oss er fremmede i dag, som i uttrykket: «Ach! Broder, den Ræt er vel lækker og sund». Måltidet har en viktig plass i *Nordlands Trompet*. Her er måltidet stadig i sentrum. Måltidet kan brukes som en metafor på Jesus sitt siste måltid med disiplene, og innstiftelsen av nattverden, men jeg vet ikke om dette passer her. Jeg kan ikke finne andre tegn til religiøsitet i kapitlet om fugler og flyvende dyr. Det beskriver virkeligheten som den er.

Jeg finner ikke forbindelsen til Herren eller Himmelen. Jeg tror likevel at jeg må se på diktverket som en enhet, slik at ikke hele budskapet kommer frem i hver strofe av diktet. Det må derfor leses i sammenheng, og budskapet og forbindelsen til Herren kom i slutten av forrige strofe der det het at Herren har ordnet med alt så det passer menneskene, spesielt ser vi det i detaljen om vinden som kjøler folk ned en varm sommerdag.

3.6.7 Svømmende Dyr i det Nordlandske Hav

Petter Dass skrev om dyrelivet i Nordland på en måte som ikke mange andre forfattere har gjort før eller etter ham. I fortellingen om Noahs ark i Bibelen har dyrene en viktig plass. I Jobs har også dyrene en spesiell plass i fortellingen. Det Gamle Testamentet bruker dyr som viktige eksempler i historien om mennesket.

I neste strofe forteller Dass leserne at «Moscoviens Hunder slet intet formaar». Jeg bruker «Holbergordbog» for å finne ut betydningen av uttrykket. (Opplysningstidens sprog 1700-1750). Moscovie ble senere til bynavnet Moskva. Dette avsnittet handler om handelen med pels fra det russiske Tsarriket («Moscovie»). Dass setter sammen uttrykket «Moscoviens Hunder» med det nordlige ordet «Ærtner», et ord som betyr en stor kobbe eller sel.

Pels eller skinn fra kobben er veldig slitesterkt og bra materiale, ifølge Dass. Så forteller han om «den grumme hvalen». Dass skildrer hvalen som godmodig lar seg slakte. Hvalen er både en sjø-konge og et troll i vannet, ifølge Dass. Hvalen er også grum.

Ordet «grumme» er positivt ladet, og betyr snill. Hvalen får tillagt seg denne menneskelige egenskapen. Dass stiller spørsmål til hva som får hvalen til å renne på land, og gjør fangst på den mulig. Dass sier med andre ord at hvalen gjør dette med vilje, for vår skyld. Selveste hvalen, kongen i vannet, underlegger seg naturens og Guds lover og menneskets behov.

Utover i kapitlet beskriver Dass handelen med fisk til verden, les Bergen. Hvalen blir til mat, og spekket blir smeltet til tran som selges videre i Bergen. Den farlige reisen som fiskerne dermed får, kritiserer Dass her. Riktignok på en skjult og vag måte, fordi det er en delikat, politisk sak. Det blir hevdet at dette var bakgrunnen for at *Nordlands Trompet* ikke ble utgitt før etter hans død. Jeg tror det kan ha vært andre grunner som var like sannsynlige.

Dass tok fiskernes perspektiv i teksten, når han foreslår at Bergen burde flyttes nordover. En farlig reise kunne bestå i å krysse malstrømmen ved Lofoten og herfra reise til Bergen. Denne reisen foregikk i den kaldeste og mørkeste årstiden, og mange mistet livet underveis. I det politiske budskapet i teksten om Bergen, tyder ingenting på at Dass tenkte på seg selv. Det er nettopp de menneskelige hensynene som Dass viser i teksten. Bergen burde ligget lengre nord, men som han videre påpeker, det kommer aldri til å skje, underforstått av politiske grunner. Det er det eneste stedet jeg finner at Dass kritiserer det politiske systemet.

Dass forteller det faktiske som skjedde, det at tranen ble fraktet til de «Contorske» i Bergen. Uttrykket «de Contorske» betydde på Dass sin tid «medlem av den tyske kolonien i Bergen som besto av utsendte handelsfolk fra hele kolonien» (Referanse: Holbergordbog).

Jeg tenkte først på ordet kontorfolk, men jeg har kommet frem til at det må bety handelsfolk som hanseatene fra den tyske kolonien på denne tiden. Hanseatene hadde ledende stillinger i handelen med varer som skulle skipes til og fra Norge. Bergen var utgangspunktet for denne handelen, og lasten var fisk, tran, og tørrfisk. Maktsentrum lå der varene ble kjøpt og solgt.

3.6.8 Om Land og Lands Brug.

Her må ordet Vey forstås helt konkret, som en retning. Det står i motsetning til i Første Sang hvor Vey betyr Guds vei. Det er et viktig funn for meg i oppgaven.

Hierarkiet som Dass viser oss i *Nordlands Trompet* handler om Gud og kongen, Gud, bispen og amtmannen. Dass fremhever rang og stilling. I handlingen er det et bryllup, med et brudepar og hennes foreldre. Dass kommer stadig inn på Herrens rolle: Herren er den som velsigner. En kan kanskje sammenligne dette med bryllupet i Kanaan. I bryllupet gjorde Jesus vann til vin, og viste ifølge Bibelen hvem han var (Johannes 2:1-11). Dass viser også til Herrens velsignelse. Herren gir brudgommen skjebnen og lykken, og til slutt den rike velsignelsen. Dass knytter Herren og velsignelsen sammen med ordet Dannemann, som betyr en velutdannet eller dannet mann med ære. I «Gi Herren sin ære og kongen sin toll», forklarer Dass hierarkiet mellom Gud, kongen og mennesket, og forskjellen på det verdslige og det åndelige. Kongen er opptatt av penger eller toll. Herren er på et annet nivå eller dimensjon.

3.6.9 Om Ledings-Bergene.

Kapitlet om Ledingsbergene forteller om en handel hvor fiskeren bytter inn sin fangst med varer som trengs i en husholdning. Dette går ikke alltid så bra, fordi kjøpmennene frister med alkohol, og fristelsen overmanner fornuften. Gregus drikker opp sine penger når han bytter fisk mot alkohol. Gregus betyr hos Dass en vanlig mann fra nord, og han viser en sosial omsorg i denne teksten. Det kommer tydelig frem at motivet bak handelen er at noen tjener grovt på den: «Thi Handelen gir Avantage», skriver Dass. Denne handelen var ikke gunstig sett fra fiskerens side, fordi reisende og lokale handelsmenn utnyttet fiskerne på det groveste. Fisken var kanskje en årslønn. Familiene ventet hjemme på inntekten fra årets fiske.

3.6.10 Om Lapperne og Findene

Dass forteller her om lapperne, finnene og samene på en interessant måte, historisk sett. Folkeslagene i nord beskriver han som kortvokste, nesten som dverger. Han forteller om hvordan de lever, hvordan de ser ut, bor og jakter. Dass mener at de kan mye om planter og urter i naturen, som andre kan lære av. Dass bruker metaforen hyrde fra Bibelen når han forteller om lappen med metaforen om hyrden i teksten «han vokter kveget som hyrden, med lyst». Dass forteller om mange dyr i denne teksten om lapperne og finnene.

Bjørn, ulv, kalv, reinsdyr og deres simler blir nevnt, men ikke fiskeslag. Problemet med folket, ifølge Dass i teksten, er at menneskene i nord følger sin egen religiøse vei og hører ikke på prestene. Dass er derfor ikke tolerant i religiøse spørsmål. Dass sier at menneskene her har mye kunnskap om naturen, om urter og trolldom. Ganning mente Dass handlet om trolldomskunst og om ting som var skjult i naturen. Satan er med på kunstene, han vet å bruke naturen, ifølge Dass. Menneskene samarbeider derfor med Satan. Dette er en slags religiøs nedvurdering av et folk med annerledes kultur og religion, og et annet forhold til naturen.

3.6.11 Helgelands Beskrivelse

Dass forklarer sitt syn på Gud, mennesket og på forholdet til naturen: «Den fattige Fisker maae fange sin Tarv», forteller Dass. Gud har gitt mennesket naturens gaver, men samtidig må vi være takknemlig for det vi får. Det er Gud som er giver. Mennesket er en passiv mottaker. Det er av Gud og Kongelig nåde at menneskene kan ha glede av livet. Denne oppnåelsen av livets glede får en når en overgir seg til Herren, slik det står i strofen. Selv hans målløse penn overgir Dass til Herren. Han står derfor i gjeld til ham. Det religiøse budskapet handler om at vi er skapt ufullkomne, men blir fullkomne i Herren.

3.7.12 Saltens Lehns Beskrivelse

Denne teksten fra Saltens Lehns Beskrivelse viser hvordan Dass formidler sitt budskap om Guds plan med oss. Dass hevder at vi er Guds tjenere på jorden, og at vi ikke med Jona må endre vår «Kaas» eller kurs som dansk ordbok oversetter ordet til.

Vi skal «reise» eller leve til Gud setter «lås» eller møter døden. Personen han viser til er om presten som må ut på havet for å utøve sin prestegjerning. Han bruker metaforen «Israels Vogn», hentet fra Bibelens språk.

Jeg lurer på hvorfor Dass forteller at man må falle for vår Herre. Jeg tror han viser til Guds allmakt, og at han mener at vi må følge Guds ønsker for oss, uten å sette seg imot det.

Selv om en møter døden på havet og mangler en gravplass hvor venner kan bære en ut til, finnes det en annen gravplass som Gud har valgt ut for oss. Det er derfor ingen bekymring. Dette kan ha vært et budskap til de som opplevde forlis og død i familien, for å gi dem trøst og mening. Det er presten Dass vi hører igjen. Han bruker referanser fra Bibelens navn og steder som i Israels Vogn, i Moses begravnes av Gud, i fortellingene om Jona og Elia.

Dass bruker ordene Veye og Vandring, og slik ligner dette tekstutdraget på budskapet hans i den religiøse «Den Første Sang». Dass bruker religiøse vendinger fra Bibelen her:

«Da føres vi heden paa Israels Vogn», «Han kand dog med Mose begravnes af Gud, Vi bør ey med Jona forandre vor Kaas, Men reise saa længe, til GUD setter Laas, For al vore Veye og Vandring».

I neste kapittel ser jeg hvordan Dass forklarer naturfenomener ut fra datidens naturvitenskap. Han viser sin kunnskap om meteorologi, planeter og månens påvirkning på havet.

Dass bruker ikke gamle, religiøse forestillinger for å forklare, men bygger på egne erfaringer, og ny, vitenskapelig forskning. Moskstraumen er nøyaktig beskrevet. Han er moderne i sitt vitenskapssyn, men ikke i spørsmål om religion og samfunn.

Han er derfor ingen politisk og religiøs radikaler, men er moderne og praktisk i sin tenkning om fenomener i naturen. Dass tror ikke på mytene om et havssvelg i nord. Han ser gjennom myter og overtro. Mytene bruker han i stedet til å friske opp teksten, kanskje for å gjøre den morsom, altså som litterære virkemidler.

Havet er bakgrunnen i teksten, hvor døden minner leserne om utgangen på livet. Fjellene viser til klippen hvor Jesus ba, eller metaforen på Gud i Bibelens tekster.

De to ulike diktene forskjeller i innhold og bildebruk viskes på mange måter ut. Selv om natur og miljø beskrives i det topografiske *Nordlands Trompet*, er den kristne tro og livstolkning sterkt tilstede.

3.6.13 Loefodens Beskrivelse

I de to korte verselinjene nedenfor forteller Dass en lengre historie. Det er sagt på en enkel og morsom måte, samtidig som det ligger et alvor bak. En kan ikke vente på noe, en må finne det selv: «Du kan ikke si til torsken: kom hit!»

Uttrykket tar, som alt Dass skriver, utgangspunkt i livsbetingelsene i nord. Det har en snert, kanskje fra de harde livsvilkårene. Humoren i nord var kanskje en beskyttelse mot livet der død og lidelse ofte var synlig. Denne dagligdagse humoren bruker Dass i *Nordlands Trompet*. Dass har på mange måter en flerstemmighet i tekstene sine. De kan tolkes på flere måter, både konkret og abstrakt. Slik sett har Dass noe varig i sin diktning, noe som kjennetegner kvalitet, og som gjør at hans litteratur blir husket.

Dass beskriver Moskstraumen i Lofoten, med strømmer som går like raske som piler. Havstrømmene i nord var omgitt av myter og sagn helt fra eldre tid. Det var forskjellige oppfatninger om hva disse sterke malstrømmene skyldtes. Dass beskriver dette slik han har fått den fortalt. Han har ikke vært så langt nord at han har sett dette selv. Han beskriver derfor hvordan han mener at malstrømmen har oppstått, og han bruker moderne vitenskap til å forklare det. Han er en vitenskapsmann når han forklarer årsak og virkning.

På denne måten viser han i diktet at han er en mann av sin tid, i vitenskapens og ikke først og fremst i religionens tjeneste. Dass var en mann med utdannelse på høyde med andre lærde i Europa på denne tiden. Han fulgte med og var interessert i natur og vitenskap. Han forklarer malstrømmen i Lofoten på en måte som vitenskapen i dag bekrefter, han forklarer månens betydning og hvordan grunne og dypere havnivå kunne få betydning for havets flo og fjøre. Dass viser at han er en religiøs, men pragmatisk mann som ikke lar religionen forklare naturens lover. Han bruker naturen som bilder og metaforer til å understreke sitt budskap om

Gud. Han misbruker ikke naturen i religionens tjeneste, men han benytter anledningen til å snakke om religion når han skildrer natur, er min tolkning av hans tekst her.

3.6.15 Senjens Beskrivelse

De ordene som jeg har notert meg her, handler om Dass sitt syn på Gud, mennesket og forholdet til naturen. Herren er en ubegripelig Gud, hvis gjerning går over vår tanke, sier han. Om Herren vil velsigne oss, da fylles vårt kar. Herren kan gjøre deg rik, og Herren kan ta det bort igjen. «Vi selv af os intet kand tage».

Budskapet er fra Job i Det gamle testamentet. I Job 1-2: 20-21: «Da reiste Job seg, flerret kappen sin og klpte av seg håret. Han kastet seg med ansiktet mot jorden og sa: Naken kom jeg fra mors liv. Naken kommer jeg tilbake. Herren gav, og Herren tok, Herrens navn være lovet!» Vi kan ingenting gjøre av oss selv. Vi har alt å takke Herren for, både rikdom og fattigdom. Alt er gitt av Gud. Det er en aktiv Gud og et passivt menneske som trer ut av denne teksten. Dass beskriver en allmechtig og kanskje ubegripelig Gud her. Våre tanker strekker ikke til for å forstå Gud. Vi må bare akseptere fakta, ifølge Dass.

Jeg er derfor enig med lokalhistoriker Kåre Hansen om at Dass holdt på det bestående. Han var ikke radikal med tanke på samfunnsstruktur, klassesamfunn og sosiale hierarkier. Han var ikke politisk engasjert i politiske spørsmål som omhandlet den eneveldige staten eller tvilling- riket Danmark-Norge. I spørsmål om fisk og handel er han politisk, og tar side. Hans medfølelse lå hos fiskerne som seilte over store hav med fare for ulykker og forlis. Handelsstedet burde derfor ligge nord for Bergen. Derfor var han på mange andre måter en moderne, praktisk og fremsynt mann som ønsket å ivareta menneskene som bodde der nord.

Job 1-3: 22: «Tross alt som hadde hendt, syndet ikke Job og kom ikke med et eneste vondt ord mot Gud». Dass sitt religiøse grunnsyn bygger på Guds eneveldige makt og herredømme. Det er ikke opp til mennesket å bestemme dagen og tiden. Det er heller ikke grunn til å klage, slik jeg tolker teksten. Det gjør heller ikke Job. Herren bestemmer, og alt kan en takke Herren for. Slik tolker jeg budskapet både hos Job og Dass. Slik viser Dass en dobbelthet i sitt syn på det bestående og til det som er best for folket i nord.

Religiøst står Dass for en konservativ linje hvor Guds allmakt er viktigst, og at mennesket må passivt ta imot det som kommer, mens politisk og økonomisk er han mer en pragmatisk mann.

3.6.16 Tromsøens Beskrivelse.

Hvalen lar seg drive til land, som om hvalen har en egen vilje og kan velge selv. Hvalen gir fra seg spekket. Dass sier her i Tromsøs beskrivelse, at havet stort og vidt, og at hvalen ikke dør frivillig. Hvalen, sier Dass, den lar seg drive på land og lar spekket sitt skjæres av. Dass bruker en passiv form, samtidig som Dass sier at hvalen forsvarer seg og puster i bølgen. Jeg finner derfor en slags dobbelthet i Dass sin beskrivelse av hvalen. Det handler om at Dass bruker synsvinkel både ut fra menneskets og hvalens perspektiv. Dass beskriver ofte hvalen med menneskelige trekk, og han personifiserer dyret. Hvalen lar seg ikke godvillig slakte, men likevel er hvalen menneskets venn og gir oss kjøtt, spekk og tran.

Dass sier videre at mennesket er født syndig. Mennesket er ikke født med «hellig kjøtt», i motsetning til Jesus som ifølge den kristne retorikken var født uten synd. Den religiøse retorikken og det politisk innholdet blandes inn i en tekst om handel og fiskernes ve og vel.

Dass kjente sin samtid, og tenkte kanskje at noe er trygg, religiøs grunn. Det politiske sprengstoffet derimot, som lå i spørsmålet om handelen med fisk og byens geografiske beliggenhet, var han forsiktig med å skrive om.

Dass bruker ordet Veye (veier) i *Nordlands Trompet* på en ny måte enn i «Den Første Sang». Et eksempel på det er at pennen hans løper der veiene faller seg. Veiene betyr her i dette diktet ulike retninger. Det har ingenting med Gud eller Himmelen å gjøre. Her er det en forskjell mellom *Nordlands Trompet* og «Den Første Sang». Dass skriver ikke om Finnmark i beskrivelsen av nordområdet. Dass hadde enten ikke tilstrekkelig informasjon, eller hadde ikke vært der i egen person.

3.7 Avslutning og konklusjon på analysene av to dikt.

Petter Dass bruker bilder og metaforer om naturen til å beskrive sitt rike; Nordland.

Det religiøse, lutherske synet på mennesker og natur er tilstede i diktningen. Han er presten med sin sterke forkynnende stemme, men han er samtidig kunnskapsbegjærlig og moderne i forhold til ny vitenskap og forskning. Møtet mellom forfatter og tekst viser at hans interesser handler om både naturvitenskap og teologi. Det er vanskelig å skille dem. I både «Den Første Sang» og i *Nordlands Trompet* bruker Dass religiøse metaforer og ord som beskriver dyre- og planteriket, jordbruk og havbruk. Dass viser en oppdatert, erfarings- basert og vitenskapelig kunnskap fra datidens naturvitenskap, både om geografi, landskap, og planetenes gang i universet. Hvor Dass i synet på de nye tankene som kom og som på sentrale måter skilte seg fra kirkens syn og lære er ikke lett for oss å vite sikkert i dag. Dass beskriver i teksten hvordan havstrømmene og dybden i vannet pluss månens bevegelser i flo og fjøre skaper en malstrøm som blir til et havsvelget som alle frykter.

Derfor var Dass på linje med dagens forklaringer på fenomenet. Han bruker ikke de gamle forklaringsmåtene som hvilte på eldre religiøse eller heller overtroiske forklaringsmodeller. Han er moderne i sin realistiske tenkning om naturen. Dass bruker nyere naturvitenskap når han beskriver og forklarer naturen. Det er i budskapet «mellom linjene» at jeg synes at han bruker en forkynnende teknikk. Derfor må han leses i en historisk kontekst.

Dass levde i en brytningstid hvor både kirken og naturvitenskapen kjempet om å sikre sine posisjoner. Dass levde med en fot begge steder, og dette synes i tekstene hans.

Han er helt klart på det bibelske synet samtidig som han forklarer naturfenomener ut fra et vitenskapelig grunnlag fremfor religiøse eller mytedannende forestillinger. Her går han ikke på tvers av sin kunnskap og erfaring. Dass kan på noen måter ligne på en moderne naturlyriker når han bruker metaforer og ord på sine opplevelser og følelser i naturen.

Dass problematiserer ikke natur og miljø i tekstene sine. Miljøperspektivet er ikke tilstede i slik vi bruker begrepet i dag. Likevel mener jeg at tekstene kan brukes slik for å problematisere og diskutere religion, kultur og menneskets egenrådige rolle i naturen.

Jeg så på om ordene hadde lik eller ulik betydning i ulike verk av samme forfatter. Jeg fant til min overraskelse religiøse ord og vendinger, og formaninger om å følge Bibelens påbud når natur og miljø beskrives i nesten alle kapitlene i *Nordlands Trompet*. Jeg fant mange ord om

natur og geografi, retninger og stedsnavn, brukt i religiøs betydning i «Den Første Sang». I «Den Første Sang» utfører Dass en religiøs oppgave, og oppdraget preger teksten. Dass ønsker å forklare læren eller dogmatikken. Det er derfor ikke like mye «utenomstakk» i denne teksten som i *Nordlands Trompet*. Det er kirkens lære som forkynnes. «Den Første Sang» er et religiøst, didaktisk verk, med en annen agenda enn i *Nordlands Trompet*. Det er innholdet som er viktig fordi det skulle hjelpe folk å forstå læren. Rim og rytme skulle understøtte formålet, og hjelpe folk til å huske dette.

Han bruker rim og rytme også i *Nordlands Trompet*, men kanskje av andre grunner enn i «Den Første Sang». Dass henvender seg språklig og litterært til et lærd publikum, slik Lauvstads forskning har vist oss. Det er ikke for å gjøre teksten lettere å huske.

I min analyse finner jeg at Dass bruker naturen ofte som en kulisse eller bakgrunn for å argumentere for sitt kristne, lutherske syn. Budskapet kommer derfor til uttrykk på annen måte i *Nordlands Trompet* enn i «Den Første Sang». Det religiøse budskapet uttrykkes gjennom kommentarer utenpå naturskildringene av landskap, folk og dyr. Det er nesten som limt på for at det religiøse budskapet skal være med også her. Det felles innholdet i diktene er en kristen forkynnelse, både i det topografiske som i det religiøse.

Budskapet handler om Herren, som var og er til evig tid, og menneskets lodd handler om å godta hans vilje, selv når livet går en imot. Dette er samme som i Jobs budskap om at Herren gir og tar, og at Herrens navn er lovet. Jeg finner på denne måten ingen forskjell eller ulike budskap i det topografiske verket *Nordlands Trompet* og i den religiøse «Den Første Sang».

Min konklusjon på de to forskningsspørsmålene innledningsvis i oppgaven er altså slik:

Jeg finner den samme religiøse forkynnelsen i begge diktene, selv om de er ulike i innhold. Det er derfor ingen innebyggede konflikter mellom de to diktens forhold til religion og natur. Hvis det er slike konflikter, skjuler forfatteren dem godt. Jeg mener at Dass harmoniserer diktene, slik at de passer til formålet, men det religiøse synet preger også det verdslige diktet.

Jeg har fokusert på natur og religion, men jeg har etter hvert i analysen måttet se på andre sider av hans litterære metoder. Jeg finner at han bruker personifisering for å beskrive dyrene i sitt landskap og miljø. Det gjør dyrene verdifulle på et nivå som ligner på det menneskelige, og kan derfor være med og beskytte dem mot utrydding, slik som i eksempelet med hvalen. En tekst former personen som leser den, og kan gi natur og dyr større beskyttelse. Derfor er moderne økokritikk relevant teori å bruke i forhold til Dass sine eldre tekster.

Dass bruker altså det litterære grepet personifisering for å vise nærheten mellom dyr og mennesker. Vi kan føle at de er som oss. Dette er et viktig trekk som jeg finner hos Dass, i *Nordlands Trompet*. Dette trekket finner jeg ikke i «Den Første Sang».

Dass viser her til Herren som en allmektig og allvitende makt, som gjør at vi mennesker ikke kan kontrollere alt som skjer i naturen eller med oss mennesker. Hans noe passive, religiøse livssyn står i kontrast til hans moderne forklaringer som vi ser i *Nordlands Trompet*. Han forklarer havstrømmene og havssvelget i nord på en kunnskapsbasert og vitenskapelig måte.

Det er mye religion som skinner gjennom beskrivelsen av landskapet i *Nordlands Trompet*. Mellom jord og himmel er det en nær kontakt. Hvis mennesket blir forstått som skapt i Guds bilde, og skaperverket gitt til oss av Gud, vil fortellingen være lik i de to diktene. Ved at Dass viser hvor fint samspillet med naturen er, opphøyes både Gud, mennesker og natur. Jeg hadde i utgangspunktet en formening om at de to diktene ville være svært ulike i innhold og budskap. Det er her forfatteren overrasker meg mest. I en ellers tragisk fortelling om skipsforlis og død, kommer Dass med henvisninger til Jobs bok i Det gamle testamentet, med formaninger om å tro på Herren. Gud er større, og menneske og natur må tilpasse seg dette. Det er fordi Gud er alltid større enn det menneskene selv tenker og forstår. Dette er grunntonen i *Nordlands Trompet*. Tidsepoken og datidens syn på religion og samfunn er også med på å prege verket. Slik sett er det viktig å historisere Dass sin diktning.

Jeg finner derfor samsvar mellom tro, livstolkning og meningsinnhold i de to diktene. Det første religiøse diktet viser til lære og tolkning, mens det topografiske har et personlig innhold, men det er ikke like tydelig. Gud som skaperen av himmel og jord er likt i diktene. Likevel kan Dass på noen punkter sies å være dogmatisk i sin tolkning av Bibelen, særlig i «Den Første Sang. Derfor kan vi si noe om hvordan Dass selv oppfattet Bibelens lære, først og fremst gjennom Det gamle testamentet. Det er her de ti budene kommer fra, og som Dass forklarer. Som prest var Dass forpliktet til å følge læren uten for store endringer. Det jeg synes er merkeligere er at han ikke sto enda friere i budskapet i sitt selvframstillende hovedverk; *Nordlands Trompet*. Hans livssyn preget derfor alle delene av hans diktning, ikke bare den religiøse. Det er umulig å skille mellom presten og forfatteren Petter Dass.

Dette har preget hans syn på alt i livet, både mennesker og natur, og plass i samfunnet. Han forsvarer sosiale klasser og hierarkier, også i det han skaper av litteratur.

3.8 Hva er nytt i forhold til tidligere forskning?

Mitt arbeid er i tråd med tidligere forskning av Dass. Det at jeg bruker moderne økokritikk i måten å lese forfatteren og eldre dikt på, kan kanskje bidra til å endre litt på fokus. Vi kan lese forfatteren på nye måter, som tar ham inn i vår tid. Henning Wærp (2017, s. 236) referer til litteraturhistorikeren Sigmund Skard (Skard 1932:7) som skrev at «der mest ikkje finst landskapsskildring i verkeleg meining i *Nordlands Trompet*». Landskapet blir skildret ut fra et formål, som en del av en topografisk skildring av et landskap, eller som sjømerke og lignende. Når det gjelder fiske og det tilhørende landbruket, vær og vind, bosetning og reiser fremholder Wærp (s. 236) at landskapet her er viktig. Det er hovedsakelig fiskeren og hans kår, og ikke bondens, som blir beskrevet i *Nordlands Trompet*. Bonden har andre forfattere beskrevet bedre.

Wærp (2017, s. 238) skriver at noe av det som gjør det vanskelig å identifisere en naturbeskrivelse i *Nordlands Trompet* er det allmenne og kollektive som særpreget verket. Wærp skriver også at den subjektive stemningen som vi forbinder med naturdikt etter romantikken, er forskjellig fra Dass sin tidsepoke. Hos Dass er folket og folkelivet, fiskeslag og fiskernes utrustning som er viktig. Det er slike ord jeg finner mest av i *Nordlands Trompet*, ved siden av det religiøse. Dass gir både de som bor der nord og seg selv en nordlig identitet. Andersen (2006, s. 8) forteller at identitetsforståelsen i hans bok *Identitetens geografi* er lik teoretiske synspunkter fra Anthony Giddens, Mark Freeman og Kenneth Gerken. Det er fortellingen som ligger under for identitetsdannelsen. Det handler ifølge Andersen om vår selv-fortelling, og derfor handler begrepet identitet mer enn «et sett med egenskaper og forutsetninger som livet har gitt oss». (2006, s. 9).

Jeg finner det interessant i forhold til Dass at Andersen tar utgangspunkt i «motivet sted, plass, topos, reise og kryssing av grenser», i sine analyser. Jeg analyserte også Dass fokus på identitetsbegrep som handler om det nordlige og arktiske. Dass skaper nettopp denne identiteten i *Nordlands Trompet*. Vi har med en forteller som reiser fra sted til sted i de nordlige strøkene, hvor identitetsbygging blir et sentralt motiv, både lokalt og nasjonalt.

Wærp (s. 239) hevder at Dass sitt nære kjennskap til landsdelen skaper en realistisk beskrivelse av naturen. Det er ikke jegeren på fjellet Dass beskriver, det er spesielt fiskerbondens strev ved havet. I forhold til det nordlige perspektivet og øko-kritikken, er det

interessant å se på om det kan gi nye svar på en slik type tekst. Øko-kritikk kan brukes som en inngang til en litterær analyse, og gi nytt liv til en slik type tekst. Ved å rette søkelys på hvordan Dass gir fisken i havet, og dyrene på land både evne til refleksjon, liv og mening, slik som i fortellingen om «den grumme hvalen», kan teksten få et nytt innhold. Havet er et viktig tema i *Nordlands Trompet*, selv om landskapet i nord også inneholder alt fra fjell og fjord og vidde. Dette kystlandskapet kjente han som sitt eget.

4. Petter Dass inn i skolen. Didaktiske betraktninger.

Jeg vil gjerne gjøre en innsats for at Petter Dass sin diktning skal brukes oftere i klasserommet i dag. Jeg har derfor brukt en moderne økokritisk forståelsesramme, og gjort en didaktisk drøfting i forhold til dagens læreplaner og generelle mål.

En forankring av forskning i forhold til opplæring i skolen, er viktig for morgendagens skole. Nye innsikter må implementeres inn i læreplaner og settes inn i sammenhenger som skolens overordnede formål. Temaene må også inn i lærernes felles utviklingsarbeid og undervisning. Jeg ønsker å forankre mine analyser av to eldre dikt inn i en skolehverdag og tverrfaglige mål. En økokritisk lese måte kan kanskje fornye eldre litteratur.

Jeg ønsker spesielt å ha en didaktisk tilnærming til det som har med temaet natur og religion, og spesielt med tanke på den flerkulturelle skolen vi har i dag er det viktig holdningsarbeid. Det vil si at meninger må brytes mot hverandre, men med respekt for hverandres ståsted.

Dass sin diktning reiser spørsmålet om det kan finnes flere budskap i eldre tekster. Tekster kan være utdaterte eller få ny relevans. Eldre tekster kan avsløre tanker som ikke er like verdsatte i dag. Dass sin beskrivelse av samenes utseende og av samenes religion, et godt eksempel på i *Nordlands Trompet*. Et annet eksempel er hvordan koloniseringen av landområder gikk fra sørpå til nordlige strøk. Majoritet sto over minoritet i større grad før. Hamsun sitt forfatterskap er på denne måten blitt aktualisert. Refleksjoner rundt forholdet mellom øko-kritikk og forfatteres natursyn til ulike tider og i ulike kontekster, kan kanskje åpne opp for nye tolkninger i eldre forfatterskap.

Skolen kan bruke litteratur slik at det fører til nye innsikter gjennom diskusjoner mellom elever og lærer og elever om natur og religion, ulik fordeling av ressurser i verden, og forbruk. Bærekraftig utvikling er et nytt tverrfaglig tema som åpner opp for nye tanker.

4.1 Gamle dikt på nye måter. Skolens mål og læreplaner i dag.

Jeg vil nedenfor begrunne en didaktisk relevans av Dass sine tekster spesielt i norskfaget, og hvorfor jeg mener at eldre forfattere som Dass er en viktig forfatter i dagens skole. I artikkelsamlingen «Litteraturhistoriske muligheter -i forskning og undervisning» er hans samtidige forfatter Dorothe Engelbretsdatter med diktet «*Aften Psalm*» tatt med som et eksempel på eldre litteratur i norskundervisningen (Claudi, 2022). Mye kan tyde på at eldre litteratur er like relevant som nyere, fordi litteraturen skaper distanse og nærhet til tekstene. Behovet for å la elevene drøfte tro og ulike livssyn, eller natur og religion, kan gjerne ha sitt utgangspunkt i tekster fra en annen tid. Diskusjon rundt disse spørsmålene kan være en utfordring i dagens flerkulturelle skole. Dette er et holdningsarbeid som skolen er tillagt. Forfatteren Dass sin diktning kan være som en dannelsesreise med beskrivelse av en tidsepoke og et bestemt miljø, samtidig som teksten kan peke framover mot nyere tid.

4.2 Danningsperspektivet og begrepet «Bærekraftig utvikling».

Danning og utdanning er to begreper som til sammen utgjør en helhet. Danning er et oppdrag som skolen har, og som ikke bare skal brukes i forhold til humaniora, men være en viktig del i alle fag. Begrepet danning har flere betydninger i seg. Det handler om både et innhold og en atferd som skal læres. Læreplanverket gir oss et profesjons- etisk grunnlag for vårt pedagogiske arbeid, og gir oss lærere et felles metodeansvar. Skolen favner begge begrepene, og de er derfor uløselig knyttet sammen.

I Brundtland-kommisjonen (1987) ble begrepet bærekraftig utvikling definert slik:

«Bærekraftig utvikling er en utvikling der behovene for dagens mennesker blir tilfredsstilt uten at det ødelegger muligheten for at framtidige generasjoner får tilfredsstilt sine behov» (WCDE, 1987) (Judith Klein, *Bærekraftig utvikling i skolen*, s. 17).

Reinhard Hennig viser til Astrid T. Sinnes sin bok *Utdanning for bærekraftig utvikling* (2015, s. 16) der Sinnes konstaterer at det å utdanne elever og la dem tro at verden i fremtiden vil være lik det den er i dag, er å gjøre elevene stor urett.

Forskere hevder at menneskeskapte endringer fører til at hele systemet på jorden er destabilisert, og at planeten er inne i en ny geologisk epoke. Utdanningens betydning får stor plass fremover. Hennig (2021, s. 14) mener derfor at fag med vekt på språk og litteratur får betydning for utdanning og kunnskap innenfor bærekraftig utvikling.

Sammenhengen mellom språk, litteratur og bærekraft fører oss rett inn i en miljøhumanistisk retning som økokritikk. På grunn av et større fokus på en økologisk orientert litteraturundervisning, fører det, ifølge Hennig, til «en implementering av bærekraftig utvikling som tverrfaglig tema i norskfaget.» (2021, s. 14).

Eldre litteratur kan brukes til refleksjon i klasserommet. Norskfaget kan bli døråpneren til fag som KRLE, naturfag og samfunnsfag. Dass er en forfatter som på mange måter skiller seg ut fra dagens. Derfor kan hans tekster være et godt utgangspunkt for diskusjoner og analyser.

Mads B. Claudi forklarer i artikkelen «Litteraturhistorie naturell» begrepet bærekraftig utvikling som en forsvarlig forvaltning av naturen. Naturen er noe som mennesket har ansvar for å ta vare på, selv om det skulle gå utover egne behov. Claudi (s. 86) viser til opplæringens verdigrunnlag ved at elevene skal lære å se sammenhenger mellom sosiale, økonomiske og miljømessige forhold. Claudi hevder at elevene på denne måten kan eller skal utvikle en bevissthet om hvordan vi som mennesker har et levesett som påvirker både naturen og klimaet, og at vi på den måten påvirker våre fremtidige samfunn.

Claudi (s.86-87) påpeker at grunnlaget for denne bevisstheten er en historisk forståelse. Claudi mener derfor at læreplanens mål både forutsetter at elevene forstår historien «som en sammenhengende prosess» og at vi samtidig alle er en del av prosessene som foregår. Det er dette som krever historisk bevissthet, ifølge Claudi.

Claudi mener at spesielt eldre litteratur og arbeidet med litteraturhistorien er verdifulle ressurser i skolens arbeid ved at det gir både en distanse og kritisk refleksjon på grunn av denne avstanden som den eldre litteraturen representerer. Det andre som Claudi (s. 87) påpeker, er at den eldre litteraturen dermed gir muligheter for «nærhet til og identifikasjon med historiske subjekter, enten disse befinner seg innenfor eller utenfor tekstens rammer». Claudi forteller noe om at distansens didaktikk, gjennom avstand og nærhet, kan skape en nødvendig diskurs i klasserommet, gjennom lesning av spesielt eldre tekster og litteratur.

Nyere litteratur som handler om naturen og eventuelt om miljøkrise og klima, kan med hell leses alene, eller kontrasteres mot eldre litteratur som kanskje har en annen, mer romantisk eller før-romantisk historisk bakgrunn. Forfattere som Knut Hamsun med *Markens Grøde*, Knut Faldbakkens dobbeltroman *Uår. Aftenlandet* (1974) og *Uår. Sweetwater* (1976) ble innstilt til Nordisk råds litteraturpris i 1977. En nyere forfatter som Teresa Grøtans bok *Før øya synker: En klimadokumentar* (2018) kan analyseres mot tekstene til den nordlige forfatteren fra 16-1700 tallet; Petter Dass.

Ved å gi elevene gode leseopplevelser gjennom både eldre og yngre litteratur kan de få nye innfallsvinkler til ulike natursyn og i Dass sitt eksempel for religionens betydning for livstolkning og levemåte i forhold til dyr og miljø. Tekstene som elevene da leser skaper dermed både nærhet og avstand til fortellingene. *Markens Grøde* som kom ut i 1917, er også et godt eksempel på dette.

Reinhard Hennig viser i sin artikkel til økokritikeren Henning Wærp som karakteriserer romanen som et verk der naturen har en egenverdi. Dette problematiserer Hennig (2021, s. 32) ved å vise til romanens idealisering av bondelivet, og skjuler på den måten hvordan samene ble fordrevet fra sitt område av de norske bøndene. Derfor handler boka like mye om «appropriasjon av samisk land gjennom norske kolonisorer» (Hennig (s.32) viser i dette sitatet til Jernsletten, 2003). Dette er langt fra Wærp sitt bilde av romanen *Markens Grøde* som formidler av et bio-/økocentrisk miljøetisk perspektiv, som Wærp hevdet kunne være til inspirasjon for en bærekraftig livsstil.

Temaet som handler om sentrum-periferi, det sørlige og nordlige, majoritet og minoritet i forhold til den samiske urbefolkningen, kan problematiseres i *Nordlands Trompet*. Dass skildrer samene kanskje med en undertone av undertrykkende holdninger eller nedsettende ord i forhold til samenes religion og utseende. Det vanker også godord om samenes kunnskaper om naturens «skjulte ting», og deres evne til å klare seg i naturen. Likevel er det et visst majoritets- og minoritets perspektiv i diktet *Nordlands Trompet*.

I en undervisningssituasjon har læreren anledning til å påvise slike problemstillinger, både i eldre og i nyere litteratur. Nærhet og distanse til verket kan føre til at en får øye på slike problemstillinger i forfatterskapet. Det kan føres sammenligninger fra samenes historie til dagens problemer med diskriminering. Skolen er den arena som først kan møte slike problemer akademisk reflekterende. Det er skolens viktigste oppgave.

Kjønnsdimensjonen i *Nordlands Trompet* er mulig å hente frem og diskutere med elevene. Mennene presenteres med største selvfølge før kvinnene. Åpningsreplikken er slik: «Vær hilset, I Nordlands bebyggende Mænd. Fra Verten i Huset til trælende Svend». Etter mennene presenterer Dass kvinnene slik: «Hil være det elskelig Quindelig Kiøn/Matroner og ægtegift Hustruer skiøn/Madamer med ugifte Piger». Det er for sin skjønnhet og godhet at kvinnene fremheves. Det viser et noe foreldet syn på kjønnsroller og oppgaver i familie og samfunn.

Martha Nussbaum (Claudi, s. 98) tar opp begrepet medfølelse eller «compassion», hvor hun forklarer hvordan vi gjennom litteraturen intellektuelt kan lese oss opp på hvordan mennesker i tidligere tider forsto naturen, men at vi også gjennom litteraturen får hjelp til å forstå bærekrafts- tematikken på en måte som gjør at vi erfarer det, føler det, og kanskje på dypere sett også kan oppleve det. Litteraturen bidrar altså til at det vi lærer intellektuelt sett også kan erfares og oppleves på en dypere måte. Her er norskfaget et viktig supplement til andre fag.

Utdanningsdirektoratet (2019b) påpeker at faget norsk skal bidra til at elevene bevisstgjøres, og på denne måten gjøre elevene i stand til, gjennom språket, å handle og påvirke samfunnet. (Hennig 2021, s. 17). Norskfaget har altså et samfunnsperspektiv. Derfor mener jeg at norsk og samfunnsfag er tett knyttet sammen. Litteraturhistorie gir et godt utgangspunkt for nærhet og distanse som Mads Claudis viser til, men det viser også til Martha Nussbaums innspill om viktigheten av medfølelse (eller compassion på engelsk). Det bidrar til fokus på elevenes medfølelse i en tekst, og hvordan læreren kan skape en slik følelse hos elevene. Medfølelse oppleves også i forhold til naturen, og det kan føre til større engasjement om naturvern både lokalt og globalt. I temaer om fattigdoms-problematikk og ulik fordeling av ressurser, er også begrepet medfølelse sentralt for å kunne handle i forhold til det. Skolen har ansvar også her.

Økokritikk kan med hell brukes i norskfaget som en inngang til litterær analyse. Da vil det åpne teksten på nye måter gjennom nye lese måter. Tekstens mening og holdninger vises frem.

Både Hamsun og Dass fremhever naturen i sine forfatterskap, og viser indirekte til at naturen har en egenverdi. Dette kan da tas til inntekt for et økosentrisk perspektiv som igjen fører til at leserne inspireres til en bærekraftig livsstil. Det er dette Hennig påpeker i sin artikkel, og som

han igjen problematiserer (02021, s. 32). Jeg viste til Østerberg og filosofen Jean-Francois Lyotard og hans essay «Den postmoderne tilstand» fra 1976 innledningsvis i oppgaven.

Der ble nyere vitenskap problematisert gjennom fokus på hva den yter, ikke ut fra den erkjennelse den gir (s.377-78). Dette mener jeg er et viktig tema i skolen i dag.

Skolens undervisning er i dag undergått en forandring gjennom fagfornyelsen og nye læreplaner. Det er i dag innført tre nye tverrfaglige temaer hvor skolens samfunnsansvar blir vektlagt. Temaene Bærekraftig utvikling, Demokrati og medborgerskap, Folkehelse og livsmestring er kommet til, og setter i gang refleksjons- og utviklingsprosesser hos elevene.

En diskusjon og utveksling av tanker om grenser for menneskers liv, bruk av jordens ressurser, og menneske og naturs verdi i forhold til forbruk og utnyttelse, økologisk så vel som menneskelig, kan være viktige spørsmål og innfallsvinkler for å forstå samfunnet. Det religiøse perspektivet som Dass har i begge sine dikt er viktig å debattere i skolen.

Lynn Whites tidlige artikkel fra 1967 handlet nettopp om hans syn på de historiske røttene til vår økologiske krise. White argumenterte i artikkelen om at jødisk-kristendom hadde skapt denne materialismen som har ført til en økologisk krise, gjennom å åpne opp for en dualistisk tenkning gjennom lesning av skriftstedene i 1. Mosebok. Forstått bokstavelig viser teksten at mennesket har fått en egen og spesiell plass av Gud sammenlignet med resten av skapelsen.

Dette synet er siden blitt tilbakevist av andre forskere som litteraturvitere og teologer.

White representerer et syn som på mange måter åpner opp tekstene til Dass for analyse og diskusjon i klasserommet. Slik er de nyttige i lærernes undervisning.

Spørsmålet om hvordan ulike religioner i faget KRLE forholder seg til den gamle gnostiske dualismen om kropp og sjel, kjøtt og ånd kan en diskutere og reflektere over. Spørsmålet om mennesket har fått lov av Gud til å kontrollere naturen ut fra egen nytte, er evig aktuelt. Sissel Furuseth mener at dette synet er forenklet, Hun viste til Sigrid Undset som mente at religionen bygger på at naturen ikke skal undertrykkes eller ødelegges. Det forventes i stedet en moralsk årvåkenhet, og at dette peker fram mot hva en sivilisasjon er. (Furuseth, 2020, s. 2).

Spørsmålet om Dass var preget av dette synet eller ikke, handler oppgaven min i stor grad om. Jeg skulle se på om hans syn på naturen var koblet sammen med hans Gudstro eller ikke, og om det fikk videre betydning i hans ulike tekster. Jeg konkluderer med at dette er slik som jeg oppfatter Dass sine to ulike dikt. Jeg tror at det ligger en moralsk årvåkenhet i Dass sin tenkning om naturen, selv om alt er skapt av en allvitende Gud. Det betyr ikke at mennesket

kan ødelegge den orden og system som naturen selv kjenner og kan fortelle om, slik Dass skriver et sted. En må holde disse to tingene fra hverandre og ikke tolke Dass til å være noe annet enn det han var i sin tid. En mann som var glad i naturen og så alt det naturen kunne gi. Det didaktiske perspektivet i eldre tekster som hos Dass, er ikke entydig enkelt å diskutere. Dass var både typisk og utypisk i sin tid og det samme gjelder for dagens. Hans fokus på natur og dyreliv betydde ikke nødvendigvis at han var for vern av naturen. Naturen var for ham noe som skulle tjene menneskenes behov på jorden. Himmelen var belønningen for det levde liv. Dass sitt personlige og religiøse samfunns og natursyn kan i dag diskuteres både med hensyn til religiøs undertrykkelse, klassetilhørighet og maktperspektiv, og om natur og forbruk.

Spørsmål som handler om en arktisk identitet, fokus på sentralisering og diskusjon mot det lokale i forhold til det sentrale, kan være en innfallsvinkel til diskusjon om Dass. Det at det finnes ulike meninger og verdier er viktig i et uenighetsfellesskap som skolen er. Skolen skal ikke bare ta opp det vi er enige om, men også det som vi ikke er enige om. Både det alminnelige i livet, men også det utfordrende og kompliserte må tilhøre skolens oppgave.

Det er et poeng at tekstene som handler om tro, håp og det gode livet på jorda, er skrevet for rundt 350 år siden. Mye er endret i samfunnet siden den tiden. Det er et godt utgangspunkt for læreren til å ta didaktiske valg ut fra eldre tekster. Det religiøse perspektivet er sentralt i forhold til det tidligere homogene samfunnet mot dagens flerkulturelle. Viktige og personlige diskusjoner skal skje i klasserommet, hvor elever ikke bare skal utdannes, men også dannes.

5. Avslutning

Det å historisere personen og forfatteren Dass er viktig for meg, fordi det å tolke ham ut fra dagens samfunn og våre problemstillinger i dag kan synes både urettferdig og unyansert. Han var en mann av sin tid, men hadde usedvanlige kreative ideer, tanker og meninger. Han ville latt sin stemme høre i dag, men hva ville han ha sagt oss? Jeg tror han ville pekt på naturen som Guds skaperverk, med mennesket som en del av dette men kanskje ikke den viktigste.

Dass var både forut for sin tid, og en del av sin tid. Vi befinner oss nå i en kritisk periode av klodens økologiske og miljømessige utfordringer. Hans religiøse perspektiv kan være et bra utgangspunkt for forstå vår tid, men hans konklusjon er noe passiv. Han forteller i *Nordlands Trompet* om «når Herren forrykker velsignelsen bort», og mener at dette må godtas.

Dette innholdet som handler om at Herren bestemmer over alt det vi ikke forstår, kan synes litt vanskelig å tro på i dag. Vi må heller ta selvstendige grep, for ansvaret ligger også på oss. Naturen er ikke en ubegrenset ressurs. Vi lever her og nå, men også på «lånt tid». Troen har som kjent noe med kultur å gjøre, den overleveres og forsterkes av den. Dass arbeidet med dikt som var ment for trosoverføring til nye generasjoner. Dette var en religiøs og kulturell overføring av den kristne troens dogmer i et enhetlig samfunn. I dag er det ikke like enkelt.

Naturen kan tilføre mennesket bedre helse og føre til bedre livsmestring gjennom fysisk aktivitet. Forfatteren Dass viser oss i sine dikt at naturen er verdifull, og må tas vare på. Hans søkelys på natur, både i topografiske og religiøse dikt, har kanskje gitt naturen høyere status. I et økokritisk perspektiv viser det hvordan kulturen påvirker naturen. Vårt forhold til naturen påvirkes av om vi ser på oss selv som en del av naturen, og ikke atskilt fra den eller overordnet den (Claudi, s. 247). Hvordan vi mennesker rangerer størrelser som tanke og kropp, ånd og materie og menneske og natur får betydning for vår holdning til naturen. Lynn White var opptatt av dette allerede i 1967. Mye har skjedd med verden siden da.

Jeg konkluderte i analysen at selv om Dass var opptatt av naturen og dens skjønnhet og store verdi, var og ble hans livssyn preget av *Bibelens* tekster hvor skapelsesberetningen formidler et syn på mennesket som skapt av Herren. Likevel er Dass en forfatter som gir dyr og natur en egenverdi. Han forteller i «Nordlands Trompet» dette: «Naturen os lærer det best at forstaae». Det er nok slik Dass forholder seg til naturen. Han mener at naturen har egen kunnskap om hvordan verden er skapt og fungerer. Vi må spørre naturen, sier han så klokt. Derfor er han er

moderne tenker, helt i tråd med dagens generelle mål og læreplaner. Han mener i tillegg at hele jorden med alt det skapte er oppstått fra «Herren». Dass må settes inn i en historisk og religiøs kontekst, men han kan også brukes til å peke på vår tid, og problematisere den.

6. Litteraturliste

Jeg viser på litteraturlista til litteratur som jeg bruker direkte i oppgaven, men også til litteratur som jeg har som bakgrunnsmateriale og fordypning. I oppgaven viser jeg tydelig til mine kildehenvisninger, og det som jeg ikke henviser til, er blitt mitt bakgrunnsmateriale.

Afdal, Geir, Haakedal Elisabet og Leganger-Krogstad, Heid (1997). *Tro, livstolkning og tradisjon. Innføring i kontekstuell religionsdidaktikk*. Universitetsforlaget.

Andersen, Per Thomas (2006). *Identitetens geografi. Steder i litteraturen fra Hamsun til Naipaul*. Oslo: Universitetsforlaget.

Andersen, Per Thomas (2012). *Norsk litteraturhistorie*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Apenes, Sverre Inge (1978): *Petter Dass-presten som diktet til folket*. Gyldendal Norsk Forlag.

Berkaak, O.A. (1996). Om «norske nerk» og «virtuelle selv»: Noen refleksjoner omkring kulturarv og formidlingsideologier. *Norsklæreren: Tidsskrift for språk og litteratur*, (4), 5-14.

Bibelen. Det Norske Bibelselskap 1978. 2. utgave 1985. 3. opplag 1988. Oslo 1988.

Bibelhenvisninger som jeg bruker aktivt i oppgaven: Første Mosebok 1:1-2,4 a. og Første Mosebok 2:4 – 2:25. (To ulike skapelsesberetninger). Første Mosebok 1:6-9. Første Mosebok 1: 24-25. Første Mosebok 1:26-27. Første Mosebok 1:28-29. Første Mosebok, 1:29-30. Salme 121: 2. Salme 146: 6. Salme 25:4. Job 1:20-22.

Blikrud, Liv: *Natur og normer hos Sigrid Undset*. Aschehoug. Oslo 1988.

Blom, Svendsen, H. (1935). *Norsk salmesang. Arven fra gammel tid*. Første bind. A/S Lunde & Co. s Forlag.

Bokvennen, månedens økokritikk, 22.04.2020

Bull, Francis: *Norsk litteraturhistorie*. Bind 2.

Buell, L. (1989): *American Pastoral Ideology Reappraised*. Oxford og New York: Oxford University Press. <http://www.jstor.org/stable489969?seq=23>, nedlastet 10.05.21.

Claudi, Mads B. (2010). *Litterære grunnbegreper*. Bergen: LNU/Fagbokforlaget.

Claudi, Mads, B. (2013): *Litteraturteori*. Fagbokforlaget.

Claudi, Mads B. (2019). *I blindsonen? Om litteraturhistoriens hva, hvordan og hvorfor (ikke)?* Norskklæringen. Digital publisering.

Claudi, Mads B. (2022). Litteraturhistorie naturell. Grønne lesninger av (for eksempel) gamle dikt. I Claudy, Mads Breckan & Norendal, Audhild (Red.), *Litteraturhistoriske muligheter i forskning og undervisning*. Universitetsforlaget. ISSN 9788215049908, s. 86-100.

Dahl, Willy: *Norske salmer 1600-1750*. En antologi.

Dass, Petter: *Nordlands trompet; Den nordiske dale-vise*. Digital utgave: Universitetet i Oslo.

Eriksen, Anne (2007): *Topografenes verden. Forminner og fortidsforståelse*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Foucault, Michel (2002) (1969): *Vetandets arkeologi*. Oversatt av C.G. Bjurstrøm. Lund: Arkiv forlag.

Foucault, Michel (1969/2009): *Hva er en forfatter?* Oversatt av Frode Molven, i Atle Kittang mfl. (red.): *Moderne Litteraturteori. En antologi*. Oslo: Universitetsforlaget. (s. 287-302).

Foucault, M. ((1969/2008): *What is an author?* I D. Lodge & N. Wood (Red.), *Modern criticism and theory* (3. utg., s. 281-294). London: Routledge. (12 s.)

Fjord Jensen, Johan (1965) (1962): *Nykritikken*. Oversatt av Brikt Jensen. Oslo: Gyldendal.

Fjørtoft, Henning (2011): *Jordsanger. Økokritiske analyser av Inger Christensens lange dikt*. Avhandling. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:47330FULLTEXT01.pdf>, nedlastet 10.05.21.

Fjørtoft, H. (2004): *Norskdidaktikk*. Bergen: Fagbokforlaget.

Furuset, Sissel: *Kristin og den svarte pesten*. 22. 04. 2020. En artikkel i månedens økokritikk. Bokvennen.

- Furuset, Sissel: *Verden åpner seg. Et økokritisk gjensyn med Amalie Skrams Forraadt* (1892). Almennkulturelt tidsskrift ved Det humanistiske fakultet på Universitetet i Oslo.
- Gallagher, Cathrine og Stephen Greenblatt (2000): *Practicing New Historicism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gammelgaard, Karen (2003): *Tekstens mening. En introduksjon til Pragerskolen*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Garrad, Greg (2012) (2004): *Ecocriticism*. London & New York: Routledge.
- Gadamer, Hans Georg (2010) (1960): *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutisk metode*. Oversatt av Lars Holm-Hansen. Oslo: Pax.
- Glotfelty, Cheryll og Harold Fromm (red.) (1996): *The Ecocriticism reader: Landmarks in Literary Ecology* Athens, Ga: University of Georgia Press.
- Hagen, Rune Blix og Hanne Lauvstad: «Petter Dass», i: *Norsk biografisk leksikon*, nettversjon, 13.08.2022.
- Hamsun, Knut (1964). *Samlede verker*, bind 12. *Men livet lever*.
- Haarberg, Jon (2017): *Nei, vi elsker ikke lenger*. Litteraturen og nasjonen. Universitetsforlaget.
- Haarberg, Jon (2013). *Petter Dass. Katekismesanger. Historisk-kritisk utgave*. (Tekstkritisk utgave, digital utgave, bokselskap.no.). Det norske språk- og litteraturselskap i samarbeid med Nasjonalbiblioteket. Oslo 2013. Første gang utgitt i København 1715.
- Haarberg, Jon (2017): «Dikt er dikt om alle mann var døde. Tekstkritiske kommentarer til Katekismesangene». Artikkel i Forfang og Hansen. Nesna 1999.
- Hansen, Kåre (2006): *Petter Dass. Mennesket, makten og mytene*, Sandnessjøen: K. Hansen.
- Hansen, Kåre (2018): *Petter Dass-Guds Øyesteen, 1 og 11*. Sandnessjøen. K. Hansen.
- Hauge, Hans. (2018). En artikkel som tilsvar til Jon Haarberg: *Nei, vi elsker ikke lenger*. Litteraturen og nasjonen. <https://www.idun.no/edda>

Hennig, Reinhard (2021). Miljøhumaniora, økokritikk og utdanning for bærekraftig utvikling i norskfaget. I M. Axelsson & B. Bredesen Opset (Red.), Fortellinger om bærekraftig utvikling (s. 13-38). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021-01>

Jota, Anne Marit: Miljø- og miljøkrise i Lars Mæhles Bouvetøya 2052. Masteroppgave fra Høgskolen i Innlandet (2018).

Klein, J. (2020). *Bærekraftig utvikling i skolen*. Oslo: Pedlex.

Knutsen, Nils Magne (2019): *Petter Dass- prest pedagog humorist*. Angelica Forlag AS

Kunnskapsdepartementet (2012). *Kunnskap for en felles fremtid. Revidert strategi for utdanning for bærekraftig utvikling 2012-2015*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/uh/rapporter_og_planer/strategi_for_ubu.pdf

Kunnskapsdepartementet (2016). *Fag-Fordypning-Forståelse. En fornyelse av Kunnskapsløftet* (Meld. St. 28 (2015-2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/dokumenter/meld.-st.-28-20152016/id2483955/>

Kunnskapsdepartementet (2017). *Humaniora i Norge* (Meld. St. 25 (2016-2017)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/e51d8864c3224859e381e84db1032a3/no/pdfs/stm201620170025000ddpdfs.pdf>

Lauvstad, Hanne (2006): *Helicons Bierge og Helgelands Schiær: Nordlands Trompets tekst, repertoar og retorikk*, PhD-avhandling, Universitetet i Oslo, 2005.

Lauvstad, Hanne (2011): *Vær hilset I Nordlands bebyggende Mænd* (fra Nordlands Trompet). Utgave ved Hanne Lauvstad. Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no. Oslo 2011.

Lauvstad, Hanne: «Med ansiktet vendt mot Europa-svar til Nils Magne Knutsens kommentarer til min Petter Dass-lesning, i *Edda*, nr. 4 2007, Oslo: Universitetsforlaget.

Lauvstad, Hanne: «Petter Dass», Store norske leksikon, nettversjonen. Lest 13.08.2022.

Lauvstad, Hanne: «Petter Dass-ingen barokkdikter». I forskning.no. Universitetet i Oslo. Cathrine Th. Paulsen, journalist. 25. februar 2004.

Lodge, David and Wood, Nigel. (1988): *Modern Criticism and Theory. Artikkel av Stephen Greenblatt: The circulation of social energy*.

- Lockert, Sigri Skjeggstad (2011): *Havsvelget i nord. Moskstraumen gjennom årtusener*. Orkana Akademisk.
- Lægreid, Sissel og Skorgen, Torgeir (red.) (2014): *Hermeneutisk lesebok*. Spartacus Forlag.
- Midbøe, Hans (1947): *Petter Dass*. Gyldendal. Norsk Forlag. Oslo.
- Nansen, Fritjof: *Gjennom Sibirien*, Kristiania: Dybwad, 1914.
- Næss, Arne, i: Per Ingvar Haukeland: *Dyp glede. Med Arne Næss inn i dypøkologien*, Oslo: Flux, 2008.
- Ravna, Øyvind: *Gjennom Sibir med Nansen*, Stamsund: Orkana, 2014.
- Rem, Tore: 1998. «Økokritikk: Det grønnes i litteraturens verden». *Samtiden* nr. 5-6, s.127-134.
- Ricoeur, P. (1970/1999). *Hva er en tekst?* I Eksistens og hermeneutikk (s. 137-160). Oslo: Aschehoug.
- Sand, Therese (Red.) (2008). *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*. Cappelen Akademisk Forlag. 2. utgave, 2. opplag 2012.
- Schilling, Heinz (2017): *Martin Luther. Rebell i en brytningstid*. Oslo.
- Schønnebøl, Erik Hansen 1591: *Lofodens og Vestermaalens Beskrivelse* v/Gustav Storm (1895), sitert etter Knutsen, Nils M.: *Mørkets og kuldens rike*. Tromsø 1993.
- Seip, Didrik Arup (1980): *Viser og rim*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) Oslo 1980.
- Sejersted, Jørgen: «Om Nordlands Trompet», i *Norsk litterær kanon*, red. av Stig Sæterbakken og Janike Kampevold Larsen, Oslo: Cappelen Damm, 2008.
- Skard, Sigmund: «Petter Dass», i: *Edda*, Oslo: Universitetsforlaget, 1932.
- Spaans, Ronny: «Hekser, Kopernikus og nordnorske fiskeslag. Eit kritisk blikk på den seinaste forskinga på Petter Dass», i *Edda*, Årgang 108, nr. 2-2021, s. 84-87. Oslo: Universitetsforlaget.

Spaans, Ronny: Systematisk feil lesning av Petter Dass. Helgelands Blad. 05. 07. 2019.
Arnt Folgerø: Petter Dass dans. Tilsvar til Ronny Spaans vedr. debatten om Petter Dass og Hansens bok: Petter Dass: Guds Øyesteen. Helgelands Blad. 02.august 2019.

Storey, J. (2003). *Inventing popular culture: From folklore to globalization*. Malden, Mass: Blackwell.

Supphellen, Steinar. (1979): *Den historisk-topografiske litteraturen i Noreg i siste halvparten av 1700-talet, regionalisme eller nasjonalisme?* Heimen, s. 198-211.

Vold, Jan Erik. (2017): Prolog til Dass- jubileum i Alstadhaug, gjengitt i Haarbergs bok: *Nei, vi elsker ikke lenger*.

White, Lynn, (1967): «The Historical Roots of Our Ecologic Crisis.» *Science* 155: 1203-1207. 10. mars 1967.

Wærp, Henning Hovlid (2017: *Arktisk litteratur. – Fra Fridtjof Nansen til Anne B. Ragde*. Orkana Akademisk.

Wærp, Henning Howlid: «Landskapet i Nordlands Trompet», i *Herr Petter 350 år. Et festskrift fra Universitetet i Tromsø*, Ravnetrykk nr. 13, red av Sigmund Nasset, Tromsø: Ravnetrykk, 1997.

Zapfe, Wessel Peter: Om det tragiske (Om Jobs forsvar: «Hvem er du som»). *Filosofi*.

Østerberg, D. (2001). *Det moderne: Essays om Vestens kultur 1740-2000*. Oslo: Gyldendal.
Aktuelle kapitler: Modernitetens kode s. 11-23 og Tilbakeslag og nye innsikter s. 371-389.

Bakgrunnsstoff fra en diskusjon i Helgelands Blad sommeren 2019.

Artikler som diskuterte for og imot historiker Kåre Hansens tolkning av sider ved Petter Dass sin diktning, og en diskusjon som gikk mellom historiker Hansen og forsker i barokklitteratur og førsteamanuensis ved Nord Universitetet, Ronny Spaans, i juli 2019.

En følgende diskusjon fortsetter deretter ved at førsteamanuensis Nils Magne Knutsen ved Universitetet i Tromsø støtter Ronny Spaans i sak.

7. Vedlegg. Lenker til Nordlands Trompet og teksten til grunn for analysen:

<https://www.dokpro.uio.no/litteratur/dass/innhold/del1.html>

1. Fortale til Bogen:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1003>

2. Til læseren:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1004>

3. Inledning:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1005>

4. Nordlands Beliggende:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1006>

5. Nordlands Horizont, Elementer og Veyrligt:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1007>

6. Allehaande Fugler og flyvende Dyr i Nordlandene:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1008>

7. Svemmende Dyr i det Nordlandske Hav:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1009>

8. Om Land og Lands Brug:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1010>

9. Om Ledings-Bergene

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1011>

10. Om Lapperne og Findene:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1012>

11. Helgelands Beskrivelse:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1013>

12. Saltens Lehns beskrivelse:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1014>

13. Loefodens Beskrivelse:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1015>

14. Vesterålens beskrivelse:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1009>
<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1016>

15. Senjens Beskrivelse:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1017>

16. Tromsøens Beskrivelse:

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1018>